T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SAHİP OLDUKLARI DEĞERLER İLE SOSYAL DUYGUSAL YALNIZLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Halime Selcen ÖZKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Coşkun ARSLAN

KONYA- 2019

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Halime Selcen ÖZKAN
	Numarası	118301051006
	Ana Bilim Dalı	Eğitim Bilimleri
	Bilim Dalı	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tezin Adı	Üniversite Öğrencilerinin Sahip Oldukları Değerler İle Sosyal Duygusal Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

17/06/2019
Halime Selcen ÖZKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Halime Selcen ÖZKAN
	Numarası	118301051006
	Ana Bilim Dalı	Eğitim Bilimleri
	Bilim Dalı	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Coşkun ARSLAN
	Tezin Adı	Üniversite Öğrencilerinin Sahip Oldukları Değerler İle Sosyal Duygusal Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Üniversite Öğrencilerinin Sahip Oldukları Değerler İle Sosyal Duygusal Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi başlıklı bu çalışma 17/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Ünvanı Adı Soyadı	İmza
Danışman	Prof. Dr. Coşkun ARSLAN	
Jüri Üyesi	Dr. Öğretim Üyesi Erkan EFİLTİ	
Jüri Üyesi	Dr. Öğretim Üyesi Seher AKDENİZ	

ÖNSÖZ

Değişen ve gelişen toplumda bireylerin kendilerini tanımaya başlamasıyla birlikte yaşamlarının büyük bir alanına etki eden değer yargılarının varlığını ortaya çıkarmış olmuşlardır. Bireylerin yaşamlarına etki eden değer yargıları birçok alanla ilintili bir kavram olarak çıkar karşımıza. Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin sahip oldukları değerler ile sosyal duygusal yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkiler araştırılmıştır.

Yüksek lisansa başlamamda en büyük vesilelerden biri olan, lisans hayatım kadar yüksek lisans hayatımda da desteklerini hiç esirgemeyen çok değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Engin DENİZ'e teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamın her aşamasında büyük emeği geçen, değerli zamanını, bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen, bilimsel öneri ve katkılarıyla beni yönlendiren, her daim beni motive eden değerli danışman hocam Prof. Dr. Coşkun ARSLAN'a sonsuz teşekkürlerimi bildiririm.

Araştırmam boyunca sabırla beni destekleyen aileme ve araştırmamda özellikle uygulama aşamasında desteğini ve ilgisini esirgemeyen tüm arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

H. Selcen ÖZKAN

Konya, 2019

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Egitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Öğrencinin	Adı Soyadı	H. Selcen ÖZKAN
	Numarası	118301051006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Eğitim Bilimleri / Rehberlik ve Psikolojik Danışma
	Programı	TezliYüksekLisans Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Coşkun ARSLAN
	Tezin Adı	Üniversite Öğrencilerinin Sahip Oldukları Değerler İle sosyal Duygusal Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişki

ÖZET

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin sahip oldukları değerler ile sosyal duygusal yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır.

Araştırma genel tarama modelinin bir alt türü olan ilişkisel tarama modeline uygun görülmüştür.Araştırma örneklemi üniversite öğrencileri arasından seçilmiş 426'sı bayan, 278'i erkek olmak üzere toplam 704 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır.Çalışmada araştırmaya katılan öğrencilerin bazı kişisel bilgileri için "Kişisel Bilgi Formu", sahip oldukları değerleri belirlemek amacıyla "Schwartz Değerler Listesi" sosyal ve duygusal yalnızlık düzeyini belirlemek amacıyla da Sosyal Duygusal Yalnızlık Düzeyi ölçeği kullanılmıştır.Verilerin analizinde Korelâsyon ve Regresyon Analizi Tekniği kullanılmıştır.Verilerin istatistiksel analizi SPSS 18.00 paket programında yapılmıştır.

Araştırma sonucunda kadın ve erkek öğrencilerin sosyal yalnızlık düzeylerinin birbirlerininkine benzer olduğu görülmektedir.Ayrıca yapılan başka bir analiz sonucunda elde edilen veriler değerlendirildiğinde erkeklerin güç ve uyarılma değerlerine kadınlara göre daha

fazla önem verdikleri belirlenmiştir.Kadınların ise özdenetim, yardımseverlik, uyum, evrensellik ve güvenlik değerlerini daha fazla önemsediği görülmüştür.Yaş değişkeni açısından değerler incelendiğinde ise geleneksellik boyutunda anlamlı farklılık olduğu sonucu elde edilmiştir.Bu sonuca göre 22 yaş ve üzerinde olan öğrenciler geleneksellik değerine daha fazla önem verdiği belirlenmiştir.Sosyal yalnızlık ile değerler arasındaki ilişkiyi incelemek için regresyon analizi yapılmıştır.Elde edilen bulgular modelin anlamlı olduğunu göstermiştir.Bir başka ifadeyle, üniversite öğrencilerinin geleneksellik değeri arttıkça sosyal yalnızlık düzeyleri azalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Sosyal Yalnızlık, Duygusal Yalnızlık

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

The aim of this survey is to bring up the relation between the values that university students have and their social emotional loneliness level.

The survey is appropriate for relational survey model which is subtype of survey model. The group of survey consists of 426 female and 278 male university students. For some personal information, of those who entered this study, “Personal Information Form”, to identify the values they have “Schwartz Values List”, to identify the level of social emotional loneliness level “Social Emotional Loneliness Value Scale” are used. To analyze the daya Correlation and Regression Technique are used. The statistical analysis is made by SPSS 1800 packet programme.

As a result of survey it is seen that male and female students have similiar loneliness level. Moreover, when results of datas evaluated, male participants attach more importance to power and excitation than female participants. It is also seen yhat female participants attach more importance to self-control, helpfulness, harmony, universality and security.

When values are reviwed in terms of age factor, it is seen that there is a significant difference in traditionalism dimension. According to this result, students aged 22 and above attach more importance to traditionalism value. To review the relation between social loneliness and values Regression Analysis made.

The findings derived, has shown this model is meaningful. In other words, when the level of traditionalism value, that university students have, increasesi their social loneliness value decreases.

Key Words: Values, Social Values, Emotional Values

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI I

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU II

ÖNSÖZ III

ÖZET IV

ABSTRACT VI

İÇİNDEKİLER VII

TABLOLAR LİSTESİ X

BİRİNCİ BÖLÜM 1

GİRİŞ 1

1.1. Araştırmanın Amacı 3

1.2. Araştırmanın Alt Amaçları 3

1.3. Araştırmanın Önemi 3

1.4. Sınırlılıklar 4

1.5. Tanımlar 4

İKİNCİ BÖLÜM 5

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL VEKAVRAMSAL ÇERÇEVESİ 5

2.1. Değerler 5

2.1.2 Değerlerin Oluşumu 8

2.1.3 Değerlerin Sınıflandırılması 9

2.1.3.1.Schwartz Değer Sınıflaması 13

2.1.3.2.Rokeach'ın Değer Sınıflandırması 15

2.1.3.3. Allport, Vernon ve Lindzey'in Değer Sınıflanması 17

2.1.3.4. Fichter'in Değer Sınıflandırması 19

2.1.3.5. Maslow'a Göre Değerler Sınıflaması 19

2.1.3.6. Kahle Değerler Sınıflandırması 21

2.1.3.7. Dilmaç & Arıcak Değerler Sınıflandırması 22

2.1.4. Değerlerin İlişkili Olduğu Unsurlar 23

2.1.4.1. Değer- Tutum İlişkisi 23

2.1.4.2. Değer- Yaş İlişkisi 24

2.1.4.3. Değer- İlgi İlişkisi 25
2.1.4.4. Değer- Kültür İlişkisi 25
2.1.4.5. Değer- Cinsiyet İlişkisi.....26
2.1.4.6. Değer- Eğitim İlişkisi 28
2.1.5. Değerlerin Fonksiyonları ve Özellikleri 28
2.1.5.1. Değerlerin Özellikleri.....28
2.1.5.2. Değerlerin Fonksiyonları.....31
2.1.6. Değer Yaklaşımları 35
2.1.6.1.Psikodinamik Kuramlar.....35
2.1.6.2. Davranışsal Kuramlar.....35
2.1.6.3. İnsani Kuramlar.....36
2.1.6.4. Bilişsel Kuramlar.....36
2.1.7.Değerlerdeki Benzerlik ve Farklılıkların Nedenleri 38
2.1.8. Değerlerin Değişimi.....39

2.2. Sosyal ve Duygusal Yalnızlık.....*41*
2.2.1. Yalnızlık Nedir?.....41
2.2.2. Yalnızlıkla İlişkili Unsurlar 44
2.2.2.1. Yalnızlık- Cinsiyet İlişkisi 44
2.2.2.2. Yalnızlık- Yaş İlişkisi.....45
2.2.2.4. Yalnızlık- Aile İlişkileri İlişkisi 47
2.2.3. Yalnızlığın Çeşitleri 47
2.2.3.1. Sosyal Yalnızlık 48
2.2.3.2. Duygusal Yalnızlık.....50
2.2.4. Yalnızlığın Neden ve Sonuçları 51
2.2.5. Yalnızlıkla İlgili Kuramsal Yaklaşımlar 56
2.2.5.1. Sosyo-Kültürel Yaklaşım 56
2.2.5.2. Varoluşçu Yaklaşım 57
2.2.5.3. Rogers'in Fenomenolojik Yaklaşımı 58
2.2.5.4. Bilişsel-Davranışçı Yaklaşım.....59
2.2.5.5. Bilişsel Yaklaşım.....61
2.2.5.6. Psikodinamik Yaklaşım.....63
2.2.5.7. Etkileşim Kuramı 64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....66

YÖNTEM.....66

3.1. AraştırmanınModeli.....66

3.2. ÇalışmaGrubu.....66

3.3. Veri Toplama Araçları.....66
3.3.1. Schwartz Değerler Ölçeği 66

3.3.2. Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Düzeyi Ölçeği 67
3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi 68

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 69

BULGULAR 69

BEŞİNCİ BÖLÜM 75

TARTIŞMA VE YORUM 75

ALTINCI BÖLÜM 80

6.1. Sonuçlar 80

6.2. Öneriler 81

KAYNAKÇA 83

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Schwartz'a göre Uyumlu Değer Alanları 15
Tablo 2: Dilmaç & Arıcak Değer Sınıflandırması (Dilmaç & Arıcak, 2012). 22
Tablo 3: Cinsiyet açısından sosyal yalnızlık düzeyinin incelenmesi 69
Tablo 4: Cinsiyet açısından Duygusal yalnızlık düzeyinin incelenmesi 69
Tablo 5: Demografik Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri 69
Tablo 6: Değerlerin Tanımlayıcı İstatistikleri 70
Tablo 7: Yalnızlık Değerlerine Ait Tanımlayıcı İstatistikleri 70
Tablo 8: Cinsiyet açısından değerlerin incelenmesi 71
Tablo 9: Yalnızlık ve değerler arasındaki korelasyon tablosu 71
Tablo10: Sosyal yalnızlığın yordanmasına ilişkin sonuçlar 72
Tablo11: Duygusal yalnızlığın yordanmasına ilişkin sonuçlar 73

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

Değerler özellikle son yıllarda sosyal bilimlerin ilgilendiği temel konulardan biri olmuştur. Çeşitli bilim dalları tarafından değerler kavramı ele alınmış ve bu konu ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Literatürde değer kavramının araştırmacılar tarafından farklı içeriklere sahip tanımlarının yapıldığı görülmektedir. Değer tanımlarının benzerlikleriyle birlikte bazı farklılıkları da bulunmaktadır. Değerlerin yapısı ve diğer değişkenlerle olan ilişkileri bugüne kadar araştırılmış olmasına rağmen değerlerin tam olarak neyi içerdiğinin henüz bir netlik kazandığını söylememiz zordur. Değer kavramının çeşitli disiplin alanlarının araştırma konusu olması bu kavramın tanımını zorlaştırmaktadır (Dilmaç, 2007).Budak (2000) değerleri; belirli bir toplumda neyin iyi, neyin kötü, doğru veya yanlış, arzu edilebilir veya arzu edilemez olduğu konusundaki ortak görüşler, standartlar olarak tanımlamaktadır.Benzer şekilde bir başka tanımda ise değerler; bireyin kendi yaşamında neyin doğru, neyin yanlış olduğu konusunda geliştirdiği inançlar, arzu edilen ve edilmeyen yargılar olarak ele alınmıştır (Dilmaç ve Deniz, 2009).Akbaş (2008)'a göre değerler, bireylere nelerin önemli olduğunu, nelerin tercih edilmesi gerektiğini ve kısaca nasıl yaşanması gerektiğini belirtir.Değerler bireyin düşünce, tutum, davranış ve yapıtlarında birer ölçüt olarak ortaya çıkar ve toplumsal bütünlüğün ayrışmaz bir parçasını oluşturur (Dilmaç, Bozgeyikli ve Çıkılı, 2008). Doğan (2000)'e göre değerler bir kişi ya da bir topluluğun ideal kabul ettiği var olma ya da hareket etme tarzıdır. Dilmaç (2007) değeri, insanı insan yapan özelliklere sahip olan ve insanı diğer canlılardan ayıran temel özellikleri içinde barındıran inançlar bütünü olarak tanımlamıştır. Bir diğer tanıma göre ise değer; bireylerin herhangi bir kişi, varlık, olay, durum vb. karşısında ortaya koyduğu duyarlılıktır (Yaman ve Peker,2012).

Değerler insanın duyuş, düşünüş ve davranış boyutlarını yakından ilgilendirir ve insan davranışlarının açıklanmasında temel bir öneme sahiptir (Dilmaç, 2007).Bir davranış biçimini öbürüne tercih etmede de değerler önemli bir rol üstlenmektedir. Başka bir bakış açısına göre ise değerler davranışların kaynaklarını oluşturduğu gibi ölçütlerini de belirler. Belirli bir davranışı oluşturmada etkin olan değer onun nasıl olduğuna da karar verir (Dilmaç, Deniz ve Deniz, 2009). Değerlere dair incelemeler

çoğunlukla davranış ve tutumları incelemeden daha geçerlidir. Zira tutumlardan hareketle değerlere varmaktan ziyade değerlerden hareketle tutumlara varmak daha güvenli ve daha geçerlidir. O yüzdendir ki gözlemlenebilen ve ölçümlenebilen değerlerden hareket edildiğinde tutumlar hakkında daha rahat konuşulabilir ve daha güvenli bulgular elde edilebilir.Bu süreçte değerlerimizin yaşantımızı etkilediğini ve bireyin tutum ve davranışlarının anlaşılması için de değerlerinin incelenmesinin gerekli olduğunu söyleyebiliriz (Yapıcı ve Zengin, 2003).

Son yıllarda değerler kavramı ile ilgili yapılan araştırmalarda artış meydana gelmiştir. Değerler, pek çok değişkenle birlikte incelenerek açıklanmıştır. Kişilik değerleri, yaşamın anlamı arasındaki ilişkiler ve bir çok başka alanda değerlerin etkisi araştırılmıştır.

Yapılan bu araştırmanın bir diğer değişkeni ise sosyal ve duygusal yalnızlık düzeyidir. Yalnızlık son zamanların en sık rastlanan ve ciddi problem olarak kabul edilen ve çeşitli çalışmalara konu olmuş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yalnızlık ile ilgili birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen, yalnızlığın ne olduğu üzerinde henüz bir fikir birliği sağlanamamıştır. 1980'li yıllardan bu yana yurt içinde ve yurt dışında yalnızlık ile ilgili pek çok araştırma mevcuttur. Yalnızlık geçmişten günümüze sık rastlanan bir sorundur. Kimi zaman yaşantılara bağlı olarak kimi zamansa kişinin kendi iç dünyasında içselleştirerek açığa çıkardığı bir durum olsa da kişiyi tehdit eden bir sorun olarak algılanması kaçınılmazdır. Yalnızlık her zaman insanlar üzerinde istenmeyen ve yaşamı tehdit edebilen sonuçlara sebep olabilmektedir. Bu da insanlığın varoluşundan bu yana yaşadığı en büyük zorluklardan birinin yalnızlık olmasına sebep olmuştur. Alanyazında yalnızlıkla ilgili pek çok tanım bulunmaktadır, fakat daha çok Peplau ve Perlman (1982)'ın tanımları kullanılmaktadır. Onlar yalnızlık kavramını "Kişinin yaşadığı sosyal ilişkileriyle yaşamak istediği sosyal ilişkiler arasında olan tutarsızlıklar neticesinde yaşanan ve hoşa gitmeyen "öznel psikolojik durum" olarak ifade etmektedirler. Insanların ve özellikle bu araştırmamıza konu olan üniversite öğrencilerinin sosyal duygusal yalnızlık düzeylerinin hayatlarında ön planda tuttukları değerlerle olan ilintisi önemli bir durumdur. Aynı zamanda sosyal duygusal yalnızlık düzeyi kadın ve erkeklerde farklı düzeylerde baş göstermektedir. Türkiye de yalnızlık ile ilgili yapılan çalışmalarda yer alan açıklamalarda genel anlamda yalnızlığın tanımı, kişilerarası

ilişkilerin ve sosyal etkileşimin yetersiz olmasının ortaya koyduğu ruh halidir. Yalnızlık, bireyin sosyal çevresi ile ilişkisini zayıflatarak, kendi isteği ile yaşadığı bir duygu durumudur (Yılmaz ve Altınok, 2009).

.1. AraştırmanınAmacı

Araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin sahip oldukları değerler ile sosyal duygusal yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır.

.2. Araştırmanın Alt Amaçları

- Üniversite öğrencilerinin değerler listesi puanları ve alt boyut puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
- Üniversite öğrencilerinin sosyal duygusal yalnızlık düzeyleri puanları alt boyut puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
- Üniversite öğrencilerinin değerler listesi puanları ile sosyal duygusal yalnızlık düzeyleri puanları ve alt boyut puanları arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmakta mıdır?
- Üniversite öğrencilerinin sosyal duygusal yalnızlık düzeyleri puanları ile değerler listesi puanları ve alt boyut puanlarını anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

.3. Araştırmanın Önemi

Temel insani değerlere sahip olmanın bireylerin özel ve toplumsal hayatına olumlu etkisinin olduğu varsayılmaktadır (Ekşi, 2003). Değer kavramı hakkında bugüne kadar bilimsel açıdan ve felsefi yönden pek çok tartışma ve araştırma yapılmıştır. Değerler çeşitli değişkenler ile birlikte ele alınarak araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Bireylerin sahip olduğu değerler, benlik saygısı ve kişilik özellikleri (Yıldız, 2012); özgüven (Benzies ve Mychasiuk, 2009); yaşamda anlam (Baş, 2014); öz anlayış (Dilmaç, Deniz ve Deniz, 2009); bireysel yılmazlık ve aile yılmazlığı (Bhana ve Bachoo, 2011) gibi pek çok değişken ile ilişkili bulunmuştur. Diğer yandan üniversite öğrencilerinin sahip olduğu değerler ve sosyal duygusal yalnızlık düzeylerinin bazı değişkenlerle ilişkili olduğu bilinmektedir.Üniversite öğrencilerinin sahip olduğu değerlerin yaşamları üzerinde çok önemli bir etken

olduğu ve gelecek planlamalarında büyük bir yere sahip olduğu düşünülmektedir.Bu nedenle bu araştırma ile üniversite öğrencilerinin sahip oldukları değerler, sosyal duygusal yalnızlık düzeyleri ve bu ikisi arasındaki ilişkinin ortaya konmasının önemli olacağı düşünülmektedir.

Değerler, sosyal duygusal yalnızlık düzeyleri kavramları özellikle son yıllarda üzerinde çalışılan kavramlar olmuştur.Bu kavramların bazı değişkenler ile ilişkisi ortaya konmuştur. Çalışmayı hedeflediğimiz çalışma grubu itibariyle de, bu tür bir çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.4.Sınırlılıklar

Bu çalışmanın sınırlılıkları şu şekilde ortaya konmuştur.

1. Araştırma seçilen üniversite öğrencileriyle yapılacaktır. Bu nedenle araştırma bulguları, ancak araştırmanın çalışma grubunda yer alan üniversite öğrencileriyle benzer nitelik taşıyan bireylere genellenebilir.

2. Araştırmada incelenecek olan değerler "Schwartz Değerler Ölçeğinin", sosyal ve duygusal yalnızlık düzeyi de "Sosyal Duygusal Yalnızlık Düzeyi Ölçeğinin" ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

1.5. Tanımlar

Değer: Özel bir davranış tarzına veya karşıt bir duruma karşılık kişisel ve sosyal tercihlerin durumlarını gösteren inançtır (Rokeach, 1973).

Sosyal Yalnızlık: Toplumdan veya gruptan ayrışmadır.McWhirter (1990: 417-422)

Duygusal Yalnızlık: Farklı bir kişiyle içten bir bağlılık kurulamamasının oluşturduğu, anlamsızlık ve kaygı durumlarının yaşandığı olaydır. (Weiss,1973)

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Bu bölümde "değerler" ve "sosyal ve duygusal yalnızlık" ile ilgili kuramsal bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Değerler

Günümüzde psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi davranış bilimlerinin üzerinde sıklıkla durdukları bir kavram haline gelen değer kavramının tanımsal olarak bir açıklığa kavuşturulduğunu ve ne olduğu konusunda ortak bir tanımın var olduğunu söylemek mümkün olmayacaktır. Fakat değerlerin hem bireysel tutum, davranış ve bilişsel süreçleri etkilediği hem de içinde bulunulan toplumun kültürel kalıplarıyla etkileşimde bulunarak onları yansıttığı kabul edilmektedir. Değer kavramının çok değişik disiplinlerce kullanılıyor olması bu kavramın tanımlanmasında güçlük çekilmesinde bir diğer etkendir. Değer kavramının yapısı ve başka değişkenler ile olan ilişkisi günümüze değin araştırılmasına karşın değer kavramının tam olarak neyi kapsadığına dair hala net bir şey söylememiz zor görülmektedir. (Dilmaç, 2007; Yılmaz, 2009)

Yapılan değer tanımları incelendiğinde; değerler literatürde, sonsuz düşüncelerden davranışsal eylemlere kadar her şeyi kapsayacak bir biçimde tanımlanmakta olup kapsamı oldukça geniştir. Bu kadar geniş bir alanı kapsayan değerlerin birbirinden farklı tanım ve sınıflamalarının yapılması da doğaldır. (Özensel, 2003). Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğünde değer kavramı "genel olarak, bir nesneye, varlığa ya da faaliyete, ruhsal, ahlâksal, toplumsal açıdan ya da estetik yönden, tanınan önem ya da üstünlük derecesi" olarak tanımlanmaktadır (Öncül,2000). Değeri, arzu edilir sonuç durumlar veya davranışlarla ilişkilendiren, belirli durumları aşan bir kavramı ifade etmesi ile tanımlayan Bacanlı(2002:207), bu özelliği ile değerleri, birey açısından bir davranışın tercih edilmesini sağlayan güçlü bir inancı yansıtacağını söylemektedir. Bu tanımdan yola çıkılarak kişilerin potansiyellerini ortaya koyacakları bireysel değerlerinin varlığından söz etmek yanlış olmayacaktır. Sahip olunan bu bireysel değerler bireyde var olan yeteneklerin kullanılmasını kolaylaştıran bir unsur olmakla birlikte bu yeteneklerin en üst seviyede kullanılmasını sağlayacak fırsatlar da sunacaktır. Kişinin sahip olduğu

bireysel değerler kişinin davranışlarına kılavuzluk etmektedir. Kişiler, bulundukları sosyal çevrenin kalıplaşmış, geçerli ve ya geçersiz olabilecek kültürel yapılanmalarına bağlı olarak kendilerine has bir tarz geliştirirler. Değerler insan davranışlarının yorumlanmasında ayrıca tutum ve davranışların birbirlerinin yerine tercih edilmesinde etkilidir (Sarı, 2005). Kişinin amaç ve ideallerini belirlemesinde de değerlerin etkin rolü bulunmaktadır (Aydın ve Gürler, 2012) Birey olarak bizler, ihtiyaçlarımızı karşılayacak bir davranışa yöneldiğimizde, sahip olduğumuz değerler bu davranışımızın alacağı biçimi etkileyecektir. Bu konuda Güngör(1993, s.18), bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inancı ifade eden kavram olarak değeri tanımlamıştır.

Schwartz (1992) de değeri, bir kavram veya inanç olarak görmektedir(Akt: Dilmaç, 1997).Bir başka tanımda da değerler, "yaşam deneyimleri ve kişisel miras yoluyla gelişmiş olan değişmeyen son durum ve arzulardır." şeklinde ifade edilmektedir (Kropp; Lavack; Silvera, 2005). Hansson, Carey ve Kjartansson (2010) ise insanların değerleri; hayatta bazı anlamları ve sebepleri tanımlamak için çeşitli bağlamlarda kullandıklarını ifade etmişlerdir. Carr ve Landon, (1999) ise değerleri, genellikle gelenekler, görenekler, uygulamalar, hedefler, beklentiler, idealler, bağlılıklar, hırslar, taahhütler, önyargılar olarak ifade etmektedir. Ruyter, (2002) de; insanların deneyimlerini ve hayatını anlamlı ve değerli hale getirmek için bir değerler çerçevesine ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir.

Stein (1985), değerleri kendini tanımlama olarak tarif etmektedir. Değerin kişinin kendine yönelik atıflarından başka nesnel bir yönü de bulunmaktadır. Nesnel yönü ile değer maddi ve manevi gibi iki yönden ele alınabilir. Bazı yönden değerler arzu ve onur gibi soyutlamalara benzer (Akt. Hansson, Carey ve Kjartansson, 2010). Örneğin, eski model bir yüzüğün maddi hiçbir değeri olmayabilir, ancak yüzük ölen anneden kalan bir hatıra ise farklı bir değere sahip olabilmektedir.

Değer insanın kendine has olan bir diğer ifadeyle kişinin bireysel farklılıklarından kaynaklanan bütün etkinlikleri kendi amaçları doğrultusunda gerçekleştirebilmelerine olanak sağlayarak yardımcı olmaktadır. Yani insanlara doğruyu bildiğini, doğruyu düşündüğünü, doğru değerlendirdiğini, doğru davranış içerisinde olduğunu görebilmesi için yardımda bulunmaktır. (Kuçaradi, 1995; Akt: Dilmaç,2007).Hökelekli'ye (2013) göre değer; "İyi insan, iyi vatandaş, iyi anne baba,

iyi öğretmen kimdir ve nasıl olmalıdır?" sorusuna cevap oluşturan niteliklerdir. Özetle değer, neyin, hangi ve nasıl davranışların "iyi", "güzel", "doğru" ve "kutsal" olduğuna dair inanç ve kabullerimizdir. Değerler bireyi ve toplumu tanıma ve tanımlamada kullanılabilecek, davranışları yönlendirme gücüne sahip, birey ve toplum açısından varlık ve devamlılık ölçütüdür (Yeşil ve Aydın, 2007, s. 80).

Schwartz ve Bilsky, çeşitli kuramcıların üzerinde uzlaştıkları özelliklerden yola çıkarak değerleri şöyle betimlemişlerdir.

1. Değerler inançlardır. Ancak, tümüyle nesnel, duygulardan arınmış fikir niteliği taşımazlar; etkinlik kazandıklarında duygularla iç içe geçerler.

2. Değerler bireyin amaçlarıyla (eşitlik gibi) ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (hakbilirlik, yardımseverlik gibi) ilişkilidirler.

3. Değerler, özgül eylem ve durumların üzerindedirler. Örneğin, itaatkarlık değeri, işte ya da okulda, aileyle, arkadaşlarla ya da tanımadığımız kişilerle olan ilişkilerimizin tümünde geçerlidir.

4. Değerler, davranışların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler.

5. Değerler taşıdıkları öneme göre kendi aralarında sıralanırlar. Sıralanmış bir değerler kümesi, değer önceliklerini belirleyen bir sistem oluşturur (Akt.Sağnak, 2003).

Değerler üzerine yapılan çalışmalara ilişkin olarak, değerlerin tanımlanmasından sınıflandırılmasına, değerlerin ilişkili olduğu unsurların incelenmesine, değerlerin özellikleri ve fonksiyonlarına, değerlerin oluşumuna ilişkin kuramsal yaklaşımlara ve aynı zamanda sahip olunan bu değerlerin insan yaşantısını ne derece etkileyip etkilemediğine, elde edilen sonuçlara ne derece güvenileceğine kadar pek çok konuda tartışmalar devam etmektedir. Ancak, bireylerin dünya görüşlerini belirlemeye hizmet eden değerlerin çeşitli yaklaşımlarla incelenmesi, en azından onların hem mevcut durum ve davranışlarını anlamaya, hem de gelecekte ne tür davranışlarda bulunacaklarını öngörmeye imkân verebilir (Yapıcı ve Zengin, 2003).

2.1.2 Değerlerin Oluşumu

Birçok bilim adamı değerlerin insan doğasında nasıl oluştuğunu belirlemek ve özelliklerini açıklamak adına çeşitli teoriler üretmişlerdir. İlk olarak Milton Rokeach (1973) tarafından değer kavramını literatürde iki farklı şekilde tanımlamıştır. Bunlar, öncelik olarak "kişi"nin herhangi bir değere sahip olması ya da herhangi bir "nesne"ye yüklendiği değer tarzını ifade etmektedir. Çocuklukla başlayan değerlerin gelişiminde çocuğun ilk çevresi olan ailenin etkisinin önemi kaçınılmazdır. Kinnane ve Pable (1962) çocuğun aile ortamıyla mesleki değerleri arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında çocuğun yetiştiği ortamın değerlerini o derece etkilediğini ve maddi açıdan yetiştiği ortama göre bir beklenti ve değer örüntüsü oluşturduğunu ifade etmektedirler. Ailenin sosyo-ekonomik düzeyi çocuğun ulaşmaya çalıştığı minimum düzeyi belirlemekle birlikte ailesinde edindiği bu anlamdaki imajı da korumaya çalışmaktadır. Bu çaba ise çocukta bir baskı oluşturmakta ve bunu sağlayabileceği mesleklere daha çok eğilim göstermektedir.(Kuzgun, 2000).

Bireylerin yaşamlarına yön vermelerinde etkili olan değerler, kişinin günlük yaşantıdaki sosyal rollerini öğrenmesiyle gerçekleşmektedir. Sosyal roller içinde mesleki, cinsel, sosyal, kişisel gibi kimlik yapıları da yer almaktadır. Sosyal rollerle biçimlenen kimlik yapılarının oluşmasında değerler önemli bir yere sahip durumdadır. Belirli bir sosyal rolde kişilerin neler yapması veya yapmaması ve nelere kıymet verebileceği öğrenilir ve bunlar bir yaptırım olarak da karşımıza çıkabilir. Değerler çeşitli sosyal rollerde bize neler yapmamız gerektiğini de söylemektedir. Örneğin, cinsel kimlikle ilgili değerler kız ve erkek çocuklarında farklı oluşur. Bir erkek için cesaret, azim, sebat ve soğukkanlılık önem verilen değerler olurken kızlar için koruyuculuk, duygusallık ve bağlılık daha önemli değerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Değerlerin öğrenilmesi öğrenme kuramlarına göre farklı şekillerde açıklanır: Değerlerin öğrenilmesinde uyarıcı eşleşmesi (klasik koşullanma) söz konusudur. Köpek uluması ölüme yol açar anlayışı, sabaha karşı uluyan köpekten sonra birkaç kez cenaze haberinin alınmasıyla ortaya çıkmış olabilir. Değerlerin öğrenilmesinde takdir edilenin tekrar etmesi (operant koşullanma) de önemli rol oynamaktadır. Bir toplumda yere çöp atmama cezalandırılmaz ve ayıplanmaz ise bu davranışın ortaya çıkma sıklığı artar.

Değerlerin ortaya çıkmasında sosyal onay önemlidir. Sosyal olarak onaylananlar zamanla davranış ölçütleri hâline gelerek değerleri oluşturmaktadır. Bir değer diğer insanlar tarafından onaylanır ve takdir görürse bireydeki etkisi yüksek olur. Değerler arkalarındaki toplumsal destekleri kaybettikçe değişmeye veya etkisiz olmaya başlamaktadır (Sarı, 2005; Maslow, 1996).

Değerlerin öğrenilmesinde model alma ve taklit de önemlidir. Örneğin, öğretmeninin otobüste yaşlılara yer verme davranışı çocuk tarafından model alınır veya taklit edilir. Dolayısıyla sosyal öğrenme teorisinin temel varsayımları doğrultusunda değer yargılarının kişinin içinde bulunduğu çevreden beslenerek şekillendiği söylenebilir.

Değerlerin öğrenilmesinde bilgi ve düşünce boyutu da önemlidir. İnsanlar tercihlerini ve yargılarını yeni öğrendikleriyle değiştirmekte ve şekillenmektedir. Sonuçta değerler genetik olarak değil sosyal rollerle öğrenilerek bir sonraki kuşaklara aktarılırlar. Bu yüzden çoğu genç insan ailesiyle çok benzer değerlere sahiptir. Değerleri ailevi yaşantısında gören çocuk bunların sadece ailesinin önemsediği sorumluluklar olmadığını, gerçektende önemli değerler olduğunu görmeye başlar ve sonuç olarak kendisi de aynı değerleri benimser.

Kuusisto"ya göre değerleri aktarmada en önemli faktörler:

a) Aile ve çocukları arasındaki demokratik ilişkiler,

b) Anne ve babanın çocuğuna örnek yaşantısı,

c) Çocukları kendi düşünceleri konusunda cesaretlendirmek, desteklemek,

d) Dinsel ve sosyal boyuttaki pozitif deneyimlerdir.

2.1.3 Değerlerin Sınıflandırılması

Tüm değerleri içine alacak genelgeçer kabul edilecek bir değer sınıflandırmasından söz etmek mümkün değilse de değerler farklı kişiler tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmıştır.

Çeşitli çalışmalarda değerlerin;

• Amaç ve araç değerler(Bacanlı, 2002);

• Bireysel ve örgütsel değerler(Doğanay, 2006);

• Estetik, ahlaki, teorik, iktisadi, dini, siyasi ve sosyal değerler(Güngör, 1993);

•Benimsenen, gerçek ya da arzulanan değerler (Aslan,1992);

•Savunmacı, dengeleyici ve gelişimsel değerler(Ercan, 2001);

• Bilimsel, insani ve etik değerler(Erdem, 2003);

• Geleneksel/dünyevi-akli değerler ve kalıcı/kendini ifade değerleri(Yavuz, 1994);

• Bürokratik/piramitsel ve insancıl/demokratik değerler (Tepe,2003);

• Olumlu ve olumsuz değerler (Ural, 1999)biçiminde farklı sınıflandırmalarının yapıldığı görülmektedir.

Rokeach (1973), değerleri amaç ve araç değerler olarak ikiye ayırmıştır. Dünya barışı, bilgelik ve mutluluk gibi değerler, amaç değerler olarak görülmektedir(Ercan, 2001). Bununla birlikte, sorumluluk, işbirliği ve müşteri hizmetleri gibi değerler de araç değerler arasında sayılmaktadır. Değerlere ilişkin bu sınıflamanın, yaygın olarak kullanılan bir araç olduğu söylenebilir.

Schwartz (1992) da, temelde bu amaç ve araç değerlere bağlı kalarak, değerlerin evrensel yapısına ilişkin bir kuram geliştirmiş ve Rokeach'un amaç ve araç değerlerine farklı değerler eklemiştir. Schwartz'ın amaç ve araç değerlerden oluşan değer listesinde, 30 amaç değerin yanında 26 araç değer yer almaktadır(Bacanlı, 2002).Amaç değerler, nihai amacı gösterir ve sonuçta ne olması beklendiğinin ifadesidir. Buna karşılık araç değerler, çoğunlukla amaç değerlere ulaşmada kişiye veya kişilere yardımcı olması beklenen değerlerdir. Amaç değerler, genel yaşam ve dünya ile ilgili olarak ifade edilir. Buna karşın, araç değerler, çoğunlukla kişilik özelikleri şeklinde belirtilir. Ancak, bazen bu iki değer grubunu birbirinden ayırmak oldukça zorlaşmaktadır (Bacanlı, 2002).Amaç değerler, daha uzun dönemli ve nihai bir hedefe odaklanırken, araç değerler daha kısa dönemli ve değişkendir. Araç değerler, amaç değerlere ulaşmayı kolaylaştıracak strateji, yol ve yöntemlerin belirlenmesine yardımcı olabilir. Amaç değerler, olduğu gibi kabul edilen, istenilen, arzulanan değerlerdir. Bu tür değerler, hedefler ve amaçlar olarak benimsenir ve araç değerlere göre genellikle daha soyut, daha evrensel ve daha az değişkendir. Araç değerler ise, amaç değerlere ulaşmada araç olarak görülür. Araç değerler, daha somut ve görecelidir. Ancak, bu sınıflama, çok kesin değildir. Gerçekten temel diyebileceğimiz amaç niteliği taşıyan çok az sayıda değer vardır. Amaç nitelikli değerler çoğunlukla, kendilerinden daha düşük düzeyli değerlere

nispetle amaç niteliği taşırken, kendilerinden daha üst düzeyli değerler karşısında da araç niteliğine bürünebilir. Örneğin; sır saklama, güven duygusu açısından bir araç değer olabilir. Aynı şekilde, güven dostluk açısından bir araç değer niteliği taşıyabilir. Diğer bir açıdan değerlendirdiğimizde kimi durumlarda değerlerin sonuç ve davranış biçimi olması durumu değişeceği için amaç mı araç değer mi olduğunu ayırt etmek zorlaşacaktır. Örneğin; saygı gösterme temelde bir davranış biçimidir ve araç değer olarak kabul edilir, ancak belirli bir işe ilişkin saygınlık kazanma duygusu bir sonuçtur ve amaç olarak da görülebilir.

Değerler, bunun dışında grup ölçekli değer ve bireysel değer olarak da sınıflandırılabilir (Kilby, akt: Baglı ve Özensel, 2005). Bu durumda grup ölçekli değer grup yapısının bir parçasıdırlar. Grup içerisinde geçerli olan kural ve normlar o gruba ait değerleri teşkil ederler. Genel olarak paylaşılan değerler grup dinamiğinin özünü oluştururlar ve grubun içsel bağlılıklarını güçlendirirler. Örneğin bir müzik grubunun ya da bir futbol takımının farklı türden grup değerleri bulunmaktadır. Futbolcular açısından "fair play" önemli bir grup değeri iken; müzik çalışanları açısndan "özgürlük" bu türden bir özellik arzeder. Grup ve toplum ölçekli inançlar ve değerler her birimiz açısından beşeri var oluşuna için bir temel teşkil ederler. Bu değerler, aynı düzeyde neyin gerçek neyin iyi ve olması gereken olduğunu bize gösterirler (Özensel, 2003). Değerler sosyal veya bireysel hangi şekilde sınıflandırılmış olursa olsun insanın yaşamını doğrudan ya da dolaylı olarak etkide bulunmaktadırlar.

Bireysel değerler, kişi açısından değerli ve önemli olan şeyleri ifade etmektedir.

Temel olarak değerlerin kaynağının birey olmasından yola çıktığımızda bireylerin kendilerine özgü değerleri olduğunu da söylemiş oluruz. Bir çalışmada, Goodman ve Svyantek (1999), bireysel değerleri ideal kültür olarak ele almıştır. Bireysel değerlerin kaynağının çevre, gelenekler, din, kültür, tarih, yaşanmış tecrübeler ve bütün bunların etkileşimi sonucunda ortaya çıkan inançlar olduğu ileri sürülmektedir (Fındıkçı, 2001) Bireylerin bir arada yaşayarak toplumu oluşturdukları düşünüldüğünde değer kavramının toplumsal sistemle de ilişkili olduğunu söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. Değerler, sosyal olarak kabul edilebilir (istendik) olduğundan, içsel olarak kabul edilsin ya da edilmesin değerlerin toplumsal olarak

ifade edilmesi ve geçerli kılınması konusunda güçlü baskılar vardır. Bu yüzden, bireyin sahip olduğu değerleri, içinde bulunduğu sosyal ortamdaki hâkim değerlerden farklı olduğunda, o sosyal ortamın değerleri, bireyin söylediklerini etkileyebilir, fakat gerçekte nasıl davranacağını kesin olarak belirler diyemeyiz (Bacanlı, 2002). Değerler, psikolojik yapılardır ve bireyin iç dünyasında yer alır. Bu nedenle, bireysel değerlerin anlaşılması, hayatın içinde yaşayarak, interaktif bir yaşam deneyimleriyle anlaşılır (Güngör, 1993). Toplum içerisindeki bu yaşam deneyimlerinde var olabilmek için insanlar içinde yaşadıklarını toplumun davranış biçimlerini, değerlerini dikkate almak zorundadır. Dürüstlük, çalışkanlık, başkasını düşünme, yardımseverlik, hoşgörü, sevgi, saygı, alçak gönüllülük, namus, sadakat, dayanışma, iffet, ahlakilik, bilinen toplumsal değerlerdir. Toplumsal değerler farklı toplularda değişkenlik gösterebildiği gibi zaman içerisinde de farklı anlamlar yüklenebilmektedir. Toplumsal değerler toplumsal yapı ve toplumsal düzenin devamlılığı için çok önemlidir. Türk toplumu için ailenin, bayrağın, vatan sevgisinin kutsallığı, ulusun ve vatanın bölünmez bütünlüğü ulusal değerler arasındadır (Türkoğlu, 2013).

Değerler, kişilerin düşünce, tutum ve davranışlarında birer ölçüt olarak ortaya çıkan ve sosyal yaşamın vazgeçilmez bir öğesini oluşturur. Bir gruba ya da topluma üye olanların uymak durumunda oldukları genelleşmiş ahlaki inançlardır.

Sosyal Değer Çeşitleri:

1. **Pratik Değer:** Bir toplumun üyelerini bir arada tutmaya yönelik inançlardır. Bu değerler kişiler arasında birlik ve dayanışmayı bozacak eğilim ve davranışları onaylamazken, toplumun ihtiyaçlarını giderecek davranışları onaylar, destekler ve pekiştirir.

2. **İdeal Değer:** İnsanın ideside neler yapması gerektiğine ilişkin davranış modelleri önerir. Çoğuna uymak mümkün olmasa da önemleri büyüktür. Çünkü insanları bencillikten kurtararak toplum sorunlarına kayıtsız kalmamayı sağlayarak yüksek ahlaki değerler edinmeye sevk eder.

3. **Egemen Değer:** Özgürlük, bağımsızlık, yoksulları korumak, namuslu olmak gibi tüm toplum tarafından benimsenmiş ve korunarak uzun yıllardır varlığını sürdüren değerlere denir. Bu değerlerin özellikleri:

- Toplumu oluşturan fertlerin ortak duygu ve düşüncelerini yansıtırlar.
- Toplumda birlik sağlarlar.
- Toplumsal kurallara temel oluştururlar.
- Zorlayıcıdırlar.
- Toplumda kuşaktan kuşağa aktarılırlar.
- Ahlaki, dini inanç ve ilkelere dayanırlar.
- Toplumdan topluma farklılık gösterebilirler ve zaman içerisinde aynı toplumda da değişiklik gösterebilirler.

Gerçek değerler, toplumda nelerin kabul edildip ödüllendirildiğini, nelerin de kabul edilmeyerek cezalandırıldığını yansıtan değerler olarak kabul edilebilir. Bu değerler, toplumsal ve bireysel düzeyde neyin önemsendiğini açıkça belirtir. Gerçek değerler, bireylerin yaptıkları ve yapmadıkları şeyler üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Arzulanan değerler ise, toplumun bireyden beklentisinde belirginleşir. Toplumda hâkim gerçek değerler ile arzulanan değerler arasındaki açığın kapatılması önemlidir. Bu açık kapatılmazsa, arzulanan değerler de benimsenen değerlerde olduğu gibi örgüt açısından bazı sorunlar çıkarabilir (Fukuyama, 2000).

2.1.3.1.Schwartz Değer Sınıflaması

Schwartz değer teorisi, değerlerin motivasyonel amaçlar olduğu, değerlerin döngüsel bir yapı arz etmesi ve değer öncelikleri gibi konularla ilgilenir. Schwartz birçok ülkeden veriler toplayarak çalışmalarının kültürler-arası boyutlarında geçerliliğin olduğu üzerine teorisini temellendirilmiştir (Devos, Spini ve Schwartz, 2002). Schwartz, değer tiplerinin üç evrensel gereksinimden kaynaklandığını varsaymaktadır. Bu temel varsayımları şu şekilde ifade etmiştir:

1. Bireyin organizmasının biyolojik kaynaklı temel gereksinimleri,

2. Bireyler arasında düzenli/başarılı sosyal etkileşim gereksinimleri,

3. Toplumların ve grupların devamlılık ve refahını sağlayan sosyal ihtiyaçlar (Roccas, Sagiv, Schwartz ve Knafo, 2002).

Schwartz değer teorisi, yukarıdaki üç evrensel gereksinimin neticesinde ve her birisinin altında yatan motivasyona göre 10 tane değerin ortaya çıktığını ifade etmektedir (Bardi ve Schwartz, 2003). Schwartz bu on değer grubunu esas amaçları ve ne ifade ettikleri yönünden aşağıdaki gibi tanımlamıştır:

1. Özyönlendirme*:* Kendine saygı duyma, kendi amaçlarını belirleme, meraklı, yaratıcı ve araştırıcı olan, özgür, bağımsız düşünebilen ve kendi davranışlarını seçen ve açıklayan kişi

2. Uyum: İtaatkâr olan, anne-babasına ve büyüklerine değer veren, kibar, kendini denetleyebilen, başkalarına zarar verecek davranışlardan kaçınma vasfına sahip olma

3. Uyarılım: Heyecan verici ve süretkli değişen bir yaşama sahip olmak, cesaretli olmak

4. Hazcılık: Hayattan zevk alabilme, zevkine ve isteklerine düşkün olmak

5. Başarı: İhtiras sahibi, iktidar sahibi, başarılı, zeki ve söz geçiren birisi olmak

6. Güç: Toplum içerisinde güç sahibi ve otoriter olma, varlıklı olma, sosyal açodan saygın olma, toplum içerisindeki yerini koruyabilme, insanlar ve kaynaklar üzerinde hakimiyet kurmak

7. Güvenlik: Ulusal güvenlik, bağlılık hissi, iyiliği karşılıksız bırakmama, toplumsal huzur, ailenin güvenliği, sağlıklı ve temiz olmak

8. Gelenek: Toplumsal yapı içerisinde kişisel rolünü kabullenebilme, hoşgörülü, mütedeyyin ve alçakgönüllü olma, geleneklerine bağlı ve kişi haklarına saygı duyma

9. Evrensellik: Sosyal adaleti savunma, barış içerisinde mutlu bir dünya, çevresini koruyan, doğaya uyum sağlayan, erdem sahibi ve açık sözlü olma, eşitlikçi ve iç huzura sahip olma

10. Hayırseverlik: Maneviyatı ve anlamı olan bir hayat, olgun sevgi, hakiki dostluğa sahip, dürüst, yardımsever, sadakat sahibi ve sorumluluk sahibi olma (Schwartz, 1992; Sagiv ve Schwartz, 2000).

Schwartz Değer Kuramı, değer tipleri arasında bulunan dinamik ilişkileri belirlemeye dönük olarak biçimlendirilmiştir. Güdüsel amaçlarının gereği olarak, değer tiplerinin bazılarının birbirleriyle uyumlu, bazılarının ise çelişkili oldukları görülmektedir. Örneğin; evrensellik değerine fazla önem yükleyen bireyin eylemler, bireyin diğer insanlar üzerinde hâkimiyet kurma istemiyle çelişebilir. Şekildeki değer tipleri arasında olduğu öngörülen uyum ve çelişkiler gösterilmektedir: Buna göre, dairenin çeperi üzerinde birbirlerinin yakınında yer alan değer tiplerinin birbirleriyle uyumlu; karşısında yer alan değer tiplerinin ise çelişki içinde oldukları düşünülmektedir. Herhangi bir değer tipinin dairenin üzerinde bulunduğu noktadan iki yana doğru ne kadar uzaklaşılırsa, değer tipleri arasındaki çelişkinin o oranda artacağı varsayılmaktadır (Fırat, 2007). Bu dizilimin oluşmasında bireylerin değerlere verdikleri önem sıralamasının birbirine yakınlığı önemli rol oynamaktadır. Benzer ya da aynı güdüsel ihtiyaçları paylaşan birbiriyle uyumlu değer tipleri ve benzerlikleri Tablo 2'de özetlenmiştir (Schwartz, 1992):

Tablo 1: Schwartz'a göre Uyumlu Değer Alanları

Değer Tipleri	**Benzer Güdüsel Alanları**
Güç-Başarı	Her iki değer, sosyal üstünlük ve saygıyı vurgular.
Başarı- Hazcılık	Her iki değer, kişinin kendisine düşkünlüğüyle ilgilenir.
Hazcılık-Uyarılım	Her iki değer, duygusal olarak uyarılma isteği gerektirir.
Uyarılım-Özyönelim	Her iki değer, yeniliğe açıklık ve hakimiyet için içsel motivasyonu kapsar.
Özyönelim-Evrenselcilik	Her iki değer, yaşamdaki çeşitlilikle kişinin kendi yargılarına olan güvenini açıklar
Evrenselcilik-İyilikseverlik	Her iki değer, başkalarının gelişimi ve kişisel ilgilerin aşılması ile ilgilenir (bazı manevi/dinsel değerler de bu ilgiyi paylaşır).
İyilikseverlik-Uyma	Her iki değer, kişisel istekleri sınırlamayı ve alçakgönüllü olmayı vurgular (bazı manevi/dinsel değerler de bu ilgiyi paylaşır).
Uyma-Güvenlik	Her iki değer, ilişkilerdeki sıralama ve uyumun korunmasını vurgular
Güvenlik -Güç	Her iki değer, ilişki ve kaynakların kontrolündeki belirsizliğin yarattığı tehditten kaçınmayı ya da üstesinden gelmeyi vurgular.

2.1.3.2.Rokeach'ın Değer Sınıflandırması

Rokeach değerleri iki ana başlıkta toplamış, her bir başlık altında da on sekiz değer gruplamıştır. Amaçsal değerler, hayatın amacını belirleyen ve buna hizmet

eden değerler şeklinde açıklanabilir. Araçsal değerler, amaca ulaşmada kullanılan aracı değerlerdir.

Amaçsal Değerler	**Amaçsal Değerler**
Rahat bir yaşam	Hırs
Heyecan verici yaşam	Açık fikirlilik
Başarma duygusu	Yetenek
Barış içinde bir dünya	Neşeli olma
Güzellik (estetik)	Düzenlilik
Eşitlik	Cesaret
Aile güvenliği	Bağışlayıcılık
Özgürlük	Yardımseverlik
Mutluluk	Dürüstlük
İçsel uyum	İleri görüşlülük
Olgunluk	Bağımsızlık
Ulusal güvenlik	Zekilik
Zevk	Mantıklı olma
Esenlik	Sevgi
Öz saygı	Sadakat
Sosyal kabul	Nezaket
Dostluk	Sorumluluk
Bilgelik	Özdenetim

(Aktaran: Doğan, 2012syf: 50).

Yaptığı bu sınıflandırmanın kişiler-arası ve kişiler-üstü şeklinde de olabileceğini belirten Rokeach, örnek olarak; insanın iç huzur ve kurtuluş gibi (bireysel) amaç ifadelerinin kişiler-üstü bir değer olduğunu, dünya barışı ve kardeşlik gibi (toplumsal) amaç ifadelerinin ise kişiler-arası değerlerin ayrımını vermektedir. Bu yüzden bireylerin, bireysel ve sosyal değer önceliklerinde değişiklik yapabileceklerini belirtmektedir. Bireylerin tutum ve davranışlarının, sahip oldukları bireysel ve sosyal değerlere verdikleri önceliğe bağlı olarak birbirinden farklı olacağını söylemektedir. Bunun anlamı, sosyal bir değerdeki yükselişin diğer sosyal değerlerde de yükselişe yol açacağı ve bu duruma bağlı olarak da kişisel değerlerde

bir düşüşe yol açacağını belirtmektedir. Buna göre, kişisel bir değerde yükselmenin diğer kişisel değerlerde de yükselişe yol açacağını bunun sonucunda da sosyal değerlerde bir düşüş olacağını vurgulamaktadır (Rokeach, 1973).

Değer kavramının bir inanç olduğunu vurgulayan Rokeach, inancı da üç biçimde tasnif etmiştir (Rokeach, 1973):

- Bir şeyin doğru mu ya da yanlış mı olduğunu ortaya koyan varoluşçu ve tanımlayıcı inanışlar,
- İnancın nesnesinin iyi veya kötü olup olmadığını değerlendirmeye tabi tutan değerlendirmeci inanışlar,
- Davranışların amaç ve araçlarının arzulanıp arzulanmadığı konusunda katı kuralları koyan ve yasaklayan inanışlar.

Rokeach'a göre değerler de inançlar gibi bilişsel (cognitive), duygusal (affective) ve davranışsal olmak üzere boyutlara sahiptirler. Bir bireyin değerinin olduğunun söylenebilmesi için onun bilişsel anlamda ne yaptığın farkında olduğunun ve kendi doğrularına göre davranışlarını belirlemek şartıyla hedeflerine ulaşmak adına çaba sarf ettiğinin söylenmesi gerekmektedir. Rokeach değeri kişinin kendisiyle ilgili duygusal boyutlar taşıması sebebiyle duyularındaki hisler olarak ifade etmektedir. Söz konusu bu hislerin kendisine olumlu davranışlar sergileyenlere onay vermek olumsuz tavır sergileyenleri ise eleştirmek gibi bir özelliği bulunmaktadır. Değerin davranışsal boyutuna da vurgu yapmak suretiyle değerlerin yalnızca bilişsel ve duygusal olmadığını aynı zamanda yol gösteren bir arabulucu özelliğinin de olduğu belirtilmektedir (Rokeach, 1973: syf.7). Rokeach bireyin iki etik değeri mesela dürüst olmak ve sevgiyle davranmak arasında çatışma yaşanabilmekteyken, benzer şekilde iki yeterlilik yani hayalci veya mantıksal davranmak arasında da çatışma yaşanabileceğini belirtmekte hatta bir moral ve bir yeterlilik değeri yani kibarca davranmak ve entellektüel eleştiri yöneltmek arasında da çatışma olması mümkün olabileceğini belirtmektedir.

2.1.3.3. Allport, Vernon ve Lindzey'in Değer Sınıflanması

Allport Vernon ve Lindzey (1970), değerleri altı çeşit olarak sınıflandırır. Bunlar; teorik, ekonomik, estetik, sosyal, siyasi ve dini değerlerdir. Her değer boyutu kendine özgü değerler içerir. Bireyler tamamen bunlardan yalnızca birinde ya da

öteki içinde şeklinde sınıflandırılamazlar. Bu değerlerin açıklamaları şu şekilde özetlenebilir:

1. Estetik değer: Bir durum veya olayla karşılaşıldığında, olay veya duruma bireyin yüklemiş olduğu estetiksel özellikleridir. Şeklin ve uyumun baskın bir biçimde görüldüğü değerlerdir. Güzellik, incelik, uyum, simetri gibi kavramlar estetiği ön planda tutan bireyler tarafından benimsenen kavramlardır.

2. Teorik Değer: Bireyin gözlemleme, analizini yapma gibi akılcı ve kabul edilebilir rasyonel yöntemlerle edinmiş olduğubilgi ve bu bilgiler ışığında kendi değerler sistemini oluşturması boyutudur. Analiz, gözlem, eleştirel ve akılcı düşünüş bu tür değerlerde önemlidir.

3. Dini Değer: Bireylerin evrende olup bitenleri anlaması maksadıyla benimsediği kutsi ve ahlaki unsurlar barındıran inançları ifade eden değerlerdir. Evrenin bütünlüğünü anlayabilmek ve betimleyebilmek bu değeleri benimseyen bireyler açısından büyük bir öneme sahiptir.

4. Siyasi Değer: Toplum içerisinde güç sahibi olma ve gücünü başkalarının üzerinde kullanabilme duygusunun ağır bastığı değerlerdir. Liderlik özelliği bulunan bireyler için önem arz eden bir değerdir.

5. Sosyal Değer: Bu tür değerleri savunan birey açısından sevgi, en üst düzeyde önemsenen ve yaşamı biçimlendiren kavramdır. Bunda bireylerin gayesi, hakiki sevgiyi yakalamak ve buna dayalı samimi dostluklar oluşturmaktır. Nezaket sahibi, güler yüzlü, vefakârlık sosyal açıdan değeri yüksek kimselerde görülen başka özellikler olarak sayılabilir. Arkadaşlık ilişkilerini kuvvetlendirmek üzere birçok çaba sarf edildiğini bu değere sahip bireyler için söylemek yanlış olmayacaktır.

6. Ekonomik Değer: Maddi açıdan yarar sağlamak anlamınadır. Bu değerde bireylerin önceliği, servete sahip olmak ve bu açıdan diğerlerinin önünde olmaktır. Faydacı ve pratik tavırlar sergilemek bu değer için önemlidir.

Bu altı değer boyutu bireyler arasında farklılıklar gösterebilmektedir. Bir birey için çok önem ifade eden değer, bir başka birey açısından daha az önemli olabilir.

Bireylerin önem atfettiği bir ya da birkaç değer onun hayatına yön verir, belirleyici olurlar. Kişinin kendisi için seçtiği ya da genellikle önemsediği değerler boyutu, o kişinin hayattan amaç ve beklentisini oluşturmaktadır (Allport, Vernon ve Lindzey, 1970).

2.1.3.4. Fichter'in Değer Sınıflandırması

a) Zorlayıcılık derecelerine göre değerler;

1- İçselleştirilmiş, moral açısından en güçlü değerler. Kişinin rıza göstermeye kendini bilinçli olarak zorunlu hissettiği, "yapılmalı" ve "yapılmamalı" kategorisindeki değerlerin toplandığı küme bu değer grubunda değerlendirilebilir. Örneğin; misafirperverlik, yurtseverlik, hümanistlik olumlu değerleri yani yapılmalı olarak düşünülen değerler, sadakatsizlik, ihanet olumsuz ölçütleri yani yapılmamalı kategorisindeki değerleri işaret eder.

2-Daha az önemli ve daha az içselleştirilmiş olan değerler. Örneğin nezaket kuralları, uyum normları, estetik zevk konularının çiğnenmesi gibi moral niteliği vurgulanmayan değerler.

b) Süreklilik gösteren ortaklaşa fonksiyonlar temelinde değerler;

1- Sevgi ve hakkaniyet ilişkilerinin en yoğun olduğu, toplumun sürekliliği ve kamu refahı için neyin istendiğine ve neyin önemli olduğuna işaret eden yüksek değerler.

2- Olumsuz sosyal süreçleri geliştiren her değer (ister ırksal üstünlük, iş sadakati isterdini inanç olsun) değer çatışması alanını oluşturan, olumsuz ve antisosyal değerler.

c) Kurumsal işlevlerine göre değerler;

Ailevî, dinî, siyasal, ekonomik vb. kurumların işlevlerinin belirlediği-getirdiği değerler (Fichter, 1990: 137).

2.1.3.5. Maslow'a Göre Değerler Sınıflaması

İhtiyaçlar hiyerarşisi teorisiyle tanınan Maslow, bütün organizmaların hakikati ve doğruyu seçme eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Ona göre bütün organizmalar kendi kendini yönetebilme ve düzenleyebilme yapısına sahiptir. O hakiki yaşamda iyiyi ve kötüyü seçenlerin var olduğunu, güçlü olanların iyiyi seçenlerden olduğunu belirtiyor. Doğru güdülemeyle hareket eden bireyin seçimlerinin ve haz duygularının, sağlıksız güdülemeyle hareket eden bireyden farklılık göstermesi muhakkaktır.

Güçlü olanlar zayıf seçim yapanlara oranla daha ön plandadır. Uzun vadede sağlıklı insanların doğru tercihler yapabileceğini vurgulayan Maslow, böyle insanların zevklerinin, değer yargılarının daha sağlıklı ve daha doğru olacağını ileri sürmektedir. Bu fikir de hazcı değer kuramları ile faydacı ahlak kuramlarının özünü oluşturmaktadır. Temel ihtiyaçların herkes için geçerli olduğunu vurgulayan Maslow'un teorisine göre, teori bütün insanlık açısından geçerli olan ihtiyaçları kapsamaktadır ve bu ihtiyaçlar çerçevesinde ortak olan değerler herkesçe kabul edilen değerlerdir. Ancak bireyler arasındaki yapısal farklılıklar, kişilikler, kültürler ve dünya görüşleri açısından farklılıkların neticesinde bireylere has değerler oluşurlar. Buna göre Maslow, değerlerin ihtiyaçlarla doğru orantılı olarak geliştiğini belirtmektedir (Maslow, 2001). Maslow, bazı değer yargılarının tüm insanlar açısından müşterek olduğunu belirtirken bazı değerlerinse bireyin kendine ait olduğunu söylemektedir. Maslow´ca geliştirilmiş olan ihtiyaçlar hiyerarşisinde ilk önceliği olan fizyolojik ihtiyaçlar bütün insanlık açısından geçerli olan temel değerleri kapsar (açlık, susuzluk, barınma gibi). Bunlardan sonra gelen basamak ise tehlikeden korunma ihtiyacını belirten güvenlik ihtiyacıdır. Basamaklar yükseldikçe ihtiyaçların kapsamı herkes için değerler olmaktan çıkıp, bireysel değerlere doğru dönüşmektedir. Tüm ihtiyaçlar bütünüyle karşılandığında değerlerin en üst basamağı olan bireyin kendini gerçekleştirmesi ihtiyacına varılmaktadır. Artık noktada bireyin yegane gayesi, hedefindeki değere yani kendini gerçekleştirme ihtiyacına ulaşmaktır. Birey farkında olmasa da aslında katettiği her basamaktan sonunda bir sonrakini arzu ederek gerçekte kendini gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Bu ihtiyaçları şöyle sıralamak mümkündür (Maslow, 1959):

1. Fizyolojik İhtiyaçlar: Yemek yemek, su içme ve uyku uyuma
2. Güvenlik İhtiyaçları: Mal, can, iş emniyetive her türlü tehlikeden korunma
3. Sosyal İhtiyaçlar: Bir gruba ait olma, kabullenilme, dostluk kurabilme
4. Kendini Gösterme İhtiyacı: Toplumca tanınır olma ve statü kazanma, özgüven duyma
5. Kendini Gerçekleştirme İhtiyacı: Sahip olduğu potansiyelini geliştirebilme, yaratıcı olma.

2.1.3.6. Kahle Değerler Sınıflandırması

1983 yılında Kahle tarafından bir başka değerler ölçeği geliştirilmiştir. Ölçek geliştirilirken Feather'in, Maslow'un ve Rokeach'ın çalışmaları temel alınmıştır (Beatty, Kahle, Homer, Misra, 1985). Değerler ve hayat tarzı ölçeğine alternatif olarak geliştirilen değerler listesi ölçeği Kahle, Veroff, Douvanand Kukla tarafından geliştirilmiş ve ancak ölçek daha çok Kahle'nin sosyal uyum kuramına bağlanmıştır. Ölçek dahilinde 9 temel değer yer almaktadır. Bu değerlerin Kahle'ye göre açılımları aşağıdaki gibidir (Kahle, Duncan, Dalakas ve Aiken, 2001):

1. Ait Olma Duygusu (sense of belonging)
2. Heyecan Dolu Yaşama (excitement)
3. İnsanlarla Sıcak İlişkiler Kurma (warm relationships with others)
4. Kişisel Gelişim (self-fulfillment)
5. Toplumdan Saygı Görmek (beingwell-respected)
6. Hayattan Zevk Alma (fun and enjoyment out of life)
7. Kendini Güvende Hissetme (security)
8. Kendine Saygı Duymak (self-respect)
9. Başarma Duygusu (sense of accomplishment)

Kahle'nin (1983) değerler listesi değerlerin başlıklara ayrılmasını sağlamış fakat değerleri tanımlamamıştır. Değerler listesinin sadece kişisel değerleri ölçme aracı olmadığını aynı zamanda kişilerin çevrelerine adapte olmalarında, kişiliklerini tanımlama açısından da yararlı olacağını ifade etmiştir. Kahle, içsel odaklı kişilerin, karşılaştıkları problemleri çözmede iç dünyalarının büyük etkisi olduğunu belirtmiştir. Dışsal odaklı değerlere sahip kişilerin ise, karşılaştıkları problemlerin üstesinden gelirken yeteneklerini kullanmadıklarını ve fazla kaderci olduklarını ileri sürmüştür (Shao, 2002; Akt: Ünal ve Erciş, 2006). Kahle'ye göre, kişilerin değer gelişimi oynadıkları farklı rollere göre değişmektedir. Kahle, değerlerin kişinin tutumlarının gelişmesinde temel oluşturduğunu ve tutumların da karar alma

davranışına yön verdiğini belirtmiş ve değerlerin insan davranışlarını anlamada önemli bir değişken olduğunu ifade etmiştir.

Her ne kadar Değerler Listesi Rokeach'ın Değer Araştırmasına benzese de ölçek içerisinde yer alan unsurlar daha kısa ve bireylerin günlük hayatlarıyla daha yakından ilgilidir. Aynı zamanda yanıtlaması daha kolaydır. Değerler Listesi'nin kullanımında, araştırmaya katılan tüketicilere değerler listesinde yer alan dokuz adet unsurun her birini kendileri için önem derecelerine göre belirtmesi istenmektedir (Schiffman, Sherman ve Long, 2003). Rokeach'ın Değer Araştırması'nda bulunan amaçsal değerler arasında Değerler Listesi'nde bulunan ait olma duygusu ve kendini gerçekleştirmenin karşılığı bulunmamaktadır. Değerler Listesi'nde yer alan kendini güvende hissetme değeri, Rokeach'ın amaçsal değerleri içinde bulunan ulusal güvenlik ve aile güvenliği değerlerinin anlamını tek başına taşımaktadır. İnsanlarla sıcak ilişkiler kurma değeri, Rokeach'ın Değer Araştırması'nda yer alan gerçek dostluk değerinin benzeridir. Değerler Listesi'nde bulunan diğer değerlerin birebir karşılıkları Rokeach'ın amaçsal değerleri içinde vardır (Altıntaş, 2005).

2.1.3.7. Dilmaç & Arıcak Değerler Sınıflandırması

Tablo 2: Dilmaç& Arıcak Değer Sınıflandırması (Dilmaç & Arıcak, 2012).

DEĞER GRUPLARI	DEĞERLER
Toplumsal Değerler (Social Values)	Yardımseverlik, Tevazu (Alçak Gönüllülük), Toplumsal Huzur, Nezaket, Saygı, Yaşam Hakkı, Sorumluluk, Tutarlılık (Davranışlarda), Hoşgörü, Öz Disiplin.
Kariyer Değerleri (Career Values)	Kalite, Kariyer, İtibar/Saygınlık, Eğitim, Dış Disiplin
Entelektüel Değerler (Intellectual Values)	Beden Sağlığı, Akıl/Ruh Sağlığı, Bilgi, Çalışma, Başarı, Kişisel Gelişim.
Maneviyat (Spritual Values)	İbadet, Din/İman, İnanç/İdeoloji, İç Huzuru.
Materyalistik Değerler (Materialistic Values)	Para, Mal/Mülk, Statü.
İnsan Onuru (Honor of Humanity)	Namus, Şeref/Onur, Adalet(Hakkaniyet)
Romantik Değerler (Romantic Values)	Aşk, Eş/Sevgili, Haz/Zevk.
Özgürlük (Freedom)	Özgürlük/Bağımsızlık, Kültür, Emek.
Fütüvvet (Futuwwat/munificence&courage)	Cömertlik, Cesaret

2.1.4. Değerlerin İlişkili Olduğu Unsurlar

2.1.4.1. Değer- Tutum İlişkisi

Değer ve tutum kavramları, birbirleriyle yakından ilişkili olan iki kavram olmakla birlikte genel itibariyle aynı bütün içinde ele alınırlar (Kilby, 1993). Tutumlar, bireyin olay, nesne ve kişilerle ilgili inançları, duyguları ve davranışsal eğilimleri olarak tanımlanmaktadırlar (Aldag ve Stearns, 1990). Aynı zamanda tutum veya nesneyle ilgili tercih biçimlerinin temelindeki inançların şekillenme tarzları olarak da ifade edilebilmektedir (Rokeach, 1972; Hofstede, 1998). Değerler, çoğu zaman bireysel tutarlılık ve yükümlülük ihtiva eden birçok tutumun toplamı şeklinde tanımlanmaktadır (Hunsaker ve Cook, 1986: 132). Bireyin önem atadığı şeyler olarak da nitelenen değerler, davranış ve tutumlara doğrudan etkide bulunmaktadırlar (Robbins, 1994). Değer ve tutum için yapılan izahlar, değerlerin tutumlara ilişkin bir rehber niteliği taşıdığına işaret etmektedirler (Güngör, 1998).

Tutumları diğer iç hallerden ya da faktörlerden ayıran beş özelliği vardır.

1. Tutumlar doğuştan gelmez.
2. Tutumlar az çok kalıcıdır.
3. Tutumlar daima bir özne-nesne ilişkisini içerirler
4. Bir tutumun göndergesi az sayıda ya da çok sayıda maddeyi kapsayabilir.
5. Tutumların güdüsel-duygusal özellikleri vardır (Şerif ve Şerif, 1996: syf. 495-496). Dolayısıyla değer ile tutum arasındaki ilişkiyi incelediğimizde birbiriyle bağlantıda iki kavram olduğunu düşünebiliriz. Doğuştan kazanılmayan tutumlar belli bir nesneye veya yaşantımıza dair bir değer haline gelmesi muhtemeldir. Hayatımızda sahip olduğumuz değerler tutumlarımızın bir parçasını oluştururlar. İnsanlara karşı hoş görülü olmak sahip olduğumuz bir değerse örneğin bu bizim aynı zamanda insanlara karşı olan tutumumuz olarak da değerlendirilebilir.

Rokeach (1973), değerler ile tutumların farkına aşağıdaki maddelerde değinmiştir;

1. Değerlerin kaynağında bir inanç vardır fakat sergilenen bir tutum birden fazla inanç barındırmaktadır.

2. Değerlerde aşkınlık vardır.

3. Değerlerde standartlık söz konusudur; fakat tutum için tek biçimden söz edilemez. Yaşanılan durumla ilintili olarak zaman zaman değişkenlik gösterebilir.

İnsanlara karşı hoş görülü olmak tutumunu her insana ve her duruma karşı koruma davranışı gösteremeyebiliriz.

4. Değerler çokluk bakımından tutumdan daha az sayıdadır.

5. Değerler niteliği itibariyle tutumları da kapsar. Bu sebeple bireyin karakter oluşumunda tutumdan daha büyük önem taşır. Yaşantımıza yön vermemizde etkin olması bakımından değerlerimiz tutumdan daha ön plandadır. Dolayısıyla değerlerin tutumdan daha etkin olduğunu söylemek mümkündür.

6. Kişiliğin bileşenleri "ego bütünlüğü, uyum, kendini gerçekleştirme" ile doğrudan ilişki içinde olan değerlerdir. Tutumlarda ise bu ilişkiden daha uzak ve dolaylı olarak bahsedilebilir (Şen ve Dilmaç, 2016).

Smith"e göre Tutum, bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik objeye ait düşüncesi, duygusu ve davranışlarının tümünü düzenli bir şekilde oluşturan eğilimidir (Akt: Kağıtçıbaşı, 2003: 102). Allport"a göre tutum; bireyin şeylere ve durumlara karşı tepkileri üzerinde yönetici ve dinamik etki yapan ve geçirilen tecrübelerle örgütlenmiş, duygusal ve zihinsel bir istidat ya da eğilimdir (Aktaran: Dönmezer, 1982: syf. 97). Daniel Katz"a göre tutum, bireyin sahip olduğu değerler dizgesine bağlı olarak bir simgeyi, bir nesneyi, bir kişiyi veya dünyayı iyi ya da kötü, yararlı ya da zararlı yönleriyle algıladığı bir ön düşünce biçimidir (Akt: Tolan v.d., 1991: 259).

2.1.4.2. Değer- Yaş İlişkisi

İnsan duyularının keskinliği, gücü, enerjisi, bilişsel hızı ve hafızası yaşla birlikte seyrelme göstermektedir, düşmekte ve bu düşme nadiren geriye çevrilebilmektedir. Bu değişmelere bağlı olarak, ileri yaşlarda güvenliğe ilişkin değerlere atfedilen önem de artmaktadır. Zira güvenlikli ve kestirilebilir bir ortamda hayatımızdaki değişimlerin daha kolay üstesinden gelinebilir görünmektedir. Uyarılma yaşa bağlı olarak önem kaybetmektedir. Zira belirli ileri yaşlarda yenilikler tehditkar olarak görülmeye başlanmaktadır. Uyum ve gelenekselcilik değerine verilen önemse ileri yaşlarda artmaktadır. Zira eylemlerin aynı şekilde sürdürülmesi daha az tehlikeli olarak görülmektedir. İşlerin başarılı bir şekilde sonuçlandırma kabiliyeti azalmış olan ve toplum tarafından daha az onaylanabilen yaşlılar için başarı ve güç değerinin de daha az belirtildiği gözlenmektedir. Bunlara ilaveten

özyönelimde yaşlandıkça önemi azalan (Schwartz, 2001), iyilikseverlik ise önemi çoğalan değerler arasındadır (Prince, Gibson ve Schwartz, 1998).

Dolayısıyla insan yaşamının belli dönemlerinde ön plana çıkan değerler değişkenlik gösterme halindedir. Sadece eğitim hayatını dahi ele aldığımız zaman bile ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite çağlarında sahip olunan değerlerin birbirinden farklılık gösterdiğini görmemiz mümkün olacaktır.

2.1.4.3. Değer- İlgi İlişkisi

İlgi, bireyin meslek veya hobi gibi aktiviteler yönelik eylemleri ortaya çıkaran düşünsel aktiviteler, güdülerdir. Futbol, öğretmek, yabancı dil öğrenmek, matematik, felsefe, psikoloji gibi birçok ilgi alanı örneği verilebilir. İlgilere ilişkin duygular, nesne veya eylemlerle ilgili gerekliliklere yönelik özellikli yapılardır. Değerlerin ilgiyle ilişkisi iki yönlü olup bunlardan birincisi değerlerin ilgileri üretebileceği ve ikincisi de ters yönlü olarak ilgilerin değerlerin temeli olabileceğidir (Kilby, 1993). Değerler, her ne kadar gereksinim kaynaklı olsalar da gereksinimlerden farklı olup gereksinimleri ve ilgileri zaman zaman bastırıcı bir özellik sergileyen şekildeyken zaman zaman da gerçekleşmelerine olanak tanıyan özellik sergilemek görevini üstlenmektedirler (Kuzgun, 2000).

Değer ile ilgi kavramının arasındaki ilişki birbirlerinden beslenen iki kavram olarak değerlendirildiğinde değer ve tutum arasındaki ilişkiye benzetilebilir.

2.1.4.4. Değer- Kültür İlişkisi

Kültür ile değerin arasındaki ilişkiye bakıldığında kültürün hem değerlerden etkilenen ve değerler tarafından oluşturulan bir yönünün hem de değerleri etkileyen ve oluşturan bir yönünün olduğu görülmektedir. Dolayısıyla aralarındaki ilişki benzerliği açısından değer-tutum veya değer-ilgi türünde bir ilişkiye benzetilmesi yanlış olmayacaktır. Kültürü en basit şekliyle "toplumların tarihlerinden devraldıkları maddi ve manevi mirasların toplamı" olarak tanımlamak mümkündür. Bu ifadedeki maddi mirasla kastedilen mimari yapılar, ilim ve bilgi toplamı teknik yöntem ve aletler, idari mekanizma ve yapı, sanat eserleri vb. mânevi mirasla kastedilen ise fikir ve düşünce sistemleri inançlar; örf ve adetler, değer hükümleri, teşkilatlanma usulleri; sanat, müzik vb. anlayışlarıdır (Sezal, 1991. 79). Kültür, toplumun üyesi olan bireylerin öğrendikleri ve paylaştıklarının tamamını kapsayan bir kavramdır.

İnsan dünyaya gelir gelmez, konuşmayı, yeme, içmeyi, giyinmeyi, inanmayı, çevresini tanımayı, insanları yetiştirmeyi, geçerli ve geçersiz bilimsel kuralları, maddi ve manevi değerleri belirli bir kültür kalıbı içinde öğrenir. (Güney, 2000: 30). Kültür, bir toplumun tarih içinde oluşturduğu değer, norm ve sosyal kontrol sistemlerinin göstergesi olan maddî ve manevî unsurlarla bunların şekillendirdiği ilişkiler ağında, sınır koyma, aklileştirme ve model olanı gösterme suretiyle kimlik kazandırır, mensubiyet şuuruna kaynak oluşturur. Kültür, insanı geçmiş, bugün ve gelecek nesillere bağlar. Kültür, toplumu bütünleştirir (Tural, 1988: 63). Toplumdaki bireylerin yaşam biçimlerini belirleyen temel öğelerin olması kaçınılmazdır. Bu temel öğeler; değerler, normlar, inançlar, semboller ve dil şeklinde sıralanabilir. Toplum üyelerinin belirlenen bu temel öğeleri benimseme oranları, onların yaşam biçimlerinin yönlendirilmesinde önemli işlevlere sahiptirler (Ersoy, 2006: 41). Dolayısıyla aynı toplumu paylaşan, aynı kültürel ortamda yaşamını idame ettiren kişilerin benzer değerlerinin, inançlarının olmasından söz etmek mümkündür. Belli sebeplerden dolayı kültür değişikliği yaşayan insanların da gittikleri kültürlerde sahip olduklarını değerlerini değiştirmeleri gerekmese bile ihtiyaç durumunda farklı değerleri daha ön plana alması kaçınılmaz olabilmektedir.

Değerler, aynı kültür yapısı içerisinde olan bireyleri yaklaştırır, farklı kültüre mensup olanları ayrıştırarak özgünlüğü sağlar. Yani "bize ait" olanın ayrılmasını ve bunun devam etmesini sağlar (Yapıcı, Oğuz Kutlu ve Bilican, 2012). Bu açıdan bakıldığında farklı kültürlerde tek başına bulunan bir kişinin aynı kültürde yaşayan kişilerin yanında zorlanması kaçınılmaz olacaktır. Bu zorlanmanın yaşanmasındaki etkenlerden biri de sahip olunan değerlerin farklılığı olarak düşünülebilir. Değerlerin ortak bir uzlaşı gerektiriyor olması, kültürle arasında toplumun öğreti ve eylemlerine yansıyan bir etkileşimin var olduğunu ortaya koymaktadır (Karabacak, 2016). Bu uzlaşının söz konusu olmaması durumu, toplumda ilerlemeyi zorlaştıracak ve sosyal çatışmaların yaşanması olasılığı yükselecektir (Türkkahraman, 2003).

2.1.4.5. Değer- Cinsiyet İlişkisi

Önceden yapılmış birtakım araştırmalarda değerlerin öncelikleri açısından cinsiyet farklılıkları gözlenmiştir (Beutel ve Marini, 1995; Feather, 1975; Rokeach, 1973). Fakat bu araştırmalardabazı soruları yanıtlamakta yetersiz görülmektedir. Öncelikle, bu araştırmaların bir ya da birkaç topluma dayalı incelemeler

yapmışlardır. Bu sebeple genel bir ifade kullanmak için yetersiz bir araştırmadan söz etmemiz gerekecektir. Çünkü elde edilen sonuçlar örneklem grubundaki sayıyla ya da araştırmanın yapıldığı toplumla sınırlı kalmış durumdadır. İkincisi, değişik araştırmalarda değerleri tanımlarken değişik kavramlara yer verilmiş veya değerleri ölçerken değişik ölçeklere başvurulmuştur. Değerlerin sınıflandırılmasını göz önüne aldığımızda birçok araştırma tarafından farklı değerlerin ele alındığını düşünürsek elde edilen bulgular bir karşılaştırma yapmayı zorlaştıracaktır. Üçüncü olarakta, önceden yapılmış olan araştırmaların kadınların ve erkeklerin ayrıştığı tüm değerleri açıkça belirtmekte eksik kalmaktadırlar. Dördüncü olaraksa, değerlerin önceliklerinde cinsiyet ayrılıkları kadınların ve erkeklerin belli bir değer için atfettikleri önem farklılığından ziyade o değer için verilen anlam farklılığından kaynaklandığı söylenebilir (Schwartz ve Rubel, 2005). Tüm bu kısıtlılıklara rağmen cinsiyet farklılığından kaynaklanan yaklaşımları anlaşılabilir bir kuramsal çerçevede açıklayan araştırmalara da rastlanmaktadır. Mesela toplumsal rol kuramcıları kadının ve erkeğin farklılığını kültürel açıdan farklı cinsiyet rollerine yüklemektedirler.

Parsons ve Bales'e (1955) diyor ki, kadınların besleme rolünü üstlenmiş olması onlardaki rekabet duygusunun bastırılmasını sağlamış, bu da aile içerisindeki uyumu ortaya çıkarmıştır. Mesela, değişik toplumlar kadınlar ve erkelerin farklı roller üstlenerek ve farklı amaçlara ulaşacak şekilde toplumsallaşmalarını sağlamaktadırlar. Bundan başka, toplumların bu rollere uygun davranmadıkları takdirde yine kadınlara ve erkeklere yönelik değişik yaptırımları söz konusudur. Kadınların ve erkeklerin sosyalleşmedeki bu farklılıkları onlarda değişik değer önceliğinin de olabileceğine göstermektedir. Bu açıklamaların doğrultusunda, erkeklerin kadınlardan daha fazla güç, başarı, hazcılık, uyarılma ve özyönelim değerlerini belirtmeleri, kadınların ise erkeklerden daha fazla iyilikseverlik, evrensellik, uyma ve güvenlik değerlerini belirtmeleri bu yaklaşıma göre anlaşılabilir olmaktadır (Schwartz ve Rubel, 2005).

Cinsiyet rolü toplumsallaşması da değer tercihlerindeki farklılıkların anlaşılmasında yardımcı olmaktadır. Örneğin, erkekler kendilerini tanıtırlarken daha araçsal eğilimlilerken (başarı ve bireysel yönelim), kadınlar toplumsal ve anlatımsal değerleri daha fazla dile getirmektedirler (ilişki ve toplumsal yönelim). Bir diğer görüşe göre, kadınlar daha ilişkisel, erkeklerse daha bağımsızdırlar (Cross ve Madson, 1997; Cross ve Morris, 2003).

2.1.4.6. Değer- Eğitim İlişkisi

Eğitimde değerlerin rolü sürekli olarak tartışılmış ve değerler doğrudan veya dolaylı bir şekilde eğitimin içinde kendisine yer bulmuştur. Toplumların temel örgütlerinden biri olan okulda, tüm okul personelinin ortak değerler çatısında birleşmesi okuldan sağlanan verimliliği artıracaktır. Ancak okul örgütlerinde hangi değerlerin daha çok önem kazandığı konusunda farklı görüşler vardır. Doğanay ve Sarı (2004), okulların demokratik değerlerin kazandırılmasına öne vermesi gerektiğini vurgulayarak değerlerin eğitimi ile ilgili modeller geliştirilmesini önermiştir. Eğitim beşeri ve yaşamsal bir süreçtir. İnsanın bulunduğu her an ve her yerde var olan bu sürecin ne zaman ve nerede başlayarak ne zaman sona ereceğini kestirmek imkânsızdır. Çağdaş eğitim bilimciler, eğitimi aynı zamanda değer yaratan bir süreç olarak algılamakta ve yorumlamakta, insanı başlıca hem bir değer hem de başlıca üretken olarak görmektedirler. (Eren, 2001)

Eğitimin gelişmesinin değerler doğrultusunda olduğunu söylemek mümkündür. Okuldan, bireyin seçme faaliyetine kadar değerler her alanı kaplamışlardır. Yani okul uygulamalarının neredeyse tamamında değerler vardır. Seçme ve karar verme faaliyetlerinin temelidir. Değerler sayesinde öğretmen ve öğrenci karşılıklı olarak birbirini takdir eder. Takdir, değeri benimseme ve ona duygusal bakımdan olumlu yönde tepkide bulunmaktadır.

2.1.5. Değerlerin Fonksiyonları ve Özellikleri

2.1.5.1. Değerlerin Özellikleri

Farklı disiplinlerin farklı tanımlar getirmesi ayrı bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Yani her disiplinin, değerleri kendi bakış açısına göre yorumlaması tanım çokluğunun neticesidir. Örneğin antropoloji, değer kavramını Kluckhohn (1951) "un tanımı olan "arzu edilir" eğilim ve davranışlar olarak ele almaktadır. Sosyoloji çalışmaları ise davranışlardaki "standartlar" tanımı üzerine yoğunlaşır. Antropoloji ve sosyolojinin tanım olarak yakınlığı, antropolojinin kendiliğinden oluşmuş gruplar üzerinden değerlendirmesi, sosyolojinin ise toplumsal yapı ve kurumları ele alarak işlemesi noktasında ayrılır. Psikoloji biliminin değerler noktasındaki tanımlamaları ise eğilimlerin, fillerin, inançların kısaca varoluşun ortaya koyduğu "tercih" olduğu yönündedir (Akt: Sağnak, 2004).

Schwartz (2012), değerlerin özellikleri için aşağıdaki özetlemeyi yapmaktadır.

- Değerler, etkisi kuvvetli inançlardır. Değer üzerine yüklenen bu inanç, bağımsızlık değerine atfedilen önemle örneklendirilebilir. Kendisi için bağımsızlık değerinin hayati olduğu inancına sahip olan biri içinbu değerin kaybedilme riski ile karşı karşıya gelmesi kendisinde olumsuz duygular hissettirecektir.

- Değerlerin motive edenve harekete geçiren bir gücü vardır.
- Değerler; eylem ve durumlardan ötedir, aşkınlık söz konusudur.
- Değerler davranışların karar veyargıların sınırlarını belirler.
- Değerlerde önemlilik sırası söz konusudur.
- Bir davranış birden fazla değere karşılık gelebilir.

Sosyo-ekonomik gelişmelerin kaçınılmaz sonucu (ve kimi zamanda aracı) olarak ortaya çıkan yeni toplumsal düzenlemelerin sağlıklı işleyebilmesi, bireylerin sahip oldukları değerlerin bu türden düzenlemelerle uyumlu olmasıyla yakından ilişkilidir. Bu uygunluk; toplumsal ve siyasal başarı için toplumun iyi tanınmasını, dolayısıyla değerlerin ayrıntılı bir biçimde incelenmesini gerekli kılmaktadır (Kağıtçıbaşı ve Kuşdil, 2000) (Çetin (2004).

Değerlerin ne olduğunu daha iyi anlayabilmek için özelliklerini bilmek gerekmektedir.

Değerlerin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Değerler inançlardır. Ancak tümüyle nesnel, duygulardan arındırılmış fikir niteliği taşımazlar. Etkinlik kazandıklarında duygularla iç içe geçerler.

2. Değerler, bireyin amaçlarıyla (eşitlik gibi) ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (hak bilirlik, yardımseverlik) ilişkilidirler.

3. Değerler, özgül eylem ve durumların üzerindedirler. Örneğin, itaatkârlık değeri, evde, işte, okulda ve tanımadığımız kişilerle olan ilişkilerimizde yani hayatımızın tümünde kendine yer bulan bir değerdir.

4. Değerler, davranışların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak görev görürler.

5. Değerler taşıdıkları öneme göre kendi aralarında sıralanırlar. Bu sıralama değer önceliklerini belirleyen bir sistem oluşturur. Kültürler ve bireyler sergiledikleri değer öncelikleri sistemleriyle betimlenebilirler.

6. Değerler değişime açık yapılardır. Zaman içinde etkileşim durumları olması sebebiyle ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılamak için değer önceliklerinde değişiklikler olabilir. (Schwartz ve Bilsky,1987; Akt, Kağıtçıbaşı ve Kuşdil, 2000). Öncelik verilen bir değer yaşantımızın belli bir noktasından sonra daha az önemli yere sahip olabilir.

7. Değerler, bağlı oldukları kültürlere göre değişir. Hatta ait oldukları kültürlerin içinde dahi farklılık gösterebilirler. Farklı iki toplum aynı değere sahip olabilir ama o değere verdikleri önem derecesi farklı olabilir. Mesela bir Eskimo toplumunda da karı-kocaya sadakat ve misafirperverlik gibi kültürel değerler mevcuttur. Fakat onlar için misafirperverlik sadakatten daha önemli bir değerdir ve sadakatten önce gelir. Böyle bir olay diğer toplumlar için kabul edilemez bir durum olarak ortaya çıkabilmektedir (Reboul, 1995). Sahip olunan değerler kişinin toplum içerisindeki konumunun belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu değerler sayesinde birey, diğer insanlar ile etkili iletişime geçebilir ve sosyal konumunun belirlenmesi için uygun bir zemin hazırlayabilir.

Fichter (1990: 132) Değerlerlerin özelliklerini şu şekilde sıralar;

1. **Paylaşılırlar**; kişilerin çoğunluğu değerler üzerinde uzlaşmıştır. Herhangi birbireyin yargısına bağlı değildirler. Bu bağlamda toplumlarda ortak değerler oluşmuş olması kaçınılmazdır.

2. **Ciddiye alınırlar;** kişiler bu değerleri, ortak refahın korunması ve sosyal gereksinmelerin karşılanması ile birlikte görür. Hayatlarında ve bu hayata yön vermede etkin rol oynarlar.

3. **Coşkularla** birlikte bulunurlar; kişiler yüce değerler için özveride bulunur, dövüşür ve yeri geldiğinde ölürler. Vatanseverliğin uğruna ölümün göze alınabileceği bir değer olarak ele alındığını görmemiz mümkündür.

4. Değerler kişiler arası uzlaşma gerektirdiği için, kavramsal olarak diğer değerli nesnelerden **soyutlanabilirler**.

Rokeach değerlerin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır.

1. Bireyi, sosyal konularda belirli bir pozisyon almaya sevk eder. Bireye bir yer edindirir.

2. Bireyi, bir politik veya dini ideolojinin bir diğerine tercihi yönünde etkiler. Bireye seçim sağlar.

3. Bireyin kendini sunmasında rehberlik eder. Kendini ifadesinde etkin rol oynar.

4. Bireyin kendini ve diğerlerini değerlendirmesinde ve yargılamasında, övmesi veya kusurlar bulmasında kriter rolü oynar.

5. Karşılaştırmada merkezi konumu nedeni ile bireyin diğerleri kadar ahlaklı veya yeterli olup olmadığını değerlendirmesinde ölçü olarak kullanılır.

6. Diğerlerini etkilemede veya ikna etmede kullanılır.

7. Psikoanalitik anlamda kişisel ve sosyal olarak kabul edilemez inanç, tutum ve eylemlerin nasıl rasyonalize edilebileceğini gösterir (Aktaran: Bilgin 1995: 83-84).

2.1.5.2. Değerlerin Fonksiyonları

Değerler, insana ne olduğu ne olması ve nasıl olması gerektiği konusunda yol gösterir ve onları aydınlatır. Böylece değerler yoluyla bir topluma fayda sağlayan, iyi, uyumlu ve üretken vatandaşlar yetişmektedir (Hökelekli, 2010, syf.5) Çünkü değerleri, eyleme dönüştürmek atılan önemli adımlardan biridir ve yaşam yolunda ustalaşmış olmanın da en önemli göstergesidir (Çağlayan, 2013, syf.99). İnsanın bir toplumda kendine yer bulabilmesi için toplumsal değerlere sahip olması gerekir. İnsan içinde bulunduğu toplumdan, çevresinden veya ailesinden etkilenerek ya da çevresindekileri veya aile bireylerini model alarak kendi değer yargılarını oluşturur. Bu nedenle bir çocuğun bulunduğu ortam değerler açısından ne kadar zenginse ve ne kadar uyarıcıya sahipse çocuğun değerleri kazanması da o derece kolaylaşmaktadır (Sapsağlam, 2015, syf.6).

Bir eğitimci grubuna göre, bu özelliklere sahip değerler siteminin fonksiyonlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Akt; Tezcan, 1974):

1. Bireye amaç ve yön tayin eder.

2. Bireysel ve toplumsal faaliyetlerin esaslarını ve genel yönünü verir.

3. Bireylerin davranışlarını yargılamaya, eleştirmeye yardımcı olur.

4. Bireyin başkalarından ne beklemesi gerektiğini ve kendisinden ne beklediğini bilmesini sağlar.

5. Bireyin doğru ve yanlışı, haklı ve haksızı, hoşa giden ve gitmeyeni, ahlâkî ve ahlâkî olmayanı ayırt etmesine yardımcı olur.

Fichter (1990: 139) değerlerin işlevlerini şöyle sıralamıştır;

a) Değerler kişilerin ve birlikteliklerin sosyal değerinin yargılanmasına hazır birer araç olarak kullanılırlar.

b) Değerler kişilerin dikkatini istenilir, yararlı ve önemli olarak görülen maddi kültür nesneleri üzerinde odaklaştırırlar.

c) Her toplumdaki ideal düşünme ve davranma yolları, değerler tarafından işaret edilir.

d) Değerler kişilerin sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirmesinde rehberlik ederler.

e) Değerler sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır.

f) Değerler dayanışma araçları olarak da işlevde bulunurlar.

Değerlerin en önemli ve temel işlevi bireyin davranışına ölçü olarak olumlu yönde eğilim ve eylem geliştirmesine kaynak olmasıdır. Örneğin temel bileşenlerinden bazıları sevgi, adalet ve sabır olan manevi değerler, bireysel olarak insana dinginlik, huzur getirir. Grupsal ve toplumsal temelde ilişkileri geliştirdiği gibi tahammül ve saygınlık gibi etkileşimler sayesinde toplumsal refahın sağlayıcısı olmaktadır. Aynı zamanda manevi değerler söz konusu olduğunda insanın en büyük ihtiyacı olan inanç, yaşamına anlam katarak devam ettirmesinde belirgin bir şekilde ortaya çıkar. İnançtan yoksun olması, bireye amaçsal bir değerin eksikliğinin olmasından ötürü psikolojik anlamda rahatsızlıklara sebep olacaktır. (Özen, 2010).

Rokeach (1973), değerlerin işlevi noktasındaüç önemli hususa dikkat çeker:

- Değerlerin “uyaran ve düzelten”işlevi bireyin sahip olduğu negatif (olumsuz) değerin toplumca kabul gören bir eğilime dönüştürülmesi azmi,

- Ego bütünlüğünü koruması bir başka ifadeyle benliği muhafaza,

- Son olarak, “kendini gerçekleştirme”, başka bir ifadeyle, ideal olana, erdemli davranışlarla ulaştırma işlevidir (Akt.Karababa, 2015).

Birey değerlerin bütün davranışlarını etkilediğinin farkında olmayabilir (Woodruff, 1942). Değerler bize neyi yapmamız gerektiğini kesin olarak söyler ifadesi yanlış olur. Ancak yapılacak olandoğru şeyler için rehberlik ederler (Gudmunsdottir, 1991; Akt: Aktepe ve Yel, 2009). Bireyler içinde bulundukları olumsuz durumlarla baş edebilmenin bir yolu da sahip oldukları değerlerdir (Dilmaç, Deniz ve Deniz, 2009). Değerler insanların kişiliğinin oluşmasına da katkı sağlamaktadır. Değer kaybı ise kişiliğin ve benliğin sarsılmasına ve bunun neticesinde de benlik değerinin sarsılmasına neden olmaktadır (Akıncı, 2005).

Değerlerin temelde üç ana işlevi vardır (Doğanay, 2006):

1) Algılanan tehdide karşı savunma,

2) Topluma uyum ve

3) Gelişimi destekleme.

İnsanda, gelişim ve öğrenme yönünde doğal bir ihtiyaç vardır. Bununla beraber, barış, huzur ve rahatlık için homeostatik (dengeleyici) değerlere de ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir. Dengeleyici değerlere, her zaman ihtiyaç duyulmasına karşın, sağlıklı bir bireyden gelişimsel değerlere daha fazla yönelmesi beklenir. Savunmacı değerler ise, bireyi acıya, korkuya, kaybetmeye ve tehdide karşı korurken, gelişim ve öğrenmeyi engelleyebilir (Doğanay,2006).

Değerler, kişinin benliğini koruma ihtiyacını karşılar. Kişisel ve sosyal olarak kabul edilemez nitelikte olan ihtiyaç, duygu ve davranışlar, rasyonelleştirme ve tepkinin daha kabul edilebilir terimlerle biçimlendirilmesi süreçleri ile yeniden ifade edilebilir. Bu nedenle, tüm amaç ve araç değerler, benliğin korunmasınayardımcı olmaktadır. Değerler, bilişsel, duyuşsal ve davranışsal öğeler olmanın yanında aynı zamanda güçlü bir motivasyon aracıdır. Bu özelliği ile değerler, ilk olarak, uyumlu ya da fayda yönelimli davranış biçimleri ve son durumlarla doğrudan ilgilidir (değerlerinuyum işlevi). İkincisi, değerler, bireye benliğine yönelik tehditlere karşı koymada savunmada yardımcı olur (değerlerin savunma işlevi). Üçüncüsü, değerler,

bilme ve anlama ihtiyacının araştırılmasını içerir (değerlerin bilme ve kendini gerçekleştirme işlevi) (Doğanay, 2006).

Bir bireyin sahip olduğu tüm değerler, o bireyin topluma uyumuna yardımcı olur, benliğini tehdit olarak algılanabilecek durumlara karşı korur ve onun, gerçekliği test etmesini sağlar. Bazı değerler, bireyin içinde bulunduğu grubun baskısına uyum sağlamanın bir yolu olarak benimsenebilir. İçinde yaşadığı topluma ya da gruba uyum sağlamaya önem gösteren birinin, kendisine ya da başkalarına olumsuz gelecek bir değeri benimsemesi zordur. Bu nedenle, gruba uyma ya da itaat etme isteği, başarı ve başkalarıyla iyi geçinme gibi değerler biçiminde yansıtılmak yoluyla kişisel ve sosyal açıdan daha kabul edilebilir değerler biçimine dönüştürülür (Doğanay, 2006).

Keskin (2016), değerleri işlevleri bakımından toplumsal ve bireysel olarak iki kategoride bir araya getirdiği çalışmasında aşağıdaki şekilde özetlemiştir. Buna göre değerlerin

***a) Toplumsal İşlevi*:**

- Birlikte yaşamanın gereği olan bütünlüğü ve düzeni sağlayan fikirsel, anlamsal, amaçsal ve ilkesel bileşenleri geliştirme,
- Toplumu dağılmaktan kurtaran standartları belirleme,
- Sosyal yapıyı oluşturacak dayanışma ve buna benzer olgular meydana getirerek ortaklıklar oluşturma,
- Var olduğu toplumun kültürel kodlarını oluşturma,
- Üzerinde çoğunluğun görüşünü barındırıp devamlılığını sağlama,
- Belli davranışlara belli önem sırası atfetme,
- Yaptırım gücüne sahip olma.

b) Bireyselişlevi:

- Her bireye içine doğduğu değer sistemini öğretme ve taşıyıcılık görevi atfetme,
- Tercih ediliryanları belirleyip yol ve yöntem sunma,
- Bireyin bireysel veya sosyal hayatta dahil olduğu gruplarla ilişkilerini düzenleyip sağlam temellere oturtmaya yardımcı olma,

- Kişilerarası ilişkilerde doğru davranış kalıpları oluşturma (Keskin, 2016) şeklindedir.

2.1.6. Değer Yaklaşımları

Önce aile ortamında başlayan, okul kültürüyle devam eden ve devamında çocuğun toplum hayatına katılmasıyla hayatının her alanında karşısına çıkan değerlerin neler olduğu ve bizler için daha da önemlisi bu değerlerin nasıl öğretilmesi gerektiği eğitim sistemi içerisinde güncelliğini korumaktadır.

2.1.6.1.Psikodinamik Kuramlar

Değerlerin tanımlanmasına yönelik psikodinamik kuramlar, aşağıdaki temel varsayımlara işaret etmektedirler (Carlton, 1995):

- "İnsanın kişiliği temelde, yaşadığı sosyal çevreye uyumsuzdur. İnsanoğlu, içinde yaşadığı doğaya ve topluma karşı savaş durumundadır.
- İçgüdülerinin ve arzularının baskı altına alınması için çaba sarfetmek kaçınılmaz bir biçimde, insanın tabi eğilimlerinin frenlenmesine ve önüne geçilmesine sebep olmaktadır. Bu husus, insanların bilinçlerinin yarısının gölgeli, belli belirsiz, belirlenmesi güç bir biçim almasına sebebiyet vererek ve insanların arzularını uygun bir biçimde sıraya konmasına imkan vermektedir.
- İnsanın kişiliği kademeli olarak veya bölüm bölüm gelişme göstermektedir."

Freud, değerlerin insan kişiliğinin buzdağı misali görünmeyen büyük kısmını oluşturduklarını dile getirmektedir. Dolayısıyla sergilediğimiz her davranışımızın temelde bir sebebe dayandırıldığını söylememiz yanlış olmayacaktır. Bu sebepler çoğu zaman hayatımızda sahip olduğumuz değerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat insanların bu davranışlarının neden kaynaklandığı konusunda bir sistematik olduğunun bilincinde olmadıkları söylenebilir.

2.1.6.2. Davranışsal Kuramlar

Davranışsal kuramların gelişimi, psikodinamik kuramlar gibi evre halinde süreklilik göstermeyen bir ilerleme şeklinde değil, sürekli, kesintisiz ve evresel olmayan bir ilerleme sergilemektedir. Davranışı tetikleyen bilinçdışı dürtüler davranışçıların ilgi alanına girmeyip davranışın şekillenmesinde çevresel faktörlere vurgu yapmaktadırlar (İnanç, Bilgin ve Atıcı, 2005). Yani sergilediğimiz davranışlarımızda farkında olmadan geliştirdiğimiz bilinçdışı dürtülerin yerine aile,

okul veya sosyal çevreden edindiğimiz davranışlarımız değerlerimize daha çok etkide bulunmaktadır.

2.1.6.3. İnsani Kuramlar

Değerlerin oluşumuna ilişkin olarak Freud'un içgüdü modelinin yanı sıra öğrenme kuramlarına da karşı çıkan görüş doğrultusunda ortaya çıkan insani kuramlar, (akt. İnanç, Bilgin ve Atıcı, 2005; Carlton, 1995), insan doğasına ilişkino olarak iyimser ve olumlu bir görüş sergilemektedirler. Bu görüşe dâhil olan insani kuramcılar, bireyi sembolleri kullanma ve soyut düşünceyi şekillendirme konusunda üstün yetenekli bir varlık olarak tanımlamaktadırlar. Bu sebepten, insan üst düzey tercihler yapabildiği gibi davranışlarına ilişkin sorumlulukları da üstlenebilmekte ve kendini gerçekleştirme noktasında gizli güçlerini harekete geçirebilmektedirler (Carlton, 1995; İnanç, Bilgin ve Atıcı, 2005).

Maslow (2001)un "İnsan Olmanın Psikolojisi" adlı yayınında bu yaklaşımın temel varsayımlarının bir kısmı aşağıdaki şekliyle ifade edilmektedir:

- "Tüm bireylerin, biyolojik bir temele dayanan, bir noktaya kadar da tabii, esas, verili ve kelimenin dar anlamıyla değiştirilmesi mümkün olmayan ya da değişmez bir içsel doğaya sahiptir.
- Tüm bireyler, bir parçası kendine has, bir kısmı da bütün insanlık alemiyle ortaklığı bulunan biriçsel doğaya sahiptir.
- İçsel doğanın bilimsel olarak incelenip keşfedilebilmesi (yaratılması değil) mümkündür.
- Bu içsel doğanın temelinde ya da zorunlu olarak kötü olmadığı söylenebilir.
- Bireyin içsel doğasının kötü değil, aksine iyi veyahut nötr olduğundan dışa vurulmasının desteklenmesi izlenecek en sağlıklı yöntemdir. İnsanın temel içsel doğası hayvanların içgüdülerinin aksine, daha güçlü, hâkimve yanılmaz değildir".

2.1.6.4. Bilişsel Kuramlar

Bu yaklaşımın kurucusu Kohlberg'dir. Bu yaklaşıma göre Kohlberg bireyde düşünmesini ve akıl yürütme (muhakeme) kabiliyetini geliştirerek öğretimi gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Zira iyi bir akıl yürtme yeteneği duyguyu yönlendirir. Davranışların sonuçları ise düşünmeyi kapsar. Bu yaklaşımın temeli Piaget ve Kohlberg'in bilişsel akıl yürtme ve karar verme süreçleriyle alakalı

çalışmalarından kaynaklanmaktadır (Kohlberg, 1975). Kohlberg ahlaksal gelişmeyi üç düzey ve altı evreli bir yaklaşımla izah etmiş ve kuramını geliştirirken, Piaget'den farklı olarak yetişkinlerden oluşan gruplarla çalışmıştır.

Düzeyler ise şunlardır:

I. Gelenek Öncesi Düzey: Kuralları başkalarının koyduğu ve Piaget'in dışsal kurallara bağlılığın olduğu dönemin özelliklerinden oluşan evredir. Ahlakın gelişiminde yer alan altı evreden ilk ikisi, gelenek öncesi düzeyde bulunmaktadır.

I. Dönem: (Ceza ve itaat eğilimi) Bu dönemdeki etkinliklerin fiziki büyüklüğü, çocuktaki davranışı iyi ya da kötü olarak sınıflandırmasını sağlar. Bu düzeyde bulunan çocukyalnızca otoriteye tabi olurve cezalandırılmaktan kaçınır.

II. Dönem: (Araçsal ilişkiler eğilimi) Bu dönemde yanlış ve doğruyu belirleyen temel unsur kişisel ihtiyaçlardır. Ahlaksal akıl yürtme yapıyorken başkasının ihtiyaçlarını somut bir biçimde gözetmelerine rağmen öncelikli planda hep bireyin kendisi bulunmaktadır. Bu dönemde doğruluk, karşılıklı duruş ve paylaşımda eşitlik unsurları sunulur. Fakat bu sunumlar daima fiziki olarak ve pragmatik bir biçimde gerçekleşir.

II. Geleneksel Düzey: Kişi bu dönemde etkileşimde olduğu sosyal grupların beklentilerini önemser ve yargılamaya tabi tutmaksızın kabullenir. Sadakat ön plandadır ve bunun için birey ihtiyaçlarını bazen geri plana atar.

I. Dönem (Kişilerarası uyum eğilimi): Birey bu düzeyde, başkalarınca tasdik edilme ihtiyacı duyar. Bu nedenle kendi istediği şekilde davranmaktan ziyade, klişeleşmiş davranış biçimleri ortaya koyar. Kişi başkalarının bakış açısıyla olaylara bakmakta ve niyetleri dikkate alarak davranışlara göre hüküm vermektedir.

II. Dönem (Kanun ve düzen eğilimi): Bu dönemde akran gruplarınca konmuş olan kurallar yerine, toplumca benimsenen kurallar ve kanunlar geçer. Her durumda otorite saygındır ve sosyal düzenin mutlaka korunması gerekmektedir.

III. Gelenek Sonrası Düzey: Bu düzey bireyin başkalarından ve hâkim otoriteye bağlı olmadan izlemeyi arzu ettiği, ahlaksal dinamiklerin kendisince belirlendiği ve şahsına has değerler sistemi oluşturduğu düzeydir.

I. Dönem: (Sosyal sözleşme eğilimi): Bu dönemde birey, kanunların demokratik yollarla değiştirilebileceği ilkesine inanmaktadır. Kanunlar toplumsal yapıyı koruma, temel yaşam ve özgürlükle ilgili hakları güvence altına almak açısından gerekli görülür. Başka toplumlarda, iyi ve kötü kavramları konusunda farklı bakış açılarının olduğu inancı hakimdir.

II. Dönem (Evrensel ahlak ilkeleri eğilimi):Bu düzeyde ahlaki ilkeler; hak, adalet gibi soyut kavramlara dayalıdır ve bireyin kendisi tarafından oluşturulur. Birey evrensel noktalarda uyuşulması gerektiğine inanmaktadır. Merkezde adaletin, karşılıklı durumun, insan hakları eşitliğinin, insan olma değerinin evrensel ilkeleri vardır. "Vicdan" kavramı bu düzeyde ortaya çıkar ve davranışlar vicdana göre yargılanır (Akt: Herdem, 2016).

2.1.7.Değerlerdeki Benzerlik ve Farklılıkların Nedenleri

Bireylerin sahip oldukları değerlerdeki farklılık ve benzerlikleri açıklamada, pek çok ihtimal öne sürülebilir. Meglino ve Ravlin'e (1998) göre, bu ihtimallerden biri, değerlerin kısmen tüm insanlardaki temel biyolojik benzerlikler üzerine kurulu olmasıdır. Farklı ortamlarda yetiştirilen ikiz bireyler üzerinde yapılan bir araştırmada, çalışma değerlerindeki varyansın %40'ının, genetik faktörlerce açıklanabildiği ortaya konmuştur(Fındıkçı, 2001). Dolayısıyla temel biyolojik benzerliğin değerlerde de benzerlik yarattığı sonucuna vardırdığı söylenebilecektir. Başka bir olasılık, insanların yaptıkları davranışları doğrulayıcı ve haklı çıkarıcı bir araç olarak değerlere güvenmesidir. Bu sebeple değerlerdeki farklılıklar bireysel davranışlardaki farklılıklarımızın sonucu olarak gösterilebilir.

Değerlerdeki benzerlikler ve farklılıkların en fazla dikkat çeken sebebi, değerlerin kişisel deneyimlerden ve formal sosyalleşme araçlarına daha fazla maruz kalmadan etkilenmesidir. Bu yüzden, çoğu kuramcı, değerleri, bir kültürün ya da sosyal sistemin ürünü olarak görür. Bireyler, formal ve informal araçlarla, içinde bulundukları sosyal ortama uygun biçimlerde davranma yollarını öğrenirler. Bu anlamda, değerler, toplumsal varlığa karşın, bireyin kendi varlığını sürdürme isteğinin bir ürünü olarak görülür.

Kişiler arası farklılıkların büyük bölümü, bireylerin seçtikleri değerler ve bu değerlere bağlı olarak yaptıkları davranışlarla açıklanabilir. Bir toplumda farklı

değerlerin varlığı ve bunun neticesinde çoğulculuk, doğal, kaçınılmaz ve hatta bazen arzulanan bir şeydir. Bu farklılıkların, değer çatışmaları içinde kaybolmaması gerekir. Çünkü bireyler, farklı neden ve beklentilerle, toplumun temel değerlerini belirleyen toplumsal hedefleri gerçekleştirmeye çalışırlar. Özetle, değer farklılıkları, bireylerin sosyalleşmeye ve değer değişim çabalarına bakış açısındaki farklılıklardan kaynaklanır. Bir toplumda ne kadar çok farklı değer varsa toplumun hedeflerini gerçekleştirmesine yönelik çalışmalar da aynı oranda artış gösterecektir.

Değerler, bireyin tutumlarını, algılarını, ihtiyaçlarını ve motivasyonu etkilemesi açısından davranış bilimler alanında önemli bir yere sahiptir. Aileler, arkadaşlar, öğretmenler ve diğer dış referans grupları, bireylerin değerlerini etkileyecektir. Bireyin içinde yaşadığı kültürel ortamda, öğrenme ve deneyimin bir sonucu olarak bireysel değerler gelişir. Öğrenme ve deneyim, bireyden bireye farklılık gösterdiği için, sonuçta değerlerin de farklılık göstermesi kaçınılmaz olacaktır. Aynı şekilde, farklı toplumların benimsedikleri değerler de farklılaşabilir. Toplumun kendine özgü temel ve ayırtedici değerleri ele alındığında, toplumda birliğin bütünlüğün daha yüksek düzeyde olduğu görülür. Fakat araçsal değerler dikkate alındığında ise, değerlerde bazı farklılıkların olduğu gözlenir. Önemli değerlerin güçlendirilmesine ve etkililiğine katkıda bulunduğu sürece, araçsal değerlerdeki farklılıklar olumsuz olarak algılanmamalıdır. Araç değerlerdeki farklılıklar, iyi değerlendirildiğinde, bireysel gelişime katkıda bulunabilir(Ercan, 2001).

2.1.8. Değerlerin Değişimi

Değerlerin tamamen durağan olması halinde kişisel ve sosyal gelişmenin mümkün olamayacağı ifade edilmektedir. Ayrıca, değerlerin tamamen değişken olması ise, bireyin ve toplumun sürekliliğinin sağlanmasını zorlaştıracaktır. Bu sebeple, değerlerin değişen bir özelliğe sahip olmasının yanında, tutarlı, güçlü, kararlı ve kalıcı bir özelliği de bulunmalıdır. Bireysel düzeyde başarının sağlanması için, bu denli önemli olan değerler durağan mıdır? Acaba değerler sabit bir şekilde kalır mı? Yoksa değişmeleri lazım mıdır? Bu sorulara cevap niteliğinde, değerlerin zaman içerisinde değişime uğrayabileceği söylenebilir. Değişken bir özellik gösteren değerlerin, oluşturulması, güçlendirilmesi ve bozulması gibi durumlar da söz konusu ihtimaller arasındadır. Özellikle üst düzey değerler, daha durağan ve değişmeye karşı

daha dirençlidir. Bununla birlikte, bir bireyin herhangi bir değeri edinme süreci, bireyin içinde bulunduğu duruma da bağlıdır. Örneğin; para kazanıp iyi bir statü sahibi olma genç bir birey için önemli bir değerken, yaşlı birisi için çok da önemli olmayabilir. Hâlbuki normalde sağlığın tüm bireyler için önemli bir değer olduğu kabul edilir. Benzer şekilde, sokakta olan bir insan için güvenlik üst düzey bir değer olabilirken; ev yaşantısı olan birinsan açısından öyle olmayabilir. Bu nedenle, değerlerin, zaman ve mekân üstü bir kaynağa dayanması gerekir. Değerin kalıcı olması, zaman ve mekân üstü bir kaynağa dayanmasını gerektirir (Bolay, 1996).

Değerler, ortak davranış standartlarının oluşturulmasını sağlayacak kadar durağan, bireysel ve toplumsal gelişmeyi de engellemeyecek biçimde değişken olabilir. Değerlerin durağan oluşunu açıklamak için bir dizi mekanizma öne sürülmüştür. Birey açısından daha ikincil planda olan özelliklerin (tutumlar, düşünceler) tersine değerler, belirli durumlar altında değişebilmesine rağmen, oldukça kararlı, durağan ve sürekli bir özelliğe sahiptir (Bolay, 1996).Toplumların değişken olması durumunda, sosyal düzenin imkânsız olacağını, tamamen durağan olduğunda ise, değişim ve dönüşümün imkânsızlaşacağını belirten araştırmacılar Amerikan toplumunda değerlerin oldukça durağan olduğuna ilişkin kanıtlar bulmuş ve kişisel doyumsuzluk sağlayan müdahaleler kullanılarak değerlerin değiştirilebileceği sonucuna varmıştır.

Değerler neden değişir? Değerlerin değişmesinin temelinde iki önemli neden yatar: Bu nedenlerden birincisi bireyin dışında, ikincisi ise bireyin içinde gerçekleşen değişimdir(Inglehart, 2000). Gerek bireyin kendi içinde gerekse dış çevrede meydana gelen değişiklikler bireysel değerlerin değişmesine neden olabilir. Değerlerin birbirinden soyutlanmış hep ya da hiç mantığı içinde öğrenildiği için durağandır. Bu konuda, Jones ve Gerard(1967), değerlerin durağanlığını, bireylerin değerleri edinirken bazı zorluklar ve sıkıntılar yaşadığına dikkat çekerek açıklamıştır(Ercan, 2001). Bu yüzden, bireyler güçlük çekerek kazandıkları şeylere bağlandıkları için, değerler durağanlık kazanır. Değer sistemi, belirli bir kültür ve toplum içinde sosyalleşmiş eşsiz bir kişiliğin sürekliliğini yansıtacak kadar durağan, kültürde, toplumda ve kişisel deneyimlerdeki değişimlerin bir sonucu olarak, değer önceliklerinin yeniden düzenlenmesine imkân verecek kadar da değişken olmalıdır. Bu nedenle, insanların benimsediği değerler, zaman içerisinde mutlaka

değişmektedir. Günlük hayatı etkileyen değerlerde ortaya çıkan gelişmeler, bireyin tutumve davranışlarını etkilediği gibi, sosyal değişmenin yaşandığını da göstermektedir. Çünkü eğer değerler değişmezse, hem bireyler hem de toplum statik bir yapı kazanacaktır. Değerler, çok hızlı bir şekilde sürekli değişen bir özellik gösterirse hem bireyin kişilik yapısında hem de toplumsal yapıda denge ve istikrar sağlanamaz(Yapıcı ve Zengin, 2003).

Toplumsal yapıdaki değişmeler, gelişmeler bireyin yaşantısını, davranışlarını ve sahip olduğu değerleri değiştirmektedir. Bu değişim, bireyin ve toplumun dinamik, sürekli yenilenen bir yapıya sahip olduğunu gözler önüne serer. Ancak, bu değişimde belirli bir düzey ve denge olmak zorundadır. Değerlerin hiç değişmemesi, bireyin gelişmesini olumsuz yönde etkilerken; değerlerdeki aşırı değişme de belirli bir kişiliğin ve kimliğin oluşmasını engelleyebilir. Kısacası, bireysel değerlerimiz, değişen çevre koşullarına daha iyi uyum sağlamamızı kolaylaştıracak biçimde, değişmeye ve yenileşmeye açık olmalıdır.

2.2. Sosyal ve Duygusal Yalnızlık

2.2.1. Yalnızlık Nedir?

Yalnızlık son zamanların en sık rastlanan ve ciddi problem olarak kabul edilen ve çeşitli çalışmalara konu olan bir kavramdır. Yalnızlık ile ilgili birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen, yalnızlığın ne olduğu üzerinde henüz bir fikir birliği sağlanamamıştır. 1980'li yıllardan bu yana yurt içinde ve yurt dışında yalnızlık ile ilgili pek çok araştırma yapılmıştır. Yalnızlık geçmişten günümüze sık rastlanan bir sorundur. Yalnızlık her zaman insanlar üzerinde istenmeyen ve yaşamı tehdit edebilen sonuçlara sebep olabilmektedir. Bu da insanlığın varoluşundan bu yana yaşadığı en büyük zorluklardan birinin yalnızlık olmasına sebep olmuştur. Alanyazında yalnızlıkla ilgili pek çok tanım bulunmaktadır, fakat daha çok Peplau ve Perlman (1982)'ın tanımları kullanılır. İkiside yalnızlık kavramını "Kişinin yaşadığı sosyal ilişkileriyle yaşamak istediği sosyal ilişkiler arasında tutarsızlıkları neticesinde yaşanan ve hoşa gitmeyen subjektif psikolojik durum" olarak ifade etmektedirler.

Geçtan (2007) yalnızlığı;

"…öylesine acı veren ve ürkütücü bir duygudur ki, insanlar bu duyguylayüzleşmemek için her türlü çabayı gösterirler. O denli ki, psikiyatristlerin

bilekonuyu gereğince işlemiş olduğu söylenemez. Üstelik bir insanın tek başına yaşaması biçimindeki somut yalnızlık, kendi toplum grubuna yabancılaşma biçiminde yaşanan yalnızlık, çevresi tarafından itilme sonucu yaşanan yalnızlık, bir insanın çevresiyle ilişkilerini en aza indirerek kendi seçimi ile yaşadığı yalnızlık ve insanın kendisini anlaşılmamış ve kimsesiz hissettiği gerçek yalnızlık gibi birbirinden çok farklı yaşantıların tümü "yalnızlık" sözcüğüyle dile getirilir." şeklinde tanımlamaktadır.

Sullivan (1953) ise yalnızlığın başkalarıyla yakınlık kurmak yönündeki insani ihtiyacın yeterince karşılanamaması sonucunda meydana gelen ve çoğunlukla arzu edilmeyen rahatsızlık verici bir yaşantı biçimi olarak tanımlamaktadır (Akt. Koçak,2008). Buna benzer şekilde bir başka tanımlama ise Neto ve Barros (2000) tarafından yapılmış ve bireylerin diğerleriyle ilişkilerine dayalı sosyal ilişki ağından karşılaması gereken ihtiyaçlarının bu ağlardan yeterince karşılanamaması sonucunda meydana gelen yaşam biçimi veya duygu durum olduğunu ifade etmektedirler.

Rook (1984)'a göre yalnızlık, "kişinin duygularının, hislerinin diğerleri tarafından reddedildiğinde, göz ardı edildiğinde veya yanlış anlaşıldığında, sosyal aktivitelerde ve duygusal yakınlıkta eşlik eden birinin olmaması durumunda ortaya çıkan stres yaratan olumsuz duygusal durum" dur.

Brehm ve diğerlerinin (2002) ifade ettiği kendilerini yalnız hisseden bireylerin ortak özellikleri şu şekilde özetlenebilir;

- Düşük benlik algısı,
- Başka insanları olumsuz değerlendirme,
- Başkaları tarafından olumsuz algılanma düşüncesine sahip olunması,
- Fikirlerine güven duymama,
- Çekimserlik,
- Sosyal tepki verememe,
- Sosyal duyarsızlık,
- Karşı cinsle duygusal ilişki kurmadan kaçınma.

Jones ve Hebb (2003), yalnızlık tanımlarında ortak temel durumlardan bahsetmektedirler; a) yalnızlık sosyal ilişkilerdeki yoksunlukla alakalıdır, b) kişilerin beklenti ve algı biçimlerine bağlı ve öznel durumlardır, c) istenmeyen yaşantılardır, d) kişiler yalnızlıkla mücadele etme, baş etme çabalarını geliştirirler.

Ernest ve Cacioppo (1999)'nun yalnızlığı ifade biçimi ise başkalarıyla yakın ilişkiler kurma isteğini yansıtan duyuşsal, bilişsel ve davranışsal öğeler içeren bir durum şeklindedir. Bilişsel düzeyde, kişinin ilişkilerine yönelik arzuları ile mevcut ilişkilerinden olan edimleri karşılaştırılmakta ve mukayese yapılmaktadır. Duyuşsal düzeyde ise yapılmış olan bu mukayeselerin bireyde oluşturduğu genelde olumsuz duygulanımlar bulunmaktadır. Davranışsal düzey ise iki düzeyde bulunan mukayese ve duyguların ifade edilme biçimleri bulunmaktadır.

Sadler ve Johnson (1980), "İçsel dünyadaki ilişkisel gerçekliğe ilişkin temel sistemde bir bozulmanın olduğuna işaret eden, farklı bir öz farkındalık biçimi oluşturan, toptan ve çoğu zaman akut bir duyguyu barındıran bir yaşantıdır"şeklinde yalnızlığın içsel boyutuna ve bu içselliğin farkındalığına değinmiş olmaklabirlikte Klein (1980)'de benzer biçimde dışsallıktan bağımsız olarak bireyin çevresiyle birlikte iken dahi yaşadığı içsel bir duygu durumdan bahsetmekte ve"sürekli olarak ulaşılması olanaksız mükemmel içsel duruma ulaşma isteğinin bir sonucudur" şeklinde yalnızlığı ifade etmektedir.

Yalnızlığın sosyal izolasyon veya duygusal izolasyon biçiminde iki formu söz konusudur. Duygusal izolasyon durumu bireyin ailesiyle ya da diğer bireylerle olan duygusal bağlanma ilişkilerinde yetersizlikle; sosyal izolasyon durumu ise akranlar veya arkadaşlara yönelik zayıf bir sosyal ilgi ile sonuçlanır (Krause-Parello, 2008).

Yalnızlığa ilişkin yapılan bu tanımlamalar, yalnızlığın ele alındığı bakış açısına göre anlam kazandığını ve tanımlandığını göstermekle birlikte hemen hemen tüm tanımlamalarda yalnızlık içsel ve bireye özgü bir durum şeklinde değerlendirilmektedir. Sosyal yapı içerisinde insanların birçoğunda yalnızlığın varlığını söylemek mümkün olsa da bu durum bireyin iç dünyasında yaşanmakta ve dışarı yansıtılmamaktadır (Duy, 2003). Tanımların ortak yaklaşımlarından bir diğeri ise olumsuz duygu durumların zorlayıcı bir yaşantı ortaya çıkardığı yönündedir. Bununla beraber bireylerin diğerleriyle olan ilişkilerinde bozulmalara sebebiyet verdiği de yine ortak yaklaşımlardandır (Duy, 2003).

Türkiye de yalnızlık ile ilgili yapılan çalışmalarda yer alan açıklamalarda genel anlamda yalnızlığın tanımı, kişilerarası ilişkilerin ve sosyal etkileşimin yetersiz olmasının ortaya koyduğu ruh halidir. Yalnızlık, bireyin sosyal çevresi ile ilişkisini

zayıflatarak, kendi isteği ile yaşadığı bir duygu durumudur (Yılmaz ve Altınok, 2009).

Yalnızlık, daha çok kişinin içinde bulunduğu çevresinde ya da gelecekteki çevresinde etrafında iletişimde bulunabileceği kimsenin olmaması kaygısı olarak yaşanabilmektedir. Bu durumla birlikte çağımızda iletişim teknolojilerinin gelişmesinin sonucu olarak yalnızlığın nitel ve nicel boyutlarında bu gelişimle paralel bir çizgi görülmektedir. Bunun sebebi olarak çağdaşlaşmanın ortaya koyduğu yeni şehir yaşam tarzı gösterilebilmektedir. Bu tarz bir yaşamda insanın en temel gereksinimlerinden olan sevgi, kabul görme, ait olma, paylaşma, yardımlaşma, güven duyma, bağlanma ve anlaşılma gibi ihtiyaçların karşılanması oldukça zorlaşmaktadır (Koçak, 2003).

2.2.2. Yalnızlıkla İlişkili Unsurlar

Özellikle gelişmiş ülkelerde, sosyal değişimin hızlı seyrinin sosyal ilişkileride doğrudan etkilediği kabulüyle yalnızlık önemli ve yaygın bir sorun olarak bu toplumlarda kendini göstermektedir (Güngör, 1996). Konuya ilişkin çalışmalarda, cinsiyet, yaş, bireysel kişiliğe ilişkin özellikleriyle aile ve arkadaş ilişkileri gibi bazı demografik unsurların yalnızlık yaşantısının ivmelenmesi ve yaygınlaşmasında rol oynadığı kabul görmektedir. İkili ilişkiler bağlamında tek yaşamak veya evli olmamak, romantik ilişkinin olmaması gibi durumlar da yine yalnızlıkla ilişkili unsurlar arasında sayılmaktadır (Jones, 2007).

2.2.2.1. Yalnızlık- Cinsiyet İlişkisi

Yalnızlık yaşantısına ilişkin çalışmalarda demografik değişkenler içerisindeele alınan faktörlerden birisi cinsiyettir. Cinsiyet faktörü, yalnızlıkla genel itibariyle ilişkili olarak kabul görüp, yalnızlık düzeyinin farklılaşmasında etkisi söz konusu olmaktadır. Roscoe ve Skomski (1989), üniversiteli öğrencilere yönelik olarak yalnızlık yaşantılarını irdelediği çalışmasında erkek öğrencilerin yalnızlık puanlarının kız öğrencilerden daha yüksek olduğunu bildirmektedir. Benzer biçimde Demir (1990), üniversite öğrencilerine yönelik çalışmasında aynı şekilde erkek öğrencilerin yalnızlık puanlarının kız öğrencilerden daha yüksek olduğunu belirtmekte ve bunu duygusal tepki sergileme farklılığı ile toplumsal cinsiyetçi rollere bağlamaktadır. Benedicht Mc Whirter (1999), ise bu araştırmalardan farklı olarak cinsiyet bağlamında, yapılan çalışmalarda kadınların ilişki içerisinde

yalnızlıklarının erkeklerden daha yüksek olduğuna, erkeklerin ise sosyal anlamda daha yüksek yalnızlık ortalamasına sahip olduklarına işaret etmektedir.

Karaoğlu, Avşaroğlu ve Deniz (2009), Selçuk Üniversitesinde okuyan 446 öğrenci ile yaptıkları çalışmada (244 kız ve 202 erkek öğrenci) yalnızlık prevalansı %43,3 olarak saptanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerden yaklaşık olarak her ikisinden birinin yalnızlık hissettiği ifade edilmekte, bununla birlikte erkek öğrencilerin kız öğrencilere nazaran daha yüksek yalnızlık ortalaması sergiledikleri bildirilmektedir.

Lau ve Gruen'in (1992) yetişkin katılımcılarla yaptıkları çalışmada birebir ilişki olmayan durumlarda kadınların erkeklere nazaran daha yüksek düzeyde duygusal yalnızlık ortalaması sergiledikleri ifade edilmekte ve bununla beraber erkeklerin de destek görecekleri arkadaş grubu olmadığı durumlarda kadınlara nazaran daha yüksek yalnızlık ortalamasına sahip oldukları bildirilmektedir. Beraberinde, yalnız olan erkek ve kadınlar, kendilerine yönelik olarak çekici olmayan ve psikolojik yönü zayıf olan kişiler şeklinde tanımlamışlardır.

2.2.2.2. Yalnızlık- Yaş İlişkisi

Bireyin yaşının ilerlemesiyle birlikte yalnızlık seviyesinin arttığını bulgulayan çalışmalar bulunmakta; Quay (2002), 876 okul öncesi dönem çocuk grubu ile yaptığı çalışmada yaşın yalnızlıkla ilişkili olduğunu ifade etmiş ve dahabüyük yaş grubundaki öğrencilerin yalnızlık düzeylerinin küçük yaşlardakilere nazaran daha yüksek olduğunu bildirmiştir.

Green, Richardson, Dedorah, Lago veSchatten- Jones (2001), gençlerin ve yaşlı yetişkin bireylerin sosyal ve duygusal yalnızlık düzeylerini toplumsal ağlarına bağlı olarak ele almışlardır. Araştırmada, yaşlı yetişkinlerin sosyal ve duygusal yalnızlık düzeyleri genç yetişkinlere göre daha yüksek düzeyde bulgulanmıştır.

Yeh (2004) ise yalnız yaşayan yaşlı-yetişkinlerden oluşan örnekleminde erkek katılımcıların yalnızlık düzeylerinin kadın katılımcılara göre daha yüksek olduğunu bildirmekte ve bu durumu sosyal ağlardaki eksiklikle birlikte algılanan sosyal destekle ilişkilendirmektedir. Kafetsios (2002), 20 ile 66 yaş aralığındaki yetişkinlerle yapmış olduğu çalışmasında yaş ilerledikçe psikolojik iyi olmanın yükseldiğini ve genel sağlık düzeylerinin de düştüğünü ifade etmiş, bunun yanı sıra

yalnızlığa ilişkin olarak yaşlı katılımcıların yalnızlık düzeylerinin gençlere göre daha düşük olduğunu belirtmiştir.

Birey açısından yalnızlığın her yaşam döneminde ortaya çıkabileceğine değinen Frank ve Woodward (1988), yalnızlık yaşantısına bağlı olarak ergen kişilerin risk grubu oluşturduklarını, bu dönemde yalnızlık duygusunun daha sık ve yoğun yaşandığı fikrini ortaya koymuşlardır. Orzeck ve Rokach (2004), ise yalnızlığı ergen ve genç yetişkinler için yaygın ve sık rastlanan deneyim olarak nitelemiştir. Öte yandan ergenler için temel bir sorun olduğuna değinen Roscoe ve Skomski (1989), özellikle genç ergenlerde bu sorunun daha belirgin olduğunu dile getirmektedir. Yalnızlığın nedenlerine ilişkin 6786 Finlandiyalı yaşlı katılımcı ile yapılan çalışmanın neticesinde, ilerleyen yaşın yalnızlığın sebeplerinden olduğuna değinilmiştir (Savikko, Routsalo, Tilvis, Stranberg ve Pitkala 2005).

Demir'in (1990)üniversitede okuyan öğrencilerden oluşan örneklem ile yaptığı çalışmasında yaş değişkeninin yalnızlık düzeyi açısından farklılık unsuru olmadığı dile getirilmiştir. Bu araştırmalar neticesinde yalnızlık ve yaş ilişkisinin geniş yaş farklılıklarında belirginleşebileceğini ve yakın grupların yalnızlığa ilişkin yaşantılarının benzer olabileceğini söylemek mümkün olacaktır.

2.2.2.3. Yalnızlık- Bireysel Özellikler İlişkisi

Bireyin kişilik özellikleri, yalnızlıkla ilgili yaşantısının şekillenmesinde etkisi olan temel değişkenlerdendir. Brennan (1982), yalnızlığın ergenlik döneminde yoğun yaşanmasının üç temel nedenine işaret etmekte ve bunları "kişilik özellikleri, gelişimsel süreçler ve sosyal değerler yahut kültürel süreçler" şeklindea dlandırmaktadır.

Jones, Carpenter ve Quinnata (1985), yalnızlığı açıklayan kişilikle ilgili özellikleri aşağıdaki şekliyle sınıflandırmışlardır:

1. "Yetersiz sosyal beceriler (utanmak, içe dönük olma, çekingenlik, atılgan olmamak)

2. Duygusal açıdan uyarılma ve çatışma (depresyon, anksiyete, nörotiklik)

3. Zayıf benlik algısı (düşük benlik saygısı, zayıf sosyal-benlik kavramı)

4. Negativistik tutumlar (düşmanlık, dışsal denetim odağı, kişilere, yaşama ve topluma karşı karamsar bakış, algılama)"

Yapılan bu araştırmalar ve tanımlamaların yanı sıra yalnızlık ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda bu iki değişken arasında ters yönlübir ilişkinin varlığı bildirilmekte; McWhirter (1997) ve Peplau ve Perlman (1982), benlik saygısını bireyin kendisine biçtiği değer şeklinde ifade etmektedirler ve bu değerin birey açısından öneminin başkalarıyla olan ilişkilerinde kendilerini konumlandırmaları noktasında belirleyicilik taşıdığını belirtmektedirler. Bu konumlandırma ile birey kendini ilişkiye daha yüksek oranda dahil edecek veya dışında tutacaktır. Bu dışında tutma durumunda meydana gelen yalnızlık, aynı zamanda bireyin kendisine atfettiği değerin düşük olduğunu ortaya koymaktadır (Akt. İmamoğlu, 2008).

2.2.2.4. Yalnızlık- Aile İlişkileri İlişkisi

Ailenin bireyin yaşamındaki önemi tüm ilgili disiplinlerde kabul gördüğü gibi bireyin gelişiminin de ilk çevresi olarak kabul görmektedir. Wiseman, Mayseless ve Sharabany (2005), üniversiteye yeni başlamış öğrencilerle yaptıkları araştırmalarında aile ilişkileri ve bağlılıklarıyla birlikte ilişkilerinin niteliğini ne şekilde algıladıklarını ve bu algının yalnızlık algılarını nasıl etkilediğini irdelemişlerdir. Çalışma sonucunda aile ile güvenli bağ kuran öğrencilerin yalnızlık düzeylerinin de düşük olduğu sonucu elde edilmiştir.

Roterberg (1999), ailenin ergenleri sosyal açıdan yönlendirmeleri halinde sosyal becerilerinin gelişimine yardımcı olacağını ve ilişkilerine uygum sağlamak konusunda ergenlerin daha pozitif nitelikler edinebileceklerini ifade etmektedir. Bunun yanında ilişkilerdeki değişikliklere adaptasyonları da daha kolay olacak ve bireyin yalnızlık düzeyi düşük seviyelerde kalacaktır. Hortaçsu (1991) gençlik döneminde ebeveynlerle yaşanan tartışmaların kuramsal olarak artacağının beklenmesine karşın bu yönde yapılan araştırmaların bu beklentiyi tam olarak bu beklentiyi karşılamadığını ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Bununla beraber bu dönemde yaşanan yalnızlığın aile ilişkilerinden yüksek düzeyde etkilendiğinin de genel kabul gördüğünü belirtmektedir.

2.2.3. Yalnızlığın Çeşitleri

Yalnızlık duygusunun genel faktörlerine dair ortak bir anlayış sağlanmış olmasına rağmen, araştırıcılar yalnızlığın çeşitleri, boyutları, sınıflandırılması hakkında ortak bir görüşe varamamıştır. Kişilerin, çeşitli gereksinimlerini gideren

çeşitli sosyal bağlantılarının olmasına dayanarak Weiss (1973), yalnızlığın iki grupta ele alınabileceğini vurgulamıştır.

2.2.3.1. Sosyal Yalnızlık

Sosyal ağın olmadığı sosyal ilişkileri kapsayan depresyon ve sıkıntı ile birlikte var olan yalnızlık çeşididir. Yani, bu duruma kişilerin sosyal ilişkilerinde ortak ilgi ve etkinlikleri paylaştığı bir gruba ait olmamasının eksikliği sebep olmaktadır.

McWhirter (1990: 417-422) ise, yalnızlığı, psikolojik, kişilerarası, sosyal, kozmik ve kültürel olarak beş değişik açıdan ele almıştır. Bireylerarası yalnızlık; kişinin kendisini diğerlerinden farklı görmesidir. Psikolojik yalnızlık; benliğin değişik alanlarının kendi aralarında bağlantı oluşturamaması sebebiyle gerçekleşen durumdur. Sosyal yalnızlık; toplumdan veya gruptan ayrışmadır. Kültürel yalnızlık; bireyin kültürel değişimler ya da kültürel kaybı sebebiyle diğerlerinden uzaklaşma duygusudur. Kozmik yalnızlık; Tanrı'dan uzaklaşma duygusunun dinsel bağın yok olması sebebiyle gerçekleşmesidir.

Young (1982) ise zamanla birlikte yalnızlığın üç türünü açıklamıştır. Bunlar, kronik geçici ve durumsal yalnızlıktır. Geçici (transient) yalnızlık, fazla önemsenmeyen yalnızlık türüdür. Semptomları şiddetli değildir ve birkaç dakika ya da birkaç saat sürer. Yalnızlık duygusu birçok birey tarafından yaşanır. Durumsal (situtional) yalnızlık, önce ilişkilerinde doyum elde eden kişinin ilişkilerindeki değişimlerle birlikte doyum sağlayamaması ya da kişinin sosyal ilişkilerdeki önemli bir kaybı (evi terketmesi, bazı ilişkilerini sonlandırması gibi) sebebi ile hissettiği yalnızlığı anlatır. Kronik yalnızlıksa, art arda en az iki yıl ya da daha uzun süre ilişkilerdeki doyumsuzluk yaşanmasını ifade eder. Kronik yalnızlık, kişinin bilişsel ve davranışsal yetersizlikleri uzun süreli yaşamasını içerir. Durumsal olarak yalnızlık yaşayan insanlar, kronik yalnızlık hisseden bireylerden daha fazla yakın ve derin ilişki yaşarlar. Geçici ve durumsal yalnızlık genelde sosyal olayların sonucudur. Kronik yalnızlık ruh ve fiziksel sağlığa olumsuz etki göstermektedir.

Gençtan (2004)'a göre bireyler yalnızlık duygusuyla karşılaşmamak için oldukça fazla emek sarf ederler çünkü bu duygu acı verir ve ürkütücüdür.

Özodaşık (1989), yalnızlık olgusunu; fiziki yalnızlık, kınama, yabancılaşma, kendi isteğiyle yaşadığı yalnızlık ve gerçek yalnızlık olarak beş farklı kategoride ele almıştır.

Fiziksel yalnızlık (tek başına oluş): Bireyin yaşam şekli olarak tek başına olmasıdır. Bireyin davranış bozuklukları göstermesinin nedenlerinden biri de kişinin sosyal yaşamından aldığı bildirimleri artık alamamasıdır. Çünkü fiziksel yalnızlık, zaman geçtikçe duygusal yalnızlık olarak yaşanabilmektedir. Uzun zaman fiziksel yalnızlık yaşayan bireyler gerçek durumla gerçek olmayanın fark edilmesinde güçlük yaşama, ruhsal çökkünlük, dikkatini toplayamamayı genellikle yaşamaktadırlar.

Yabancılaşma (toplumu dışlayanlar): Bireyin sosyal çevresinden uzaklaşmasıyla oluşan yalnızlıktır. Bu tip bireyleri sosyal yaşam kalıpları memnun etmemektedir. Bu kişiler toplumsal standartların eksik ya da yanlış olduğu kanaatindedirler, topluma rağmen, benimsedikleri hayat tarzını yalnız devam ettirmek için çaba harcayan bireylerdir.

Kınama (toplum tarafından dışlananlar): Bireyin sosyal yaşantısından pek çok noktada farklılaşması sebebiyle, sosyal yaşamı tarafından dışa itilerek, yalnızlığa sürüklenmesidir. Kişiler bir davranışından ya da kişilik özelliğinden ötürü, açıkça belli edilmese bile sosyal yaşamınca dışlanırlar. Bu sebeple zayıflık ve çaresizlik durumlarını yaşarlar. Bu bireyler yalnızlık duygusuna kınama durumunun verdiği ezilmişlik ile düşerler.

Kendi tercihi ile gerçekleşen yalnızlık: Bireyin, kendi sosyal yaşamıyla etkileşimini azaltarak, kendi istemesi sonucu bir yalnızlıktır.

Gerçek yalnızlık: Bireyin kendini kimsesi yokmuş gibi ve kimse tarafından anlaşılmadığını düşündüğü yalnızlık çeşididir. Bu yalnızlığı yaşayan kişiler, başkaları tarafından terk edildiğini, düşüncelerinin ve ilgilerinin etrafındaki diğer kişilerce kabul görmediğini, uyum sağlayamayan biri olduğunu hissetmektedirler. Bu tür yalnızlık, psikolojik bir yalnızlıktır. Bu bireyler etrafındaki kişilerin kendisine karşı olumsuz duygular beslediğini düşünürler çünkü bu bireylerin kendilerini algılamalarında birçok negatif düşünce vardır.

Yalnızlığın boyutları araştırılırken, yalnızlığın yaşanma süresi, yoğunluğu ve yalnızlığın yaşandığı sosyal alanlarının kriter olarak belirlendiği görülmektedir. Bu bağlamda, kişiler yalnızlığı değişik boyutlarda hissedebilmektedir.

2.2.3.2. Duygusal Yalnızlık

Farklı bir kişiyle içten bir bağlılık kurulamamasının oluşturduğu, anlamsızlık ve kaygı durumlarının yaşandığı olaydır. Duygusal yalnızlık yetişkinler için karşı cinsten yakın bir ilişki ya da içten bir dostluk kurulamamasından, çocuklar için ise anne-babanın yokluğundan kaynaklanır. Bu yalnızlık, yakın ilişki kuramamanın oluşturduğu anlamsızlık duygusunu giderecek bir ilişki kurulduğunda yaşanmayabilir. Ancak bu ilişki içten ve derin yaşanmalıdır. Samimiyetsiz davranışlar olmamalıdır. Weiss, duygusal yalnızlığı, çocuklukta yaşanan terk edilme endişesinin bir yansıması şeklinde kabul etmektedir. Weiss (1973) yalnızlığın rahatsızlık verici fakat uyum sağlamaya yarayan durum olduğunu ifade etmiştir, çünkü yalnızlık karşılanması gereken ihtiyaçların karşılanmadığına odaklanılmasını sağlayan bir hatırlatıcı görevindedir ve karşılayıcı faaliyetler gerçekleştirilmediğinde sürmeye devam eder.

Yalnızlığa ilişkin farklı bir perspektifle sınıflama ortaya koyan Young (1982), ise zaman kriterini baz alarak yalnızlığı "geçici, durumsal ve kronik" olacak şekilde üç grupta değerlendirmektedir. Üzerinde fazla durulmayan ve çok kısa süreler için söz konusu olan "Geçici (transient) yalnızlık", bireyde herhangi bir semptom oluşumuna sebebiyet vermediği gibi insanların pek çoğunun yaşadığı anlık durumlardan olarak değerlendirilmektedir. Durumsal yalnızlık ise önceki ilişkilerinde aradığı doyuma ulaşan bireyin daha sonrakilerde bu doyumu elde edememesi neticesinde yaşadığı yalnızlık durumu olarak değerlendirilmektedir. Bu yalnızlıkta bireyin yaşam ortamı, yaşamındaki bireyler gibi hususlarda değişimler söz konusu olmakta ve biranlamda bunlara duyulan özlem neticesinde meydana gelen yalnızlık, durumsal yalnızlık olarak değerlendirilmektedir. Kronik yalnızlık ise ardışık en az iki yıl veya daha fazla süreler ile yaşanan yalnızlığa işaret etmektedir. Bu türden yalnızlık içerisinde olan birey, uzun süreli olarak yalnızlık algısı yüksek olmakla birlikte ilişkilerde içe dönük ve yetersiz bir davranış biçimi geliştirmeye başlamaktadır.

2.2.4. Yalnızlığın Neden ve Sonuçları

Yalnızlığa ilişkin tanımlar yalnızlığın sebeplerinin ilişkilerdeki yetersizlik, beklentilerin karşılanamaması ve kişilik özellikleri gibi hususların alt boyutları ileifade etmekle birlikte bireyin içerisinde yaşadığı toplumla uyum sağlayamaması da yine yalnızlık sebepleri içerisinde sayılmaktadır (Buluş, 1996).

Bilgen (1989), bireyin yaşamında dönüm noktası olarak sayılabilecek değişikliklerin, yalnızlık duygusunun yaşamasında etkili olduğunu belirtmektedir. Bu durumlara örnek olarak boşanma, yeni bir yere taşınma, işten çıkarılma/ayrılma, kültürel anlamda farklı bir toplumda yaşamaya başlama, emeklilik gibi durumlarsayılmakta ve bu durumların oluşturduğu duygusal boşluğun giderilememesi halinde yalnızlığın tetiklendiği ve hızlandığı ifade edilmektedir.

Yalnızlık duygusunun oluşmasında; bireylerin toplum kurallarına uyum konusunda yaşadıkları zorluklar (Gün, 2006), çevresiyle olan iletişimin noksanlığı ve var olan ilişkinin niteliği (Karaduman, 2013), aile bağlantılarının yetersiz olması veya bir ailesinin olmaması etkilidir (Gün, 2006). Aynı zamanda kentleşmenin gerektirdiği hayat tarzı, bireyselliğin ön planda olması, paylaşım ve yardımlaşmanın azalması (Özatça, 2009), düşük benlik algısı, kişisel, sosyal ve bilişsel değişkenler, gerçek olmayan öz değerlendirmeler, soruna neden olan duygusal yaşantılar, sosyal ve çevresel etkenler de yalnızlık duygusunun yaşanmasında oldukça etkilidir (Haliloğlu, 2008). Bunun yanında teknolojik gelişmelerin artmasının sonucunda kişilerin kendilerine ayırdıkları ve çevreleriyle paylaştıkları zamanın azalması (Ekinci ve diğerleri, 2015) depresif duygulanım seviyesi (Karahan ve diğerleri, 2004), diğer kişilerle yaşanan sosyal ilişkilerde gerçekleşen hayal kırıklıkları (Yaşar, 2007) ve bağlanma yaşantıları (Akbağ ve Erden İmamoğlu, 2010) gibi değişkenlerde etkili olmaktadır.

Yalnızlığın bir diğer sebebi de bireyin düşünce ve duygularını paylaşacağı bir arkadaşının olmamasıdır. “Arkadaşlık ilişkilerinde iletişim ve yalnızlık” konulu çalışmada arkadaşı olmayan çocuğun, arkadaşı olan çocuğa göre daha yüksek düzeyde yalnızlık yaşadıkları bildirilmiştir (Parker ve Asher, 1993). Rokach’a (2004) göre, kişiler arası ilişkilerde yaşanan yitim ve ayrılıklar bu durumlakarşı karşıya kalan bireyin yalnızlık hissini tetiklemekte olan etkenlerdendir. Bu şekilde olan

yalnızlıklar diğer yandan korku ve endişe gibi duyguları da tetikleyerek bireyin psikolojik sağlığına olumsuz etkiler oluşturabilmektedir.

Yalnızlığa birçok değişken sebep olmaktadır. Bu değişkenlerin çoğu kişilerin ergenlik döneminden itibaren yaşadıkları ani ve keskin farklılıklar neden olmaktadır. Bu farklılıklar kişilerde gerçekleştirilmesi zor farklı beklentiler oluşturabilmektedir. Kişilerin yaşamak mecburiyetinde kaldıkları bu birdenbire ortaya çıkan ve çok sert farklılıklar aynı anda onların mevcut ilişkilerinde aksamaya neden olarak ve sosyal uyumlarını etkileyerek yalnızlaşmalarına sebep olabilmektedir. Bunlardan farklı olarak utanma duygusu, düşük benlik saygısı, sosyal becerilerde eksiklik de yalnızlığın sebebi olabilmektedir (Brennan, 1982).

Yalnızlık birçok ailesel, bilişsel, duygusal ve psikososyal etken tarafından şekillenmesine rağmen, ağır bir biçimde kişinin sosyal ilişkilerden duyduğu haz ve bunu algılamasıyla bağlantılı görünür. Bu sebeple yalnızlığa ilişkin araştırmalar yaygın bir biçimde, kişisel etkenler, derin sosyal ilişkinin olmaması ve kişilik etkeni üzerinde yoğunlaşma durumundadır (Duru, 2004).

Yalnızlığın nedenlerine ilişkin göstergeleri genel anlamda kişilik özellikleri, sosyal ve bireysel faktörler olarak üç gruptaele alınabilir.

***Kişilik özellikleri*:** Kişilik özellikleri yalnızlık hislerinin gelişmesinde önemli bir etkendir. Yalnızlıkla alakalı gerçekleştirilen araştırmalarda kişilik özellikleri araştırılan kişilerin genel anlamda çekingen, içine kapalı, dışsal denetimli, utangaç, kendine saygısı az, olumsuz benlik algısı taşıyan kişiler olduğu ifade edilmektedir. Diğerlerinin saygı kazanma ve sevilme hissine dair karamsar olma, kendine acıma ve değersiz görme duygularını yaşamaya açık bulunan kişilerde yalnızlık yaşanabilmektedir. İlgisiz kalma ve amacının olmaması kişinin kabullenilme gayreti karşılık bulmadığında da yalnızlık yaşanabilmektedir (Çakıl, 1998).

Jones ve diğerleri (1985), yalnızlığı belirleyen kişilik özellikleri şu şekilde gruplamıştır:

1. Yeterli olmayan sosyal beceriler (atılgan olamama, içe dönüklük, çekiniklik, utanma),

2. Duygusal uyarılma ve çatışma (anksiyete, nörotiklik, depresyon),

3. Düşük benlik algısı (zayıf sosyal- benlik kavramı, düşük benlik saygısı) ve

4. Negativistik tutumlar (dışsal denetim odağı, düşmanlık, kişilere, yaşama ve topluma karşı karamsar bakış, algılama).

Sosyal etkenler: Kişinin toplumsal çevresinin özelliklerini gösteren etmenlerdir. Toplumsal çevrenin farklı özelliklerinin yalnızlık ile bağlantılı olduğu bilinmektedir. Sosyal ilişki oranı ve sosyal ilişki bağlantıları fazla olmayan kişilerin yalnızlığı daha fazla hissettikleri anlaşılmaktadır. Bağlantı yoğunluğu, sosyal ilişkilerdeki ağın genişliği ve fazlalığı gibi durumlardan ziyade, sosyal iletişimin niteliğinin yalnızlığa sebep olmasında daha fazla katkısının varlığı bulunmaktadır (Çakıl, 1998).

Bireysel etkenler: İnsanın kişilik özelliğinden ziyade öznel özelliğini göz önüne alınmaktadır.

West ve diğerleri (1986) bireysel etmenleri aşağıdaki gibi ele almışlardır:

- ***Yaş***
- ***Medeni durum:*** Bekârlık, dul kalma, çiftlerin ayrılması yalnızlığın yaşanmasına sebebiyet vermektedir.
- ***Cinsiyet:*** Cinsiyet değişkeni de yalnızlık üzerinde etkilidir. Roscoe ve Skomski (1989), üniversitede okuyan öğrencilerin yalnızlık durumlarıyla gerçekleştirdiği araştırmada erkek öğrencilerin kız öğrencilere nazaran yalnızlık hissetme puanlarının fazla olduğunu ancak bu durumun anlamlı olmadığını elde etmiştir. Demir (1990), üniversitedeki öğrencilerin yaşamını etkileyen etkenler hakkında gerçekleştirdiği araştırmanın göstergelerinde erkeklerin yalnızlık seviyesinin kızlarınkinden anlamlı oranda yüksek olduğu sonucuna varmıştır.
- ***Öğrenim düzeyi:*** Öğrenim seviyesinin yetersizliği bireyin yalnızlık hissetmesine sebebiyet vermektedir.

Alkan (1996), hastanede yatan kişilerin yalnızlık seviyelerini araştırdığı çalışmasında, öğrenim durumu arttıkça kişilerde yalnızlık seviyesinin azaldığı sonucuna ulaşmıştır.

- ***Çalışma durumu:*** Kişininmesleği bakımından yalnızlık etken bir faktör değildir.

Fakat bireyin işsizlik hali kendisini yalnız olarak düşünmesine sebep olabilmektedir.

• ***Kültür ve Sosyal Çevre:*** Bireyin yalnız olduğu düşüncesinin olmasında ve bu duygu ile baş etmede *kültür* etkili bir değişkendir. Jones ve diğerleri (1985) bireylerin yalnızlık hislerinin ve baş etme becerilerinin, sosyal çevrenin ve kültürün etkisi ile oluştuğunu düşünmektedir.

Yalnızlığın oluşumunda bireyin kendilik değerinin, gelecek yaşamdan isteklerinin, yalnızlıkla başa çıkma çabalarının ve göstereceği tepkilerin katkısı fazladır. Perry (1990)' nin araştırmasında Peplau yalnızlığın oluşumunda üç etkenin öneminden bahseder. Şöyle ki;

• ***Yalnızlığı Hazırlayan Faktörler;*** Kişilik özellikleri, toplumsal ilişkileri, ekonomik durumu ve kültürel etmenler bireyin yalnızlığına karşı oluşan duyarlılığına etki eder.

• ***Yalnızlığı Ortaya ÇıkaranFaktörler;*** Kayıp, eşinden ayrılma, ayrılık, iş hayatında değişiklik, yeni yerlere göç etme veya yaşanan bir hastalık yalnızlık duygusunun yaşanmasına etki olacak sebeplerden sayılabilir.

• ***Bilişsel Faktörler;*** Yalnızlık duygusunu yaşama şekli, sosyal ilişkilerde ve sosyal ilişkilerden elde edilmek istenilen şeylerde, bireyin yalnızlığının sebeplerine ait düşünceleri gibi nedenler yalnızlığın hissedilmesi, yaşanması ve gelişiminde önemli rol oynar.

• ***Depresyon;*** Depresyon, hem uzun süre devam eden yalnızlık durumuyla beraber görülen hem de yalnızlık düşüncesinin oluşmasına sebep olan, yalnızlıkla ilgili bir değişken olarak da görülmektedir. Booth (2000), depresyon ile yalnızlık arasındaki bağlantıyı "Bütün yalnız insanlar depresyonda değildir, fakat depresyonda olan bütün insanlar yalnızdır." biçiminde ele almıştır. Depresyon halinde olmak yalnızlık yaşatabilir fakat yalnız olan herkes depresyon yaşıyordur demek doğru olmayacaktır.

• ***Sağlık durumu,*** yalnızlıkla bağlantısı kurulan bir diğer etken olarak düşünülebilir. Kronik bir hastalığın bulunması, parasal ve fiziksel problemler ile birlikte duygusal problemlerin oluşmasına neden olmakta ve bireyi bir biçimde sosyal ilişkilerinden uzak tutmaktadır.

Brehm (1985) yalnızlığın sebeplerini; var olan ilişkilerdeki yetersizliklerle, ilişkilerde gerçekleştirmek istediğimiz değişikliklerle ve bireysel özelliklerle

ilişkilendirir ve ilişkilerdeki doyumsuzlukların nedenlerini aşağıdaki etkenlerle bağ kurar (Akt. Buluş, 1996):

1. Yabancılaşmak
2. Başkalarından bağımsız olma
3. Yalnız yaşama
4. Mecburi veya zoraki soyutlanmak
5. Yerinden olmak

Haliloğlu (2008), yalnızlığa ilişkin tanımlamalar ve tasniflendirmelerden hareketle yalnızlığın nedenlerini aşağıdaki şekilde maddeler halinde ifadeetmektedir:

1. Sosyal destek eksikliği
2. Düşük benlik algısı
3. Zayıf sosyal beceriler
4. Bireysel (kişisel) ve psikolojik faktörler
5. Sosyal ilişkilerdeki eksiklikler
6. Gerçek dışı öznel değerlendirmeler, bilişsel faktörler (yüklemeler, şemalar vb.)
7. Sıkıntı veren duygular veya duygusal zorlanmalar
8. Toplumsal ve çevresel faktörler"

Yalnızlık nedenlerini 8 maddede özetleyen araştırmacı, bu nedenlere bağlı olarak bireylerde psikolojik rahatsızlıkların oluşabileceğini; özgüven azalması, anksiyete, öfke, gerginlik ve sosyal izolasyon gibi sonuçların ortaya çıkacağını ifade etmektedir.

Benzer bir şekilde Rokach'de (2004) yalnızlığın ortaya çıkarabileceği sonuçları aşağıdaki şekliyle ifade etmektedir:

1. Bireyin diğerlerinden uzaklaşarak sağlıklı ilişkiler kuramamakla beraber varolan ilişkileri de sürdürememektedirler.

2. Çevresindekilere karşı kıskançlık sergileyebilmekte ve ilişkilerinin zedelenmesine sebebiyet vermektedirler. Ayrıca, yalnızlıktan kaynaklı ilgi ihtiyacını karşıladıkları birini bulduklarında bunu kaybetmemek için olağan dışı davranışlar sergileyerek bu ilişkiye de zarar vermektedirler.

3. Yalnızlıktan kaynaklı olarak dikkat dağınıklığı yaşanabilmekte ve odaklanma sorunuyla birlikte doğru çözümlerin bulunmasından uzaklaşılmaktadır. Bu durumda yalnızlıkla birlikte psikolojik açıdan bireye zarar verici sonuçlarüretir.

4. Yalnızlık duygusuyla başa çıkamadıkça birey bu duygunun bir anlamda esiriolur ve yaşamının yönlendiricisi haline gelmesine engel olamayabilir.

5. Yalnızlığın oluşturduğu duygulanıma bağlı olarak işlevselliği düşük bir düşünce sistemi geliştiği gibi bu sistem yaşama ilişkin yanlık karaların alınmasına da neden olabilmektedir. Bu itibarla hem özel hem de sosyal ilişkilerde yanlış ve zamansız adımlar atarak birey beklentilerinin tam tersi yönde durumlara maruz kalabilmektedir.

6. Yalnızlıkla yüzleşilemediği ve farkındalık düzeyi artmadıkça yalnızlık hissiyle başa çıkılamadığı gibi bu his daha da artarak bireyin kişiliğine olumsuz katkılar edinmesine de sebebiyet vermektedir.

7. Yalnızlık, bireyde duygusal yaralar açabilen ve psikolojik anlamda acı hissettiren bir duygu durumdur.

Yalnızlık, bireyin kendini tanıması, keşfetmesi ve üretkenliği noktasında tetikleyici olması şeklinde fonksiyonlara da sahip duygusal bir güç olarak da değerlendirilmektedir. Olumsuz yanlarının yanı sıra bu olumlu yönü, bireyin yalnızlıktan kurtulmak için harekete geçmesi ve kendine olan güvenini kazanarak üretkenliğe başlama kararı almasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu itibarla, yalnızlık her zaman acı verici bir olay olarak değil, aynı zamanda gelişimi tetikleyici bir olgu olarak değerlendirilebilecektir (Rokeach, 2004).

2.2.5. Yalnızlıkla İlgili Kuramsal Yaklaşımlar

2.2.5.1. Sosyo-Kültürel Yaklaşım

Bu kuramda yalnızlığa sebep kişiden çok, toplumun kendisidir ve yalnızlık duygusunu açıklayan iki sosyolojik görüş mevcuttur. Şayet kişi bireysel değerlerine değil de toplumsal değerlere göre hareket ederse, toplum bireyi sosyal olmaları hususunda başarmış görmektedir. Bu biçimde toplumsal normlara göre davranma kimi bireylerde kaygıya sebebiyet vermekte ve kişi toplum değerlerine ayak uydurmadığından yalnızlık duygusuna kapılmaktadır (Killeen, 1998).

2.2.5.2. Varoluşçu Yaklaşım

Varoluşçu yaklaşıma göre kişi her daim yalnızdır ve varoluşçu yaklaşım, yalnızlığı olumlu bir yaşantı olarak ele almaktadır. Varoluşumuzun altında yatan insanın ölümlü olduğu, yapması gerekenler ve özgürlüğü gibi temel konuları kabullenmesi gerektiği gibi yalnız olduğu gerçeğini de kabul etmesi gerekmektedir. İnsan, insan olduğu için her daim ve sonuç olarak yalnızdır (Murdock, 2012).

Tillich (1980), insanın bu yalnızlığının farkında olması gerektiğini belirtir. Bireyin bağımsızlığının ve özgürlüğünün temelini diğerlerinden farklılaştığını kabullenmesi oluşturmaktadır (Akt. Duy, 2003).

Varoluşçular, kendimize odaklanarak ve ayrılık duygusunu hissederek güç sağlayabileceğimizi düşünmektedirler. Kişinin onay görmek için kimseye ihtiyaç duymadığını gördüğünde yalnızlığın hissedildiğini ve gerçekten diğerleriyle beraber olmadan önce, kendi başına kalabilmesinin gerekliliğini belirtir (Corey, 2008).

Kişinin kendisini bağımsız hissedebilmesi için diğerlerinden farklılaşabilmesi lazımdır. Bu da yalnızlığı gerektirir; insanın yaratıcılığını fark etmesi bir başka yaratıcı ve koruyucu olduğu inancını terk etmesi anlamındadır: "Derinden hissedilen yalnızlık, kendini yaratma fiilinin oluşumunda bulunur. Hiçbir birey bizim tecrübelerimizi, deneyimlerimizi bizim adımıza yaşayamazlar. Bu yüzden farklı olmamız, var olmamız açısından gereken bir durumdur. Varoluşçu kurama göre hiçbir ilişki yalıtılmışlığı gideremez. Her birimiz varoluşumuzda yalnızlık yaşarız. Hiç kimse bizim duygularımızı, düşüncelerimizi hissedemez. Yalnızlıklar ancak o tarzda paylaşılır ve sevgiyle yalıtılmışlık acısı giderilir. İlişkiler temel ve evrensel yalıtılmışlığı giderebilmektedir. Şayet varoluştaki yalıtılmışlık durumunu kabullenebilir ve kararlı bir biçimde bu yalıtılmışlıkla yüzleşebilirsek diğer bireylere sevgi ile yaklaşabiliriz. Öte yandan şayet, yalnızlığın uçurumunda korkularımızın etkisinde olursak diğerlerine yaklaşamayız. Bu halde ilişkilerimiz kesin bir biçimde gerçekçi bir ilişki olamayacak, yolundan sapmış tersine giden, çarpıtılmış bir durum oluşacaktır" (Yalom, 2001).

Moustakas (1961) yalnızlık kaygısının ve gerçek yalnızlığın birbirinden farklı kavramlar olduğunu ifade etmiştir. Ona göre yalnızlık kaygısı, kişiyi hayatla ilgili önemli sorgulamalar yapmasını engelleyen ve sürekli olarak diğer insanlarla bir

arada olma isteğini harekete geçiren bir savunma durumudur. Kişinin gerçek yalnızlıkla karşılaşmasını engeller. Ancak gerçek yalnızlık, kişinin sonuçta tek başına olduğu ve ölüm, doğum, değişim, sorumluluk gibi yaşamın önemli parçalarıyla bir başına karşı karşıya gelmesi durumunda olduğu gerçeğini kabullendiği ve onunla baş edebildiği sürece kendisini özgür kabul edebilir ve yaşamı ancak bu sayede anlam bulabilir.

2.2.5.3. Rogers'in Fenomenolojik Yaklaşımı

Rogers (1994) yalnızlığı, kişinin diğer bireyler ile gerçek ilişkisinin yokluğunu hissettiği an gelişen bir durum olarak ele almıştır. Toplum, kişinin davranışlarına sınırlama getirmiş ve sosyal olarak kabul edilen bir hale getirmiştir. Bu durum ise kişinin gerçek benliği ile başkalarına gösterdiği benliğinin birbirinden farklılık göstermesine sebep olmuştur.

Rogers'in yalnızlıkla ilgili araştırmaları da danışanlarıyla gerçekleştirdiği klinik çalışmaları yansıtır. Rogers yalnızlığı sağlam olmayan bir uyumun sonucu olarak ele alır. Rogers, yalnızlığın en sık karşılaşılan sebebini, kişinin gizli tarafının ortaya çıkması halinde hiçbir kişinin gizli tarafına özenli olmayacağına ve kişinin gizli tarafını anlamayacağına dair taşıdığı inancı olarak görülmüştür. Kişinin sevimli biri olmadığına ve kabul edilmeyeceğine dair bu varsayımı, kendisi ile alakalı gerçekleri diğer bireyler ile paylaşmasına engel olmakta ve sonuç olarak yalnızlık ortaya çıkmaktadır (Akt. Peplau ve Perlman, 1982).

Rogers'e (1994) göre bireyler, kişiliklerinin gizli taraflarını hiç kimsenin tam olarak anlayamayacağını hissettiklerinden, sosyal çevrelerince onay alacak biçimde harekete geçerler ve gizli kişiliğini belli etmemek adına savunma oluştururlar. Ne zamanki bile isteye veya zoraki bir şekilde bu savunmaların biri veya birkaçı terkedilir ve kişiliklerinin gizli tarafları, benlik açığa çıkar, işte o zaman kişinin hissettiği en derin yalnızlık hissidir. Kişi içindeki benliği, kişiliği, savunmaları, maskeler aracılığıyla diğer insanlardan mümkün olduğunca gizledikçe yalnızlığı da artmaktadır. Kişinin bu yalnızlıktan kurtulabilmesinin, kişinin kendisini kıymetli hissetmediği ve bu sebeple de sevilemeyeceğine, etrafındaki insanlarca kabullenilmeyeceğine dair düşüncesini farklılaştırmasıyla mümkün olabildiğini ifade etmektedirler.

Fenomolojik yaklaşım yalnızlığı bir tür çatışma olarak kabul edip bu durumun toplumun beklentileri ile bireyin gerçekten olan kişiliği arasındaki farklılığın sebep olduğu stresten oluştuğunu ifade etmektedir (Sezen, 2014). Özellikle de iş hayatında genellikle görülen aşırı stres kişide mutsuzluğa ve bunun sonucunda da yalnızlığa neden olabilir.

2.2.5.4. Bilişsel-Davranışçı Yaklaşım

Bilişsel-Davranışçı terapi kuramcıları yalnızlık kavramı üzerinde fazla durmasalar da Young'ın bu konuda açıklamaları mevcuttur. Kellogg ve Young (2008), kişilerin kendilerine ve çevrelerine dair doğru olarak kabullendikleri şemaların, işlevsel olmayan ilk çocukluk yaşanmışlıklarıyla ve aile bireyleriyle ilişkili olduğunu ve bu şemaların ergenlik ve yetişkinlikte de devam ettiğini ifade etmişlerdir (Akt. Sharf, 2014). Bu işlevsel olamayan şemalar kişide kaygı ve endişe oluşturmakta ve bu duygular kişinin yakın ilişkilerine de etki ederek yalnızlık yaşamalarına sebep olabilmektedir (Sharf, 2014).

Young (1999), erken çocukluk dönemindeki uyumsuz şemaları beş alanda toplamıştır:

1. Kopma ve Reddetme; Bireyin, güvenlik, bakım, kabul ve empati gibi beklentileri doğrultusunda gideremeyecekleri gereksinimlerine dair inançlarını belirtir. Kişinin, yakın ilişkilerine dair yüksek beklentileri vardır ve bu beklentilerin yerine gelmemesi onlara hayal kırıklığı yaşatacağından, kişi yakın ilişkilerinden uzak olmayı isteyebilir.

2. Bozulmuş özerklik ve performans; Yapması gerekenleri yapamayan veya özgür olarak işlev gösteremeyen ve bu başarısızlığını sürdürecek olan kişiler için öne sürülen şemalardır.

3. Dıştan Denetimlilik ve performans; Birey başkalarının gereksinimlerini sevilmek için kendi gereksinimlerinden daha üstün tutar. Kişi kendisini sevilmeye değer görmediğinden dolayı böyle bir davranış sergiler.

4. Bozulmuş sınırlar; Diğerlerinin haklarına riayet etme, yardımlaşma ve davranışlarını düzeltmede zorluk yaşamayla alakalı şemaları barındırır.

5. Aşırı temkinlilik ve engeller; Duyguların yok sayılması, ulaşılması zor amaçlar oluşturup bu amaçların yerine getirilmesi gerektiğine dair inançlarıdır. Birey diğerlerine güvenmekten kaçınarak tedbirli davranır ve bunun da kişinin sosyal ilişkilerini önemli boyutta etkilediğini ifade edebiliriz.

Young (1982);**y**alnızlığıyok etmek için, yalnızlığa mahkum kişilerin akılcı olmayan inançlarından yola çıkılmaktadır ve araştırmalarında bu tip inançlar yaşayan kişilerin, öznel değerlendirmelerini ve inançlarını tekrar ele almalarını hedeflemiştir (Akt. Özatça, 2009). Young bununla beraber, yalnızlık durumunun çeşitli hallerde görülebildiğini, danışanların çeşitli "yalnızlık grupları" içinde var olabildiklerini iddia ederek yalnızlığa sebep gösterilen tek düze otomatikleşmiş düşünceleri incelemiş, bu düşünceleri 12 grupta ele almıştır (Akt. Koçak, 2008):

1- Tek Başına Olmaktan Mutsuzluk Hissetme: Yalnızlık hisseden kişiler genellikle pasif, güçsüz ve dağınıktır. Kimileri denetleyemeyecekleri şeylerin olmasından korkar. Yalnızlık yaşadıklarında kendileriyle alakalı şeylerin iyi gitmediğini düşünürler.

2- Düşük Benlik Kavramı: Yalnızlık hisseden çoğu insan kendini, sevilecek ve çekici birey gibi algılamadığından ötürü ilişkiler oluşturmaktan kaçarlar.

3. Sosyal Kaygı: Yalnızlık hisseden kişiler, diğer insanlarla bir arada iken kendilerini rahat hissetmezler. Başkalarınca yargılanacaklarını ve reddedileceklerini düşünürler.

4. Sosyal Uyumsuzluk: Yalnız kişiler diğerler insanlarca sevilmediklerini ve sosyal yeteneklerinin yeterli olmadığını düşünürler.

*5.*Güvensizlik***:*** Birçok yalnız kişi, insanlara güvenemedikleri için arkadaşlık ilişkisi yaşamaktan kaçınırlar. Aynı zamanda bireylerin çoğunluğunun yalnızca kendilerini düşündüğünü savunurlar.

6. Sınırlama: Yalnız bireyler, başkaları tarafından anlaşılmadıklarını ve başkalarıyla karşılıklı olarak iletişime geçemediklerini hissederler. Duygu ve düşüncelerini paylaşmamaları gerektiğine ve kendi içlerinde saklamaları gerektiğini düşünürler.

7. Eş Seçiminde Sorunlar: Yalnız kişiler, etkileşimde olduğu az sayıda erkek/kadın olduğunu ve devamlı kırıldıklarını, yaralandıklarını düşünürler. Karşı

cinstekilerle ilişki kurma anlamında çabaları yetersiz kalır ve uygunsuz arkadaşlar veya sevgililer seçerler.

8. Yakınlığı Reddetme: Yalnız kişiler, yeniden kırılmaktan ve düş kırıklığı yaşamaktan korkma, kendinde yolunda gitmeyen bir şeylerin olduğunu düşünme gibi fikirler taşımaktadırlar. Geçmiş hayatlarındaki yaşadıkları hatalarını düzeltemeyecekleri fikrine kapılarak, incitilmekten korktukları için yalnız yaşamayı seçerler.

9. Cinsel Kaygı: Yalnızlık yaşayan kişiler, iyi bir eş-sevgili olamadıklarını düşünürler. Cinsel hayatın karşıdaki kişinin değerlendirmesine bağlı bir durum olduğunu düşündüklerinden dolayı cinsellikten uzaklaşmaktadırlar.

10. Duygusal Bağlanma İle Alakalı Kaygı: Yalnızlığa kapılan kişiler, sevgililerinin veya arkadaş gruplarının duygularına ilişkin taleplerini yerine getirme açısından endişelidirler. Onları yeterince memnun edemediklerini düşünürler.

11. Pasiflik: İlişkide atılgan olunmamasıdır. İlişkilerdeki sorunların kişisel yanlışlarından kaynaklandığına ve devamlı yargılandıklarını, eleştirildiklerini düşünürler. Yargılanmanın doğruluğuna ve arkadaşının sevgilisinin kendisini terk edeceği anlamını taşıdığını düşünürler. Karşısındaki insanların kendisini anlamalarını isterler.

12. Gerçekçi Olmayan Beklentiler: Yalnızlık hisseden kişilerin arkadaşlarından veya sevgililerinden üst düzey beklentilere sahiptirler. Bu beklentileri karşılanmadığında düş kırıklığı yaşarlar. Karşısındaki insanın yanlışlarına karşı sabırları yoktur ve hayal kırıklığı yaşamaktansa yalnız olmayı seçerler.

Bununla birlikte, yalnızlık duygusu yaşayan danışanların pek çoğu yukarıda anlatılan yalnızlık gruplarının birkaçına dâhil edilebilir. Ayrıca, bu gruplar içinde bulunan biliş, duygu ve davranışlar arasında önemli oranda bir etkileşim bulunmaktadır. Her ne kadar grupların çoğu yalnızlık yaşamıyla baş etme yolunda var olan basamakların birçoğunda olsa da, belli grupların belli basamaklarla ilişkili olduğu savunulmaktadır (Young, 1982).

2.2.5.5. Bilişsel Yaklaşım

Bilişsel yaklaşım kuramından iki kuramcı özellikle yalnızlık üzerinde araştırma yapmışlardır. Bu kuramcılar; L. A. Peplau ve D. Perlman' dır. Bilişsel kuramcılara

göre yalnızlık, kişinin yaşadığı ilişkiler ile yaşamayı hayal ettiği ilişkiler arasında bir tutarsızlık, farklılık hissettiklerinde yaşanmaktadır. Burada bireylerin algılamaları ile değerlendirmelerine önem verilir. Bireylerin değerlendirmelerinde ele aldığı ölçütler çarpıtılmış ve gerçek dışı olabilir. Bilişsel kuramcılara göre, bireylerin yalnızlıklarının sebebine dair yüklemeleri ve olumsuz benlik algıları da önemli bir faktördür (Akt. Duy, 2003).

Peplau ve Perlman (1982), bilişsel süreçlerin yalnızlık üzerindeki etkisini belirtmişlerdir. Kişi sosyal ilişkilerinde doyumsuzluk hissettiğinde yalnızlık oluşmaktadır. Yalnızlığın giderilmesi de yalnızlığı yaşayan kişilerin akılcı olmayan inançlarının üstünde durulmasıyla başlar.

Kişinin olaylara bakış açısı ve kullandığı bilişsel süreçleri, yalnızlığa sebep olan önemli etkenlerdir. Çünkü kişinin yaşadığı ilişkileri ile yaşamak istediği sosyal ilişkiler arasında oluşan farktan dolayı oluşan duygu olarak görülmektedir (İmamoğlu, 2008).

Bilişsel kuramda öne çıkan başka bir etken ise kişinin yalnızlığının sebeplerine dair yapmış olduğu anlamlandırmalardır. Çünkü yalnızlık yaşayan kişinin yalnızlık için yapmış olduğu anlamlandırmalar bireyin bu duyguyla baş edebilme duygularını, davranışını ve ilerisi için beklentilerini etkilemektedir (Duy, 2003). Yalnızlığı kendi seçimi ile yaşayan veya geçici olarak algılayabilen bireylerin yalnızlık duygusundan kurtulmaları daha kolay olmaktadır. Bilişsel kuramlara göre yalnızlığa kişinin sosyal ilişkilerinde hissettiği yetersizlikler ve duyduğu memnuniyetsizlikler sebep olmaktadır. Kişinin sosyal ilişkilere dair değerlendirmeleri, istenilen düzeyin altına düştüğünde birey tarafından "yalnızlık" yaşanmaya başlamıştır. Bu durum, yalnızlığın şiddetinin üstesinden gelmede bilişsel süreçlerin merkezi rol aldığının göstergesidir (Kozaklı, 2006).

Yalnızlık durumunun davranışsal ve duygusal öğelerinin olduğunu kabul eden bilişsel yaklaşım, daha çok bilişsel süreçlere yani bireyin kendisini ve sosyal çevresinde yaşadığı ilişkilerini ne şekilde düşündüğüne ve bu ilişkilerin nasıl ele aldığına eğilmektedir. Yaşanan yalnızlığın boyutu, kişinin oluşturduğu kriterlere göre oluşmaktadır. Kişinin sosyal ilişkilerinin ele almaları, geçmiş hayatından ve diğer insanların yaşantılarından etkilenir. Bilişsel kuram bağlamında, bu kişisel değerlendirme, gerçeği ifade edememektedir. Kişiler yalnızlıklarını ve sosyal

yaşamdaki başarısızlıklarını olumsuz olarak anlamlandırmakta, bu durumunu değiştirilemez gibi görebilmektedirler (Perlman ve Peplau, 1982; Akt. Sarıçam, 2011).

2.2.5.6. Psikodinamik Yaklaşım

Freud (1938) gelişim evrelerini ele alarak yaptığı araştırmalarda, bebeklik ve çocukluk yılları kişilik yapısının oluşumunda önemli rol oynamaktadır. Freud'a göre, anne bebeklik yılarında çocuğun fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte, çocuğun güven duygusunu kazanması için uygun ortam sağlar. Oral dönemi problemsiz atlatan kişilerde aşırı bağımlı veya kıskanma duyguları yaşanmaksızın, başka bireylerden alabilme ve onlara verebilme özelliklerini kapsar. Bu bireyler kendileri kadar diğer bireylere de güvenir ve diğer bireylerle ilişkilerini daha sevecen, sıcak ve güven dolu şekilde devam ettirir. Anal dönemde anneyle uyum içinde bir etkileşimle çözülen çocuğun tuvalet eğitimi, seçim yapabilme özgürlüğü, bağımsızlığını devam ettirebilme, aktif olma, diğer bireylerle ortaklık kurabilme gibi olumlu durumların ön planda olduğu kişilik özellikleri oluşmaktadır. Genital dönemde ise kişinin, sosyalleşme ve grup faaliyetlerine katılma durumu gösterdiği bilinir. Bu dönemi olumlu geçiren kişi, diğer bireylerle daha anlam içeren sevgi bağları oluşturabilir (Akt. Öztürk, 1997).

Bowlby'ın anne ve çocuk arasındaki ilişkileri içeren araştırmalarını tekrardan ele alan Weiss (1973), bebekte güven duygusunun gelişmesi için güven, şefkat ve süreklilik durumları bağlamında gelişen bir bağlanma figüründen söz etmektedir. Eğer çocuğun güvenli bağlanma figürünün oluşması, gereksinimlerinin tutarlı ve yeterince karşılanmasına bağlıdır. Ayrıca bu güven oluşmaz ise bireyin diğer insanların belirsizlik ve düşmanca göreceğini ifade ederek, bu durumun çocukluk süresince devam etmesinin yalnızlığı getireceğini belirtmiştir.

Psikodinamik kuramın bir öteki temsilcisi Fromm ve Reichmann'a göre bireyler; çok rahatsız eden, tüm boyutuyla ürkütücü olan yalnızlıktan kurtulmak, yalnızlığı yaşamamak için yapılabilecek her şeyi gerçekleştirirler. Fromm-Reichman'da yalnızlığın oluşmasında, erken çocukluk ve çocukluk sonrası, olgunluk öncesi dönemin önemi üzerinde durmuştur. Ona göre yalnız olma potansiyeline sahip kişi, öznel yaşantısı ile içinde bulunduğu çevredeki yaşantısı arasındaki farkları ayırabilme özelliğini kaybetme potansiyeli vardır. Bu durumu yaşayan kişi yalnız

kaldığında kendisini çıkmazda olduğunu düşünür. Fromm ve Reichmann ayrıca çocukluk döneminde yaşanan aile içi problemlerle yalnızlığın ilintili olduğunu ifade etmiştir (Karaduman, 2013).

Fromm, çocuğun büyüdükçe daha çok bireyselleştiğini ve bunun sonucunda da yalnızlık oluştuğunu belirtmiştir. Birey, diğer insanlardan ayrı bir canlı olduğunu insana güven veren temel şeylerden farklılaştıkça hisseder. Bu durum onda kaygı ve çaresizlik duygusu oluşturur (Geçtan, 2005).

Fromm sevgi oluşturamamış bireylerin, yalnızlık ve önemsizlik duyguları hissedeceğini ve bu duygularla baş etmek için değişik mekanizmaların kullanıldığını ifade etmektedir (Sarıçam, 2011).

Her birey zaman zaman yalnızlık yaşamak isteyebilir. Yalnız kalmaya ihtiyaç duyabilir. Anlamlı olan yalnızlık duygusu nevrotik değildir. Ancak kişilerle ilişki oluşturmaya, diğerleriyle beraber olmaya aşırı bir gerginlik eşlik ediyorsa ve hayattan kaçınma bu gerilimden uzaklaşmaya dair bir araç halini alırsa bu yalnız olma isteği nevrotik coşkusal yalıtımın bir belirtisi olur. Bireyin, kaygı durumundan korunmaya çabaladığı dört ana yol vardır. Bunlar sevecenlik, boyun eğme, güç ve çevresinden uzaklaşmak olarak belirtilmektedir. Etrafından çekilmeyi seçen bireyde yalnızca bir inzivaya çekilme olmayabilir. Bu durum, etrafından duygusal bir soyutlama ile uzaklık halinde oluşarak, kendi benliğinin zarar görmesini engellemeye çalışmak amacını taşıyabilir (Horney, 1998; Akt. Turan, 2010).

Psikodinamik kuramcıların yalnızlıkla ilgili araştırmalarının çoğunluğu klinik ortamlara bağlamakta ve bu nedenle yalnızlığı bir patoloji olarak görme durumu yaşamaktadırlar (Peplau ve diğerleri, 1982).

2.2.5.7. Etkileşim Kuramı

Bu kurama göre yalnızlık, durumsal ve kişisel etkilerin etkileşimiyle oluşan bir durum şeklinde ele alınır (Peplau ve Perlman, 1982). Etkileşim kuramının önde gelen sözcüsü Weiss (1973)'dir. İki sebepten ötürü Weiss' in yalnızlığadair getirdiği açıklamalar etkileşim kuramı kapsamındadır. İlk olarak Weiss'e göre yalnızlık sadece ne çevresel etkilerden ne de kişisel etkilerden etkilenmektedir. Yalnızlık bu iki etkenin birleşimiyle oluşur. İkinci olarak birey sosyal yaşamındaki beklentileri

yerine getirecek ilişkileri yaşamakta etkisiz olduğunda bu durum kişide yalnızlığa sebep olur.

Weiss (1973)'e göre yalnızlık, genel anlamda karışık ve kendine özgü bir yaşanmışlıktır ve bu yaşanmışlığın göstergeleri hakkında güvenilir ve kati belirtileri yoktur. Ona göre yalnızlık doğrudan görülmemekte, bunun yerine kişinin yalnızlığı hakkında sadece kişinin kendi durumuyla ilgili gerçekleştirdiği kişisel açıklamalardan duruma varılabilmektedir. Weiss, yalnızlık durumunu ele alan araştırmacıların bu durumu açıklamada daha çok kişisel klinik araştırmalarını ve gözlemlerini kullandığını ifade etmektedir. Weiss (1973), sosyal ve duygusal yalnızlık olarak iki tip yalnızlığı ifade etmektedir. Duygusal yalnızlığı kişinin etrafındaki sevgili, eş, aile gibi kişilerle gereken düzeyde yakın ve içten ilişkiler oluşturamaması olarak ifade edilirken sosyal yalnızlığı ise kişinin etrafında gereksinim hissettiği bir arkadaşlığın olmaması sonucu oluşan bir duygu olarak belirtmiştir. Yapılan çalışmalar da bu farklılığı destekler niteliktedir (Di Tommaso ve Spinner, 1997; Hsu ve diğerleri, 1986; Russell ve diğerleri, 1984; Sadler ve Johnson, 1980).

Weiss (1973)'e göre sosyal yalnızlık yaşayan kişiler kendisini toplumdan soyutlanmış olarak düşünür ve iç bunaltısı yaşar. Weiss (1973)'e göre yalnızlık olağan bir duygudur. Yalnızlığın yaşanmasında sosyal etkenlerin daha etkili olduğunu kabul eden Weiss, kişilerin yalnızlık hissetmesinde günümüz yaşam standartlarının etkili rol oynadığını ifade etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, verilerin toplamasında kullanılan araçlar ve toplanan verilerin analizinde kullanılacak istatistik teknikler yer alacaktır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada üniversite öğrencilerinin taşıdıkları değerlerle sosyal duygusal yalnızlık düzeyleri arasındaki yordayıcı ilişkilerin ortaya koyması amaçlanmıştır.Araştırmamızda genel tarama modelinin bir alt türü olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.İlişkisel tarama, İki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi belirlemek ve neden-sonuç ile ilgili ipuçları elde etmek amacıyla yapılan araştırma modelidir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel2008).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu üniversite öğrencileri arasından seçilmiştir. Çalışma grubu 426'sı bayan, 278'i erkek olmak üzere 704 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada üniversite öğrencilerinin sahip oldukları değerleri belirlemek amacıyla Schwartz Değerler Ölçeği; sosyal ve duygusal yalnızlık düzeylerini belirlemek amacıyla ise Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Düzeyi Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada üniversite öğrencilerinin kişisel bilgilerini elde etmek için araştırmacının hazırlamış olduğu Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

3.3.1. Schwartz Değerler Ölçeği

Schwartz Değerler Listesi 57 değerden oluşan Schwartz Değerler Listesi kullanılmıştır. Değerler üç sosyal psikoloji uzmanın ortak çalışmasıyla İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir. Denekler toplam 57 değeri ve yanlarında parantez içinde verilmiş olan açıklamaları okuduktan sonra her birini kendi hayatlarını yönlendiren bir ilke olmaları açısından taşıdıkları öneme göre -1 (ilkelerimeters düşer) ile 7 (en üst düzeyde önemlidir) arasında değişen bir ölçek üzerinde değerlendirmişlerdir. Ölçek on alt boyuttan oluşmaktadır. Kuşdil ve Kağıtçıbaşı(2000) tarafından yapılan çalışmada ana boyut ve değer tipleri ile her bir değertipi içerisinde yer alan değerlerle

ilgili olarak kullanılan Türkçe adlandırmalar esas alınmıştır. Özaşkınlık değer boyutu evrenselcilik (universalizm) ve iyilikseverlik(benevolence), Özgenişletim değer boyutu ise başarı (achievement),güç (power) ve hazcılık (hedonizm) değer tiplerini kapsamaktadır. Kuşdil ve Kağıtçıbaşı (2000) tarafından yapılan çalışmada değer tipleri bireyi düzeyi için güvenirlik katsayıları .51 - .77, değer grupları için .77 - .83 arasında değişmekte olup bu katsayılar evrenselcilik için .77, iyilikseverlik için .76, hazcılık için .54,güç için .75, başarı için .66, uyarılma .70, özyönelim ..69, geleneksellik ..63,uyma .51, güvenlik .59 olarak bulunmuştur. Ayrıca ana değer grupları iç tutarlılık analiz sonuçlarına baktığımızda; muhafazakârlık grubu için. 80, yeniliğe açıklık değer grubu için. 81, özaşkınlık değer grubu için. 81, özgenişletim değer grubu için. 84 hesaplanmıştır.

3.3.2. Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Düzeyi Ölçeği

Ölçeğin orjinali DiTommaso, Brannen ve Best (2004) tarafından geliştirilmiş, Türkçeye uyarlaması ise Çeçen (2007) tarafından yapılmıştır.Ölçek 15 maddeli olup, “bana tamamıyla uygun değil” (1) ve “bana tamamıyla uygun” (7) arasında değişen Likert tipinde bir kendini değerlendirme ölçeğidir. Ölçek, üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte duygusal yalnızlık, aile ve romantik ilişkilerdeki yalnızlık alt ölçekleriyle ölçülürken, sosyal yalnızlık ise sosyal ilişkilerdeki yalnızlık alt ölçeği ile ölçülmektedir.Ölçeğin sosyal yalnızlık boyutunu, sosyal ilişkiler kapsamında 2, 5, 7, 9 ve 13.maddeler; duygusal yalnızlık boyutunu romantik ilişkiler kapsamında 3, 6, 10, 14, ve 15.maddeler, aile ilişkileri kapsamında ise 1, 4, 8, 11 ve 12. maddeler ölçmektedir (Çeçen, 2007). Ölçeğin orijinal formu 3 alt boyuttan oluşan 37 maddelik bir kendini değerlendirme ölçeği iken, uygulamadaki zamanın ekonomik kullanılması hedeflenerek DiTommaso, Brannen ve Best (2004) SELSA’nın orijinal versiyonundan faktör yükleri, varyans ve olumlu ve olumsuz olarak yazılmış maddeleri dikkate alarak 15 madde seçmiş ve kısa formu oluşturulmuştur. Ölçeğin kısa formu üniversite öğrencileri, silahlı kuvvetler personeli ve psikiyatrik hastaları içeren toplam 1244 kişilik bir örneklem kullanılarak test edilmiştir. Yurt dışında ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları kapsamında yapı geçerliği (açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi, benzer ve farklı ölçekler geçerliği), güvenirlik çalışmalarında ise iç tutarlılık katsayıları (cronbach alfa) ile test tekrar test

güvenirliği yöntemleri kullanılmıştır. Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları kapsamında sonuçlar ölçeğin üç faktörlü bir yapıya mükemmel bir psikometrik uyum gösterdiğini ve yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğunu desteklemiştir (Çeçen, 2007). 100 Ölçeğin Türkçeye adaptasyonu açısından geçerlik çalışmaları kapsamında dil geçerliği, yapı geçerliği (açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi, benzer ve farklı ölçekler geçerliği güvenirlik çalışmalarında ise iç tutarlılık katsayıları (cronbach alfa) ile test tekrar test güvenirliği yöntemleri kullanılmıştır. Ölçeğin İngilizceden Türkçeye çevrilmesi aşamasında her iki dile hakim ve alanda uzman kişiler tarafından çeviri ve geri çeviri yöntemleri ile gerçekleştirilmiş ve Türkçe versiyonunun orijinal ölçek ile yüksek oranda benzerlik gösterdiği görülmüştür. Bunun sonucunda ölçeğin maddelerinin açık ve anlaşılır olduğunu değerlendirmek için üniversite öğrencilerinden oluşan küçük bir gruba (n=40) uygulama yapılmıştır. Sonrasında araştırmacı bazı maddeler üzerinde çok küçük düzeltmeler yaparak daha anlaşılır hale gelmesini sağlamış ve bu şekliyle geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında kullanılmıştır (Çeçen, 2007).

3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Verileri toplamak amacıyla belirlenen çalışma grubundaki bireylere Schwartz Değerler Ölçeği, Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Düzeyi Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formundan oluşan liste kapalı bir zarf ile verilmiştir. Bireylerden testlerin başındaki yönergeyi dikkatlice okumaları ve testleri cevaplamaları ardından kapalı zarf ile teslim etmeleri istenmiştir.Uygulama yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür. Ölçekler ayrı ayrı değerlendirilmiş, eksik veya yanlış cevaplanmış testler gruba dahil edilmemiştir. Bunun sonucunda 704 üniversite öğrencisinin cevapladığı ölçekler değerlendirmeye alınmıştır.

Üniversite öğrencilerinin oluşturduğu çalışma grubundan elde edilen veriler analize; gruplar arası ortalamalar kıyaslanırken bağımsız gruplar t testi; değerlerle sosyal ve duygusal yalnızlık arasındaki ilişki incelenirken çoklu regresyon analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırmada hata payı .05 olarak temel alınmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde araştırmadan elde edilen sonuçlar tablolaştırılarak elde edilen sonuçların açıklamalarına yer verilmiştir.

Tablo 3: Cinsiyet açısından sosyal yalnızlık düzeyinin incelenmesi

Boyut	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	ss	t	p
Sosyal Yalnızlık	Kadın	426	25.77	6.88	.79	.43
	Erkek	278	25.36	6.59		

Cinsiyet açısından üniversite öğrencilerinin sosyal yalnızlık düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığı ($t(702)= .79$, $p> .05$) belirlenmiştir.

Tablo 4: Cinsiyet açısından Duygusal yalnızlık düzeyinin incelenmesi

Boyut	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	ss	t	p
Duygusal yalnızlık	Kadın	426	22.45	8.17	1.48	.14
	Erkek	278	21.49	8.81		

Cinsiyet değişkeni açısından üniversite öğrencilerinin duygusal yalnızlık düzeyleri incelendiğinde manidar bir farklılık olmadığı ($t(702)= 1.48 p> .05$) görülmüştür.

Tablo 5: Demografik Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

		Sıklık	Yüzde
Cinsiyet	Kız	426	60.5
	Erkek	278	39.5
	Total	704	100.0
Yaş	21 ve altı	399	56.7
	22 ve üstü	305	43.3
	Total	704	10.0

Katılımcıların %60,5'i kız, %39,5'i ise erkektir. Katılımcıların %56,7'si 21 yaş ve altı, %43,3'ü ise 22 yaş ve üstüdür.

Tablo 6: Değerlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	Güç	Başarı	Hazcılık	Uyarılma	Özdenetim
$\bar{x}$	19.50	30.07	15.58	15.83	31.66
Medyan	20.00	31.00	16.00	16.00	32.00
Mod	20.00	35.00	21.00	15.00	35.00
ss	4.89	4.30	3.92	3.498	3.48
Minimum	4.00	5.00	3.00	3.00	5.00
Maksimum	28.00	35.00	21.00	21.00	35.00

	Evrensellik	Yardımseverlik	Geleneksellik	Uyum	Güvenlik
$\bar{x}$	56.43	55.63	33.89	24.41	43.73
Medyan	58.00	57.00	35.00	25.00	45.00
Mod	63.00	63.00	36.00	28.00	49.00
ss	6.2	6.35	4.81	3.35	4.62
Minimum	9.00	9.00	6.00	4.00	7.00
Maksimum	63.00	63.00	42.00	28.00	49.00

Hesaplanan değerlere ait tanımlayıcı istatistikler yukarıdaki tabloda görülmektedir. Buna göre Güç değerinin ortalaması 19,5±4,88, Başarı değerinin ortalaması 30,06±4,30, Hazcılık değerinin ortalaması 15,57±3,91, Uyarılma değerinin ortalaması 18/,82±3,49, Özdenetim değerinin ortalaması 31,65±3,47, Evrensellik değerinin ortalaması 56,43±6,31, Yardımseverlik değerinin ortalaması 55,63±6,35, Geleneksellik değerinin ortalaması 33,89±4,81, Uyum değerinin ortalaması 24,40±3,35 ve Güvenlik değerinin ortalaması 43,72±4,62 olarak bulunmuştur.

Tablo 7: Yalnızlık Değerlerine Ait Tanımlayıcı İstatistikleri

	Sosyal yalnızlık	Duygusal yalnızlık
$\bar{x}$	25.61	22.07
Medyan	26.50	22.00
Mod	32.00	35.00
ss	6.76	8.44
Minimum	5.00	5.00
Maksimum	35.00	35.00

Hesaplanan yalnızlık alt boyutlarına ait tanımlayıcı istatistikler yukarıdaki tabloda görülmektedir. Buna göre Sosyal yalnızlık alt boyutunun ortalaması 25,60±6,76, Duygusal yalnızlık değerinin ortalaması 22,06±8,43 olarak bulunmuştur.

Tablo 8: Cinsiyet açısından değerlerin incelenmesi

Boyut	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	Ss	t
GÜÇ	K	426	18.85	4.77	-4.40*
	E	278	20.49	4.90	
BAŞARI	K	426	29.98	4.22	-.65
	E	278	30.20	4.43	
HAZCILIK	K	426	15.37	3.73	-1.71
	E	278	15.89	4.16	
UYARILMA	K	426	15,49	3.44	-3.13*
	E	278	16.33	3.51	
ÖZDENETİM	K	426	31.88	3.26	2.20*
	E	278	31,30	3.75	
EVRENSELLİK	K	426	56.94	5.56	2.66*
	E	278	55.65	7.26	
YARDIMSEVERLİK	K	426	56.11	5.81	2.50*
	E	278	54.89	7.04	
GELENEKSELLİK	K	426	33.87	4.48	-.154
	E	278	33.92	5.28	
UYUM	K	426	24.66	3.12	2.58*
	E	278	24.00	3.65	
GÜVENLİK	K	426	44.06	4.24	2.40*
	E	278	43.21	5.12	

*p<.05

Değerler; cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde güç (t(702)= -4.40, p< .05), uyarılma (t(702)= -3.13, p< .05), özdenetim (t(702)= 2.20, p< .05), evrensellik (t(702)= 2.66, p< .05), yardımseverlik (t(702)= 2.50, p< .05), uyum (t(702)= 2.58, p< .05), ve güvenlik (t(702)= 2.40, p< .05), boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 9: Yalnızlık ve değerler arasındaki korelasyon tablosu

Değerler		Sosyal yalnızlık	Duygusal yalnızlık
GUC	r	.05	-.02
	p	.21	.69
BASARI	r	.07	.05

	p	.06	.16
HAZCILIK	r	***.12(**)***	.03
	p	***.00***	.45
UYARILMA	r	***.08 (*)***	.04
	p	***.05***	.30
OZDENETIM	r	***.13 (**)***	***1.00(**)***
	p	***.00***	***.01***
EVRENSELLIK	r	***.10(**)***	.05
	p	***.01***	.15
YARDIMSEVERLIK	r	***.12 (**)***	.05
	p	***.00***	.19
GELENEKSELLIK	r	-.02	-.02
	p	.62	.64
UYUM	r	***.11(**)***	.03
	p	***.00***	.45
GUVENLIK	r	***.11(**)***	.03
	p	***.00***	.41
SDYÃ–TOPLAM	r	***.72(**)***	***.71(**)***
	p	***.00***	***.00***

Değerler ile yalnızlık arasındaki ilişki korelasyon analizi ile incelenmiştir. Tabloya bakıldığında Sosyal yalnızlık ile Hazcılık, uyarılma, ozdenetım, evrensellık, yardımseverlık, uyum, guvenlık ve genel değerler toplamı arasında anlamlı birer ilişki bulunmuştur (p<0,05). Bu ilişkilerin tamamı pozitiftir. Yani sosyal yalnızlık yükseldikçe değerler de artış görülmektedir. Ancak bu ilişkilerin, tüm ilişkili değerler için zayıf güçte olduğu görülmüştür. Tüm ilşkilerde r korelasyon katsayısı 0,30'dan küçüktür. Sadece genel değerler toplamı arasındaki ilişki güçlü düzeydedir.

Duygusal yalnızlık için ise sadece özdenetim ve genel değerler toplamı arasında anlamlı birer ilişki bulunmuştur (p<0,05). Bu ilişkiler de pozitiftir. Yani duygusal yalnızlık yükseldikçe özdenetimde yükselmektedir. Ancak bu ilişkinin de zayıf güçte olduğu görülmüştür. Sadece genel değerler toplamı arasındaki ilişki güçlü düzeydedir.

Tablo 10: Sosyal yalnızlığın yordanmasına ilişkin sonuçlar

Yordayıcı Değişkenler	***B***	**SH**	***β***
SABİT	15.88	2.79	
GÜÇ	.02	.06	.02

BAŞARI	-.09	.08	-.06
HAZCILIK	.13	.07	.08
UYARILMA	.01	.09	.00
ÖZDENETİM	.11	.10	.06
EVRENSELLİK	.01	.06	.01
YARDIMSEVERLİK	.12	.07	.11
GELENEKSELLİK	-.24	.07	-.17*
UYUM	.16	.11	.08
GÜVENLİK	.08	.08	.05
R^2		.04	
$adjusted R^2$		.03	

*p<.05

Sosyal yalnızlık ile değerler arasındaki ilişkiyi incelemek için regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular modelin anlamlı olduğunu (F(10,693) = 3.29, p<.05) göstermiştir. Modelde yer alan değişkenlerden sadece geleneksellik değerinin (B = -.24, t = -3.42, p<.05) modele manidar düzeyde katkı yaptığı görülmüştür. Bu bulguya göre geleneksellik değerindeki bir birim artış sosyal yalnızlık düzeyinde .24 puanlık azalışı yordamaktadır. Bir başka ifadeyle, üniversite öğrencilerinin geleneksellik değeri arttıkça sosyal yalnızlık düzeyleri azalmaktadır. Model sosyal yalnızlık varyansının %3'ünü açıklamıştır.

Tablo 11: Duygusal yalnızlığın yordanmasına ilişkin sonuçlar

Yordayıcı Değişkenler	***B***	**SH**	***β***
SABİT	16.28	3.51	
GÜÇ	-.07	.08	-.04
BAŞARI	.06	.11	.03
HAZCILIK	.01	.09	.01
UYARILMA	.02	.11	.01
ÖZDENETİM	.27	.13	.11
EVRENSELLİK	-.01	.08	-.01

YARDIMSEVERLİK	.033	.09	.02
GELENEKSELLİK	-.113	.09	-.06
UYUM	-.04	.13	-.01
GÜVENLİK	-.00	.01	-.00
R^2		0.01	
adjustedR^2		0.00	

*p>.05

Duygusal yalnızlığım yordanmasına ilişkin bulgular değerlendirildiğinde ise modelin anlamlı olmadığı (F (10,693) = 1.06, p>.05) tespit edilmiştir. Bu nedenle sonuçlar yorumlanmamıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM
TARTIŞMA VE YORUM

Bu bölümde üniversite öğrencilerinin sahip oldukları değerler, sosyal duygusal yalnızlık düzeyleri ve aralarındaki ilişkilerin araştırılması sonucu elde edilen bulgular tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Araştırma bulgularına göre sosyal duygusal yalnızlık düzeylerini etkileyen unsurlardan biri cinsiyet olarak saptanmamıştır. Bu durum üniversite öğrencilerinin cinsiyet farklılıklarından kaynaklı yaşantılarında sosyal yalnızlık düzeylerinde birbirlerininkine benzer durumlarda olacağı kanısına varılmıştır. Ve yine benzer şekilde öğrencilerinin duygusal yalnızlık düzeyleri incelendiğinde anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu doğrultuda sosyal ve duygusal yalnızlık düzeyini etkileyecek yaşantıların her bireye aynı şekilde etkide bulunduğu söylenebilir. Genel olarak yalnızlık olgusu çalışılmakla birlikte alanyazında sosyal ve duygusal yalnızlık konusunda çalışma bulunmamaktadır. Sosyal duygusal yalnızlık ile ilgili yapılan başka bir araştırmada ise sosyal yalnızlık, duygusal yalnızlık, psikolojik dayanıklılık ile akran zorbalığı ve mağduriyeti arasındaki ilişki irdelenmiştir. Ve bu araştırmada da bizim araştırmamızda kullanılan Sosyal Duygusal Yalnızlık Düzeyi Ölçeği tercih edilmiştir. Ve neticesinde elde edilen bulgular doğrultusunda ilk olarak akran zorbalığı ve mağduriyeti ile sosyal ve duygusal yalnızlık arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Akran zorbalığının sosyal ve duygusal yalnızlık ile pozitif ilişkili olduğu görülmüştür. Akran mağduriyetine bakıldığında ise duygusal yalnızlık ile pozitif ilişkide olduğu sosyal yalnızlık ile ilişkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular ışığında akran zorbalığı arttıkça sosyal ve duygusal yalnızlık arttığını bununla birlikte akran mağduriyeti arttıkça duygusal yalnızlığın arttığını fakat sosyal yalnızlıkta herhangi bir değişimin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda Weiss (1973) yalnızlığı sosyal ve duygusal yalnızlık olarak iki temel boyutta ele almıştır. Duygusal yalnızlık bireyin yakın ilişki kurabileceği birisinin olmamasını; sosyal yalnızlık ise bireyin sosyal ağlarının yokluğunu içermektedir. Diğer bir deyişle sosyal yalnızlık, bireyin ilgileri ve davranışları açısından kendisine benzeyen kişilerden oluşan grup içerisinde yer almamasını ifade etmektedir. Bununla birlikte Çeçen (2007) uyarlamış olduğu sosyal ve duygusal yalnızlık ölçeğinin ergen formunda ölçeğin sosyal boyutunu sosyal ilişkiler oluştururken duygusal boyutunu

ise romantik ilişkiler ve aile ile ilişkiler oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda sosyal yalnızlık ile akran zorbalığı arasındaki ilişki literatürle desteklenecek olunursa bazı araştırmalarda, zorbaca eylemlerde bulunan çocukların, akranları tarafından reddedildikleri veya düşük oranda kabul gördükleri ortaya konmuştur (Austin ve Joseph, 1996; Perry ve diğerleri, 1988; Schwartz, 2000). Bununla birlikte bazı çalışmalar ise farklı sonuçlara ulaşmıştır. Cairns ve diğerleri (1988) bazı zorba çocukların, diğer saldırgan çocuklarca arkadaş olarak tercih edildiklerini ve üstelik kendi grupları içerisinde popülerlikkazandıklarını belirtmişlerdir. Pellegrini ve diğerleri (1999) da akran zorbalığı yapan çocuklar, çoğunlukla diğer zorba çocuklarla arkadaş olduklarını ve akran gruplarının çoğunluğu tarafından reddedilseler bile diğer saldırgan çocuklarla arkadaşlık kurdukların ifade etmişlerdir.

Değerler; cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde güç, uyarılma, özdenetim evrensellik, yardımseverlik, uyum ve güvenlik boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu farklılıklar değerlendirildiğinde erkeklerin güç ve uyarılma değerlerine kadınlara göre daha fazla önem verdikleri bulgulanmıştır. Kadınların ise özdenetim, yardımseverlik, uyum, evrensellik ve güvenlik değerlerini daha fazla önemsediği görülmüştür. Sınıf öğretmeni adaylarının insani değerlere ilişkin görüşleri cinsiyetlerine göre entellektüel değerler, maneviyat ve özgürlük boyutlarında kadınlar lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür. Buna ilişkin olarak kullanılan ölçeklerin farklılaşmasıyla kız ve erkek üiversite öğrencileri için önem atfedilen değerlerin farklılaştığı görülnektedir. Literatürde yapılan başka çalışmalar incelendiğinde sınıf öğretmeni adaylarının entellektüel değerler, maneviyat ve özgürlük değerlerine sahip olma düzeyleri kadın sınıf öğretmeni adaylarının lehine farklılaşması, kadın sınıf öğretmeni adaylarının erkek sınıf öğretmeni adaylarına göre söz konusu değerlere daha fazla önem verdikleri söylenebilir. Araştırmanın bu sonuçları; Başaran (1992), Uyguç (2003) ve Aydın (2005) tarafından yapılan araştırmalarda özgürlük değerinin kadınlar lehinde sonuç vermesiyle, Canpolat, Kaya ve Küçüktağ'ın (2010) yaptıkları çalışmada ise kadın öğretmen adaylarının erkek öğretmen adaylarından manevi değerleri daha fazla önemsemeleri yönüyle paralellik göstermektedir. Kadın sınıf öğretmeni adaylarının sıralar ortalaması genel olarak bütün değer boyutlarında

erkeklere oranla daha yüksek çıkmıştır. Altunay ve Yalçınkaya (2011) ve Oğuz (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre benimsedikleri değerler karşılaştırıldığında, erkek öğretmen adaylarına göre, kadın öğretmen adaylarının tüm değer boyutlarına daha fazla önem verdikleri görülmektedir. Keskin (2014) sınıf öğretmeni adaylarının insani değerlere sahip olma düzeylerinin incelenmesine ilişkin yaptığı araştırmada sınıf öğretmeni adaylarının insani değerlere sahip olma düzeylerine yönelik uygulanan ölçekten aldıkları puanlara göre en az *materyalistik değerlere* en fazla *insan onuru* değerine önem verdikleri söylenebilir. Sınıf öğretmeni adaylarının insani değerlerle ilgili görüşlerine ait sıra ortalamalarının insan onuru, özgürlük, toplumsal değerler, entelektüel değerler, fütüvvet, maneviyat, kariyer değerleri, romantik değerler ve materyalistik değerler olarak sıralandığı görülmüştür. Araştırmada sınıf öğretmeni adaylarının yaşamlarına yön veren öncelikli değerlerin insan onuru, özgürlük, toplumsal ve entelektüel değerler olduğu; para, mal, statü gibi maddi önem taşıyan materyalistik değerleri ise daha az önemsedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bacanlı (1999) üniversite öğrencilerinin önce kişisel sonra toplumu ilgilendiren değerleri önemsediklerini, buna karşılık toplumda otorite sahibi veya güç sahibi olmak ve zengin olmayı önemsemediklerini belirlemiştir. Araştırmanın bu sonucu; Bacanlı (1999), Uyguç (2003), Aktepe ve Yel (2009), Taşdan (2010), Memiş ve Gedik (2010), Ünal (2011) tarafından yapılan çalışmalarla örtüşmektedir. Sınıf öğretmeni adaylarının öncelikli bireyin kişisel hak ve özgürlüklerini ilgilendiren onur, özgürlük gibi değerleri ilk sıralarda tercih etmeleri beklenen bir sonuçtur. Özdemir ve Sezgin'in (2011) yaptığı çalışmada da öğretmen adaylarının dürüstlüğü ve saygıyı önemli gördüklerini belirlemişlerdir. Bu yönüyle öğretmenlerin tercihlerinin araştırmanın insan onuru ve toplumsal değerlerini destekler nitelikte sonuçlar vermektedir. Toplumda statü sahibi olma, kariyer geliştirme, yaşamdan haz alma ile ilgili değerleri daha az tercih etmeleri düşündürücüdür. Sarıcı Bulut (2012), yaptığı araştırmada en az tercih edilen on değerden olan; bana düşen hayatı kabullenmek, zengin olmak, insanlar tarafından benimsenmek, otorite sahibi olmak, zevk gibi değerler araştırmada en az tercih edilen değerler olan romantik ve materyalistik değerler ile paralellik göstermektedir. Bunun nedenin ise genel olarak öğretmenlik mesleğini tercih eden öğrencilerin daha orta ekonomik gelir düzeyine sahip olmaları, bu değerlere uygun bir yaşantı sürebilmenin de daha yüksek ekonomik koşullar altında daha kolay olması ile yakından ilgili olduğu düşünülmektedir.

Öte yandan daha genç insanların toplumsal beklentilerinin daha yüksek olması ile birlikte bu beklentilerin karşılanamaması doğrultusunda yaşlılara göre daha yalnız olduklarını ifade eden Schmitt ve Kurdek'e (1985:485) göre genel kanaatin aksine yalnızlık ve yaş arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Yaşlı insanların değerler noktasında daha belirgin bir tavır sergilediklerini söylemekmümkün olmaktadır. Nitekim yaşla birlikte bireylerin daha çok kendilerine dönmeleri ve bu noktada değerlerin yaşamsal bakış açısını etkilediği düşünüldüğünde yalnızlıkla değerler arasındaki negatif yönlü ilişkiye bu bağlamda bir yaklaşım sergilemek de mümkün olacaktır.

Sosyal yalnızlık ile değerler arasındaki ilişkiyi incelemek için regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular modelin anlamlı olduğunu göstermiştir. Modelde yer alan değişkenlerden sadece geleneksellik değerinin modele anlamlı düzeyde katkı yaptığı görülmüştür. Bu bulguya göre geleneksellik değerindeki bir birim artış sosyal yalnızlık düzeyinde .24 puanlık azalışı yordamaktadır. Yani üniversite öğrencilerinin geleneksellik değeri arttıkça sosyal yalnızlık düzeyleri azalmaktadır. Model sosyal yalnızlık varyansının %3'ünü açıklamıştır. Duygusal yalnızlığın yordanmasına ilişkin bulgular değerlendirildiğinde ise modelin anlamlı olmadığı tespit edildiği için sonuçlar yorumlanmamıştır. Bu noktada değerlerin sosyal ilişkiler kurma noktasında etkisinin olabileceği dikkate alındığında, değerlerin bireyleri sosyal ilişkiler kurma noktasında güdüleyici bir unsur olarak fonksiyon üstlenebilecekleri söylenebilecektir. Böylelikle sosyal ilişkileri güçlendirecek olan değerlerin yalnızlık düzeyini düşürücü etkisinden bahsetmek mümkün olacaktır. Literatür incelendiğinde Eren (2018) yalnızlığa ilişkin olarak değerler yalnızlık ilişkisinde öğretmen adaylarının sahip olduğu değerler ile yalnızlıkları arasındaki yordayıcı ilişkileri incelenmiş; bu iki değişken arasında negatif yönlü doğrusal bir ilişki olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmada üniversite öğrencileri olarak ele alınan çalışma grubunda da öğretmen adaylarının varlığı göz önüne alındığında yapılan iki ayrı çalışmada da aynı çalışma gruplarına rastlanması muhtemeldir. Başka bir ifadeyle elde edilen bulgular, öğretmen adaylarının sahip oldukları değerlerin arttıkça yalnızlık düzeylerinin de azalacağını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, literatürde bu iki değişkenin ilişkisini irdeleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu sebepten, değerler yalnızlık ilişkisinde yalnızlığı etkileyen değişkenler ile

değerler arasındaki ilişkiye yönelik araştırmalar aracılığıyla değerler yalnızlık ilişkisi irdelenmeye çalışılmıştır. Anderson ve Martin (1995:118-119)'in "küçük gruplar modeli" yalnız bireylerin günlük faaliyetlerine yönelik bir deneysel çalışma neticesinde ortaya çıkmakla birlikte yalnız bireylerin diğerlerine göre daha izole bir hayat tarzı sürdürdüklerini daha zayıf sosyal bağlar kurarak düşük düzeyde sosyal becerilere sahip olduklarını ifade etmektedirler. Öte yandan bu insanların sosyal ilişkilerini güçlendirmek için gerekçe üretmediklerinden bahsetmekte ve ilişkilerinde geri planda kaldıklarını bildirmektedirler.

ALTINCI BÖLÜM
SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın bulgularından hareketle elde edilen sonuçlara ve bu doğrultuda önerilere yer verilmiştir.

6.1. Sonuçlar

Cinsiyet açısından üniversite öğrencilerinin sosyal yalnızlık düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur.

Cinsiyet değişkenine göre üniversite öğrencilerinin duygusal yalnızlık düzeyleri incelendiğinde anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bir başka deyişle kadın ve erkeklerin duygusal yalnızlık düzeyleri birbirlerine benzer sonuçlardadır.

Değerler; cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde güç, uyarılma, özdenetim evrensellik, yardımseverlik, uyum ve güvenlik boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu farklılıklar değerlendirildiğinde erkeklerin güç ve uyarılma değerlerine kadınlara göre daha fazla önem verdikleri bulgulanmıştır. Kadınların ise özdenetim, yardımseverlik, uyum, evrensellik ve güvenlik değerlerini daha fazla önemsediği görülmüştür.

Sosyal yalnızlık ile değerler arasındaki ilişkiyi incelemek için regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular modelin anlamlı olduğunu göstermiştir. Modelde yer alan değişkenlerden sadece geleneksellik değerinin modele anlamlı düzeyde katkı yaptığı görülmüştür. Bu bulguya göre geleneksellik değerindeki bir birim artış sosyal yalnızlık düzeyinde.24 puanlık azalışı yordamaktadır. Yani üniversite öğrencilerinin geleneksellik değeri arttıkça sosyal yalnızlık düzeyleri azalmaktadır. Model sosyal yalnızlık varyansının %3'ünü açıklamıştır. Duygusal yalnızlığın yordanmasına ilişkin bulgular değerlendirildiğinde ise modelin anlamlı olmadığı tespit edildiği için sonuçlar yorumlanmamıştır. Yorumlanmamış olsa dahi ilgili tabloya tez içeriğinde yer verilmiştir. Bu noktada da sosyal ve dugusal yalnızlık kavramlarının her ne kadar birlikte ele alınmış olsa da elde edilen sonuçların aynı olmadığı bulgusu elde edilmiştir. Her iki yalnızlık tipinde anlamlı ya da anlamsız olacak şekilde ortak bir sonuç elde edilmeyip birbirinden farklı bulgulara varılmıştır.

Değerler ile yalnızlık arasındaki ilişki korelasyon analizi ile incelendiğinde sosyal yalnızlık ile hazcılık, uyarılma, özdenetim, evrensellik, yardımseverlik, uyum, güvenlik ve genel değerler toplamı arasında anlamlı birer ilişki bulunmuştur. Bu ilişkilerin tamamı pozitiftir. Yani sosyal yalnızlık yükseldikçe değerler de artış görülmektedir. Ancak bu ilişkilerin, tüm ilişkili değerler için zayıf güçte olduğu görülmüştür. Sadece genel değerler toplamı arasındaki ilişki güçlü düzeydedir.

Duygusal yalnızlık için ise sadece özdenetim ve genel değerler toplamı arasında anlamlı birer ilişki bulunmuştur. Bu ilişkiler de pozitiftir. Yani duygusal yalnızlık yükseldikçe özdenetimde yükselmektedir. Ancak bu ilişkinin de zayıf güçte olduğu görülmüştür. Sadece genel değerler toplamı arasındaki ilişki güçlü düzeydedir.

6.2. Öneriler

- Cinsiyet değişkeni açısından üniversite öğrencilerinin sahip olduğu değerler arasında anlamlı düzeyde farklılaşma bulunmuştur. Bu sonuca ilişkin eğitim kurumlarında grupla psikolojik danışma çalışmaları yapılarak üniversite öğencilerinin sahip oldukları değerler konusunda karşı cinsten bireylerin bakış açısı ve deneyimlerinden faydalanması sağlanabilir. Akademik olarak cinsiyet ile sahip olunan değerler ilişkisi ile ilgili farklı yaş gruplarıyla ilgili drama atölye çalışmaları yapılabilir.
- Değerler; cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde güç, uyarılma, özdenetim evrensellik, yardımseverlik, uyum ve güvenlik boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu farklılıklar değerlendirildiğinde erkeklerin güç ve uyarılma değerlerine kadınlara göre daha fazla önem verdikleri bulunmuştur. Kadınların ise özdenetim, yardımseverlik, uyum, evrensellik ve güvenlik değerlerini daha fazla önemsediği görülmüştür. Bu sonuçlara göre; üniversite öğrencilerine kazandırılması gereken farklı değerlerin artmasını sağlayacak drama çalışmaları uygulanabilir.
- Cinsiyet açısından üniversite öğrencilerinin sosyal yalnızlık düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur. Bu sonuca ilişkin üniversite

öğencilerinin sosyal duygusal yalnızlık düzeyleri konusunda akran arabuluculuğundan faydalanmaları ve karşı cinsten bireylerin bakış açısı ve deneyimlerinden faydalanması sağlanabilir.

- Sosyal yalnızlık ile değerler arasındaki ilişki incelendiğinde elde edilen sonuçlar modelin anlamlı olduğunu göstermiştir. Modelde yer alan değişkenlerden sadece geleneksellik değerinin modele anlamlı düzeyde katkı yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre geleneksellik değerindeki bir birim artış sosyal yalnızlık düzeyinde.24 puanlık azalışı yordamaktadır. Yani üniversite öğrencilerinin geleneksellik değeri arttıkça sosyal yalnızlık düzeyleri azalmaktadır. Bu sonuçlara göre; psikolojik danışma sürecinde sahip olunan değerlerin geliştirilmesi ile ilgili bireysel psikolojik danışma çalışmaları yapılabilir. Bireylerin sahip oldukları değerleri neticesinde sosyal duygusal yalnızlık düzeylerinin azaldığı göz önüne alınmalıdır. Üniversite öğrencilerinin sosyal duygusal yalnızlık düzeylerini azaltabilecek grup rehberliği programları geliştirilebilir. Üniversite öğrencileri sosyal duygusal yalnızlık düzeylerini azaltıcı değerler benimsemeleri konusunda eğitilebilir.

KAYNAKÇA

Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6 (16),9-27.

Akıncı, A., (2005). Hayata anlama vermede dini değerlerin ve din öğretimin rolü. *Değerler Eğitimi Dergisi,* 9, 7-24.

Akıncı, A., (2005). Hayata anlama vermede dini değerlerin ve din öğretimin rolü. *Değerler Eğitimi Dergisi,* 9, 7-24.

Akkiprik, B., G. (2007). *Genel Lise Öğretmenlerine Göre Karakter Eğitimi Yoluyla Öğrencilere Kazandırılacak Değerler: Çok Boyutlu Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aydın, M. (2003). Gençliğin değer algısı: Konya örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 121-144.

Baş, V. (2014). *Üniversite Öğrencilerde Değerler ve Yaşamın Anlamı Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Budak, S. (2005). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Bulut, S. (2018). *Üniversite Öğrencilerinin Sahip Olduğu Değerler Psikolojik İyi Oluş ve Mutluluk Düzeyleri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E.,Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri [Scientific Research Methods]*. Ankara: PegemYayıncılık.

Can, Ö. (2008). *Dördüncü Ve Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çağlar, A.(2005). *Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi*. Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar 2. (Ed. Sevinç). İstanbul. Morpa Kültür Yayınları.

Çalışkur, E.A. (2008). *Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Değerleri İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,İstanbul.

Çavdar, M. (2009). *İlköğretim Öğretmenlerinin Bireysel Değerlerinin Çok Boyutlu İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dilmaç, B. (1999). *İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sınanması*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dilmaç, B. (2007). *Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği ile Sınanması*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Dilmaç, B., Bozgeyikli, H. ve Çıkılı, Y. (2008).Öğretmen adaylarının değer algılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi.*Değerler Eğitimi Dergisi.*6 (16), 69-91.

Dilmaç, B., Deniz, M. & Deniz, M.E. (2009).Üniversite öğrencilerinin öz-anlayışları ile değer tercihlerinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi.*7 (18), 9-24.

Dilmaç, B., Ertekin, E. ve Yazıcı, E. (2009) Değer tercihleri ve öğrenme stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi,* 7(17), 27-47.

Dilmaç, B. Ve Arıcak, O.T. (2012) *Dilmaç&Arıcak Değerler Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*. II. Uluslar arası Değerler Eğitimi Sempozyumu, 16-18 Kasım, İstanbul.

Dilmaç, B., Hamarta, E., Yiğit, R., Yıldız, M., Büyükyıldırım, İ. (2011).The relationshıp between secondary school students' dysfunctıonal attıtudes and theır human values, *Journal of College and Character*, 3 (2),353-362.

Eminoğlu, M. (2018). *Ergenlerde Sosyal ve Duygusal Yalnızlık ile Akran Zorbalığı Arasında Psikolojik Dayanıklılığın Aracı Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bayburt

Erdem, A. R.(2003). Üniversite kültüründe önemli bir unsur: Değerler. *Değerler Eğitim Dergisi,* 1 (4), 55-72.

Eren, E. Ş. (2018). *Öğretmen adaylarının sahip olduğu değerler, sosyal kaygı ve yalnızlık düzeyleri arasındaki yordayıcı ilişkiler*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ergün, S. (2013). *Ergenlere Verilen Değerler Eğitiminin Öz Düzenleme Stratejileri Üzerindeki Etkisinin Sınanması,* Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya

Eser, A. (2012). *İlköğretim Öğrencilerinin İnsani Değer Düzeyleri İle Çevresel Tutumları Arasındaki İlişki,* Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ekşi, H. (2003). Temel insani değerlerin kazandırılmasında bir yaklaşım: Karakter eğitimi programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (1), 79-96.
Girgin, M. (2208). *Öğretmen ve yöneticilerin bireysel, sosyal ve aile değerlerinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Güngör, E. (1993). *Değerler Psikolojisi*. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği VakfıYayınları.Güngör, E. (1998). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar.* İstanbul: Ötüken Neşriyat..

Hansson, T., Carey, G., Kjartansson, R. (2010).A Multiple software approach to understanding values.*Journal of Beliefs & Values*, 31 (3), 283-298.
Izgar, G. (2013). *İlköğretim Okulu 8. Sınıf Öğrencilerine Uygulanan Değerler Eğitimi Programının Demokratik Tutum ve Davranışlarına Etkisi*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,Konya.

Keskin, U. (2014). *Sınıf Öğretmeni Adaylarının İnsani Değerlere Sahip Olma Düzeylerinin İncelenmesi,* Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Keskin, Y. (2008). *Türkiye'de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kuşdil, M.E., & Kağıtçıbası, Ç.(2000). Türk öğretmenlerin değerler yönelimi ve Schwartz değer kuramı.*Türk Psikoloji Dergisi,* 15 (45), 59-76.

Neslitürk, S. (2013). *5-6 Yaş Çocuklarının Değer Kazanım Süreçlerine Anne Değerler Eğitimi Programı (ADEP)' nın Etkisi*. BAP Araştırma Projesi.

Özdaş, F. (2013). *Ortaokullarda Değerler Eğitimi ve İstenmeyen Öğrenci Davranışlarına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi,* Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,Elazığ.

Özensel, E. (2003). Sosyolojik bir olgu olarak değer. *Değerler Eğitimi Dergisi.* 1 (3), 217-230.

Ruyter, D. J. (2002). The right to meaningful education: the role of values and beliefs. *Journal of Beliefs & Values*, 23 (1),33-42.

Samur, Ö.A. (2011). *Değerler Eğitimi Programının 6 Yaş Çocuklarının Sosyal ve Duygusal Gelişimlerine Etkisi,* Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Şirin, A. (1983). *Gençlerin Değerler Sıralaması Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Topçuoğlu, A.(1999). *Üniversite Gençliğinin Değerleri*. Ankara: Vadi Yayınları.

Tosun, F. (2014).*Evli Çiftlerin Sahip Oldukları Değerler, Yılmazlık ve Çatışma Çözme Stilleri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Yapıcı, A., Zengin, S.Z. (2003). İlâhiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercih sıralamaları üzerine psikolojik bir araştırma: Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4),173-206.

Yıldız, M. (2012). *Öğretmen Adaylarının Benlik Saygısı Ve Kişilik Özelliklerinin Sahip Oldukları Değerler Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Ruyter, D. J. (2002). The right to meaningful education: the role of values and beliefs. *Journal of Beliefs & Values*, 23 (1),33-42.

Samur, Ö.A. (2011). *Değerler Eğitimi Programının 6 Yaş Çocuklarının Sosyal ve Duygusal Gelişimlerine Etkisi,* Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Şirin, A. (1983). *Gençlerin Değerler Sıralaması Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tepe, H. (2003). *Bilgi ve Değer*.Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri (Ed.Şahabettin Yalçın). Ankara: Vadi Yayınları.

Topçuoğlu, A.(1999). *Üniversite Gençliğinin Değerleri*. Ankara: Vadi Yayınları.

Toku, N. (2002). *Bilgi ve Değer*. Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri. (Ed.

Şahabettin Yalçın). Ankara: Vadi Yayınları.

Tosun, F. (2014).*Evli Çiftlerin Sahip Oldukları Değerler, Yılmazlık ve Çatışma Çözme Stilleri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Varol, Ç. (2013). *Sosyal Bilgiler Derslerindeki Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Öğretmen Görüşleri,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Veugelers, W. ve Vedder, W. (2003). Values in teaching. *Teachers and Tecahing: Theory and Practice*, 9 (4), 377-389.

Yapıcı, A., Zengin, S.Z. (2003). İlâhiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercih

sıralamaları üzerine psikolojik bir araştırma: Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4),173-206.

Yıldız, M. (2012). *Öğretmen Adaylarının Benlik Saygısı Ve Kişilik Özelliklerinin Sahip Oldukları Değerler Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.